

**Інститут Східної Європи
Eastern-European Institute**

Віктор Ідзьо

**Зародження, становлення і розвиток
Європейської Цивілізації
та релігійної культури в басейні
Чорного моря та на територіях
прилягаючого Дністро-Дунайського
міжріччя території України**

Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019

**Друкується за рішенням Вченої Ради Інституту Східної Європи
протокол №4, від 17 листопада 2018р.
Друкується за рішенням Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи,
протокол №4, від 17 листопада 2018р.**

Рецензенти:

Артюх В. - кандидат історичних наук, доцент Кафедри українознавства, вчений секретар Вченої Ради Інституту Східної Європи, завідувач відділення "Стародавньої історії України" Інституту Східної Європи, лауреат міжнародної премії імені короля Данила Галицького.

Ірша Р. - доктор історичних наук, професор відділення "Словацько-української культури" Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.

Калакура Я. - доктор історичних наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.

Кононенко П. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, Голова Вченої Ради Інституту Східної Європи.

Кононенко Т. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.

Масарик Я. - доктор історичних наук, доктор філософських наук, завідувач відділення "Словацько-української культури" Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.

Недюха М. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.

Огірко О. - доктор філософії, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.

Огірко І. - доктор фізико-математичних наук, професор Кафедри українознавства, заступник директора з науково-технічної роботи Інституту Східної Європи.

Партико З. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач відділення "Філології та журналістики" Інституту Східної Європи.

Пасічник Г. - кандидат філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач відділення "Прикладна лінгвістика" Інституту Східної Європи.

Хитрук В. - кандидат філологічних наук, доцент Кафедри українознавства, завідувач відділення "Санскртології", виконуючий обов'язки професора, керівник Карпатського відділення Інституту Східної Європи.

Віктор Ідзьо.

Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України. Наукове видання. - Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019р. - 214с.

ISBN 996-70-66-31-9

Наукова праця, академіка, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Віктора Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України» приурочена 20-літтю (1998-2018рр.) наукового дослідження релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

Вперше засобами сучасної історичної науки робиться глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору вивчають зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

В основі дослідження лежать наукові експедиції в Причорномор'я за період з 1998 по 2018 роки.

ISBN 996-70-66-31-9

© Ідзьо В.С., 2019р.

Зміст

Вступ.....	4
Релігійна культура Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та формування давньоєвропейської спільноти в X-VIII тисячоліттях до нашої ери у 1998 - 2015 роках.....	5
Еспедиція «Причорномор'я 2016» по дослідженню зародження, становлення і розвитку Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України - присвячена 15-ти літтю заснування Інституту Східної Європи(2001-2016рр.).....	31
Пошуково-археологічне дослідження в селі Трипілля Київської області 30 травня - 10 червня 2017 року та аналіз археологічних артефактів з Трипільського обласного музею.....	77
Еспедиція «Причорномор'я 2017» присвячена 1165-ти літтю української державності(852-2017рр.) та реєстрації Інституту Східної Європи як юридичної особи в органах юстиції України.....	91
Дослідження зародження і становлення ранньотрипільського культу Богині - Матері в Причорномор'ї експедицією «Причорномор'я» Інституту Східної Європи у 1998-2018 роках.....	104
Еспедиція «Причорномор'я - 2018» присвячена річниці реєстрації в органах юстиції України Інституту Східної Європи та 20 - літтю дослідження релігійної культури басейну Чорного моря.....	110
Дослідження експедицією «Причорномор'я - 2018» чоловічого релігійного культу давніх мисливців тарібалок кам'яної доби X-VIII тисячоліть до нашої ери в басейні Чорного моря.....	144
Хеттська писемність та культура - розвинена складова індо-європейської цивілізації Причорномор'я.....	156
Експедиція «Причорномор'я 2018р.». 20 років дослідження історії етногенезу релігійної культури Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря(1998-2018рр.).....	176
Карта регіону дослідження етногенезу релігійної культури Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря території України у 1998-2018 роках.....	207
Висновок.....	208
Рецензії.....	209
Ігор Огірко. Рецензія на наукову працю «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019» директора Інституту Східної Європи, доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя.....	209
Василь Хитрук. «Архетип Великої Матері Північного Причорномор'я 10-8 тисячоліть до нашої ери». Рецензія на наукову працю «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019» директора Інституту Східної Європи, доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя.....	211
Олег Огірко. Рецензія на наукові праці доктора історичних наук, професора Віктора Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України». – Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019. – 208 с.....	213

Вступ

В наукових працях директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства, доктора історичних наук, професора, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» буде досліджуватися зародження, становлення та розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України на основі пошуково-археологічних експедицій які проводилися в 1998-2018 роках.

На великому фактологічному джерельному матеріалі, який виявлений за 20 - ти ліття науково-пошукових археологічних експедицій, буде показано еволюцію жіночої та чоловічої релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України з X по IV тисячоліття до нашої ери.

Наукові праці «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» будуть також досліджувати історію релігійних вірувань на основі ранньо-трипільського релігійного жіночого культу «Богині - Матері» у взаємовідносинах з чоловічим релігійним культом «Мисливців та рибалок» на основі археологічних старожитностей знайдених в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України у порівнянні з аналогічними жіночими і чоловічими релігійними культурами, які досліджені археологами та істориками як у народів басейну Чорного моря так і у народів Південної, Західної, Центральної та Східної Європи які розвивалися у них у продовж тисячоліть.

Наукові праці «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» вперше засобами сучасної історичної та археологічно-пошукової науки зроблять глибокий фактологічний аналіз виявлених археологічних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору вивчатимуть зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

Наукові праці директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства, доктора історичних наук, професора, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка АНВШ України Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» на основі археологічних експедицій які проводилися у 1998-2018 роках по питаннях дослідження розвитку давньої жіночої та чоловічої релігійної культури європейців, продемонструють зародження та становлення Чорноморської Цивілізації з X - по VII тисячоліття до нашої ери та зародження і поширення давньої релігійної культури європейців, зокрема жіночої релігійної культури «Богині - Матері» та чоловічої «Мисливців та рибалок» на основі конкретних виявлених археологічних старожитностей на території як Чорноморського басейну та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України та на території всієї Європи.

Дослідник в працях «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» вивчатиме і аналізуватиме кращі традиції сучасної європейської та української історичної та археологічної науки, які вивчали давню європейську релігійну жіночу та чоловічу культуру на основі археологічних старожитностей виявлених у 1998-2018 роках на територіях прилягаючого до басейну Чорного моря Дністро-Дунайського міжріччя території України.

У працях «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» будуть враховуватися аналогічні накові дослідження які напрацьовані історичною та археологічною наукою у продовж XIX-XX століть, які досліджували зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючих до Дністро-Дунайського міжріччя території України, які однак, не відриватимуть розвиток релігійної культури від розвитку первісної жіночої та чоловічої європейської релігійної культури у X-IV тисячоліттях до нашої ери, яка лежить в основі розвитку європейських народів до прийняття ними раннього християнства.

Релігійна культура Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху раннього Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та формування давньоєвропейської спільноти в X-VIII тисячоліттях до нашої ери у 1998 - 2015 роках.

X-VIII тисячоліттях до нашої ери на території сучасної України, зокрема в гирлі Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України, в епоху зародження раннього Трипілля, за останніми археологічними дослідженнями, проходив етногенез релігійної культури, а також формування європейської спільноти народів [8, с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Св.1. Карта Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря де виявлені ранні трипільські старожитності X-VIII тисячоліть до нашої ери.

Власне на цій території в першій чверті XXI століття внаслідок археологічних досліджень з 1998-по 2015 роки, археологічно доведено, що між гирлами рік Дністра і Дунаю, до басейну Чорного моря та прилягаючих територіях Дністро-Дунайського міжріччя, зароджується найдавніша європейська, відома за пізнішими

археологічними джерелами - Трипільська цивілізація [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Власне в Х-VIII тисячоліттях в Дністро-Дунайському міжріччі басейну Чорного моря, в епоху зародження раннього Трипілля, розвиваються більш продуктивні форми пастушої культури та релігійної культури, які приводять до кристалізації індо-європейської, чи Трипільсько-європейської нації в рамках відомої в історичній науці, арійсько-слов'янської спільноти, яка активно зароджується в Причорномор'ї з Х по VIII тисячоліття до нашої ери [1, с.149-150].

За 18 сезонів наукових археологічних досліджень, науково засвідчено, що власне від регіонів рік Прута, гірл та міжріччя рік Дністра та Дунаю, до регіонів Причорномор'я в давніх індо-європейських народів, предків давніх слов'ян та майбутніх українців, чехів, словаків, поляків, хорватів, сербів, словенців та інших народів, розвивається релігійне світобачення та релігійна культура.

Власне на цій території у міжріччях гірл рік Дністра та Дунаю, за останніми власними археологічними дослідженнями Кафедри українознавства Інституту Східної Європи за 1998-2015 роки, за археологічним старожитностями доведено зародження в Х-XVIII тисячоліттях до нашої ери пра Трипільської чи праслов'янської духовності та релігійної культури, яку і слід ставити в основу слов'янської: української, польської, чеської, словацької, хорватської, сербської, словенської та інших слов'янських культур [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Басейн міжріччя рік Дунаю та Дністра та Українського Причорномор'я в Х-VIII тисячоліттях до нашої ери за останніми археологічними дослідженнями, був дуже багатий плодами, рибою та всіма іншими життєдайними для людини природними потребами.

Власне за умов благодатності він і був заселений ранніми трипільцями від гірл міжріччя рік Дунаю та Дністра по усьому басейну Чорного моря. Науковими археологічними дослідженнями за 1998-2015 роки, вдалося археологічно дослідити, що регіон Дністро-Подунав'я до Причорномор'я був особливо благодатним для утворення ранньої трипільсько-слов'янської пастушої спільноти та релігійної культури та духовності. Трипільсько-слов'янські племена, які кристалізувалися у цьому регіоні, як вважають ряд дослідників цієї проблеми, зокрема Володимир Грабовецький, Петро Кононенко, Віктор Ідзьо, Тарас Кононенко, Юрій Шилів, Василь Кобилюх, Ян Масарик, Рудольф Ірша, Василь Хитрук та інші, духовно і релігійно після Вселенського потому, утворюють в Причорномор'ї свою релігійну культуру [27,с.92-100].

Мандруючи з релігійними псалмами, по колу, навколо басейну Чорного моря за час з Х по XVIII тисячоліття ці індо-європейські і праслов'янські племена утворили свою власну релігійну та духовну культуру та вибрали сталий осідок для свого етнічного, культурного та релігійно-духовного розвитку. За археологічними дослідженнями, які проводилися з 1998 по 2015 роки, виявлено найбільше архаїчних релігійно-духовних старожитностей індо-європейської чи трипільсько-слов'янської культури, про які мова піде нище [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Із аналізу цих археологічних артефактів можна зробити висновок, що найактивніше трипільські племена розвивалися від Чорного моря до гірл Дністро-Дунайського басейну. Сьогодні це Причорноморське узбережжя Одеської області України та суміжні з нею землі Болгарії, Румунії та Молдови. Слід наголосити, що на цих територіях теж виявлені трипільсько-слов'янські старожитності V-II тисячоліть до нашої ери, однак не такі архаїчні як Х-VIII тисячоліть до нашої ери, які виявлені вченими-археологами Кафедри українознавства Інституту Східної Європи в гірлі Дністро-Дунайського межиріччя [8,с.139-144;с.149-150;с.3-8;с.4-30;с.6-13;с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Як вважає визначний дослідник релігійної духовності, кандидат філологічних наук, виконуючий обов'язки професора Кафедри українознавства Інституту Східної Європи Василь Хитрук: «Трипільська релігійна культура, як спільнота людей виникла в неолітичний час та існувала на території сучасної України, Молдови та Румунії. Докази про існування Трипільської релігійної культури були знайдені на обох берегах Дністра та ріки Буг, а також на берегах рік Прута та Сирету (західна Україна і Молдова). Племена Трипілля жили у мідному віці. Їхні вірування були пов'язані з культами плідності та поклоніння предкам.

Їхнім головним способом життя було землеробство та скотарство. Вони мешкали на високих побудовах на землі, обробляли мідь, створювали будівлі з дерева та глини, виготовляли керамічний посуд, тканини тощо» [15,с.88-90; с.14-17]. Сьогодні відомо біля двох тисяч пам'ятників культури Трипілля в Україні - поселення, поховання та надгробники. Археологи вивчають Трипільську цивілізацію упродовж століття, і їх результатами стали дуже важливі та цікаві деталі з історії, розвитку ремесел, про знаряддя, приміщення, традиції, та духовні аспекти життя [1,с.88].

Особливо цікавими археологічними дослідженнями стали її дослідження в Українському Причорномор'ї у 1988-2015 роках. Це дозволило зробити наукові висновки та деяку реконструкцію виникнення та кристалізацію духовності та релігійного світобачення трипільсько-слов'янської релігійної духовності, як і етногенезу та розвитку слов'янства та його релігійної культури взагалі [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Подасмо археологічний матеріал пра-трипільської жіночої релігійної культури X-IX тисячоліть до нашої ери по роках її дослідження з Чорноморського та Дністро-Дунайського міжріччя, які прилягають до Причорномор'я, який датується, зокрема вченим кандидатом філологічних наук, виконуючим обов'язки професора Кафедри українознавства Інституту Східної Європи Василем Хитруком - X тисячоліттям до нашої ери [27,с.92-100], автором цього дослідження X-VIII тисячоліттями до нашої ери [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Св.2-20. Релігійні жіночі статуетки X-VIII тисячоліття до нашої ери. 1998-2015 роки.

Слід наголосити, що археологічні дослідження за 1998-2015 роки досить добре проаналізовані в науковій монографії «Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Інституту Східної Європи», 2016р. - 546с.», в розділі «Релігійна культура Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та формування давньоєвропейської спільноти в X-VIII тисячоліттях до нашої ери» [с.6-42].

Окрім Дністро-Дунайського міжріччя, де вивчено археологічно, найдавніші релігійно-духовні трипільські старожитності, проводились дослідження і в інших регіонах басейну Чорного моря.

Так по узбережжю Чорного моря в сторону міста Одеси, як і в самому місті Одесі було виявлено трипільсько-ранньослов'янські аналогічні старожитності, як в Дністро-Дунайському регіоні, що дало право наголосити, що епіцентр формування і поширення релігійної культури та духовності трипільсько-слов'янських племен проходив у Дністро-Дунайському міжріччя що прилягає до басейну Чорного моря [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Подамо в даній праці і ранні старожитності трипільсько-слов'янських племен з регіону міста Одеси, які засвідчують пастушу культуру ранніх трипільських давніх мешканців Чорноморського басейну. Залишається тільки загадкою в яку сторону був рух цих пастуших племен. Із аналізу всіх наявних трипільських старожитностей бачимо, що в VI - V тисячолітті до нашої ери вони появляються всюди від Передньої Азії до Подніпров'я, а тож в Причорномор'ї трипільська культура та релігія активно розвивається, як вважає вчений, кандидат філологічних наук, виконуючий обов'язки професора, Василь Хитрук з X тисячоліття до н. е. і вдосконалюється у більш передовій релігійно-духовній системі в подальшому на територіях від Передньої Азії до території Сучасної Туреччини та в регіонах Європи і України [27,с.92-100].

Однак найбільш поступального розвитку вона набуває в епоху Шумерської, а особливо Причорноморської - Хеттської цивілізацій з якої вже чітко прослідковуються витоки праслов'янської та пра-української релігійної культури [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Мал.21. 22. 23. Релігійні жіночі статуетки X-VIII тисячоліття до н. е. з Одеси. Серпень, 2015 рік.

Слід наголосити, що на ряді каменів-фігурок зафіксована і первісна писемність, яка нагадує визначну писемність Причорномор'я, що зафіксована на відомому пам'ятнику Причорномор'я - «Кам'яна Могила» [27,с.92-100].

Мал.24. Зразки ранньої трипільської значкової писемності на камені X-VIII тисячоліть до н. е.

Мал.25. Зразки ранньої трипільської значкової писемності на камені X-VIII тисячоліть до н. е.

Головним найстародавнішим, найархаїчнішим богом трипільців, вважає вчений Василь Хитрук, була жінка, її культура розвивала багату та складну артистичну символіку релігійної віри до Великої Богині у різних її іпостасях – Давальниця життя, Володарка смерті та Богиня відтворення [27,с.92-100].

Ця символічна система віддзеркалює природу, але водночас представляє «циклічність, нелінійність та міфічний час». Безсумнівно, що в ранньо-трипільському суспільстві велику роль відігравала жінка. В її честь тут було названо цілу епоху-матріархат. Зразки епохи матріархату в її класичному ранньо-трипільському вигляді тут теж було виявлено у вигляді ранньо-трипільської статуетки [15,с. 88-90; с.14-17].

Св.26-31. Релігійні жіночі статуетки X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я.

Св.32. 33. Релігійні жіночі статуетки Х-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я.

Особливо привертає увагу викинуте на берег з Чорного моря, у Дністро-Дунайському міжріччі, трипільсько-ранньослов'янське, жіноче божество, яке очевидно було тут найбільш шановане.

Це жіноче божество можливо пов'язується з релігійною культурою та духовністю та символом Чорного моря... Подаючи його нище, на малюнках: 40 А, 41 Б, 42 В, для подальшого всестороннього дослідження вченими. Слід наголосити, що це божество було викинуте на берег Чорного моря під час великої бурі літом 2015 року. Очевидно, що епіцентр раннього трипільля в 5-10 км. в Чорному морі...

Можливо це морське ранньотрипільське божество є різновидом жіночого божества, яке у зменшеному вигляді є на трипільських жіночих статуетках, які подано вище у цьому дослідженні... [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

На цій же території виявлені чоловічі скульптури-голови. Вони відповідають чоловічому мисливському та рибальському божеству, якому поклонялися перед полюванням, риболовлю чоловіки мисливці та рибалки.

Св.34. 35. 36. 37. Релігійні чоловічі статуетки X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я.

Св.38. Релігійна чоловіча статуетка X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Вид А.

Св.39. Релігійна чоловіча статуетка X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Вид Б.

Св.40. Релігійна чоловіча статуетка X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Вид В.

Слід наголосити, що рання релігійна та духовна культура трипільсько-слов'янських племен цього Причорноморського регіону X-VIII тисячоліть до нашої ери також включала в себе і поклоніння різним оточуючим звірям. Так виявлені ранні фігурки: дельфінів, морських птиць, звірів, зубрів, ведмедів, барсів, говоря про це [8,с.139-144;с.149-150;с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Св.41. Релігійна статуетка X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Дельфін.

Св.42. Релігійна статуетка X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Зубр.

Св.43. 44. Релігійні статуетки X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Качки.

Св.45. Релігійна статуетка X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Медвідь.

Св.46. Релігійна статуетки X-VIII тисячоліття до нашої ери з Причорномор'я. Барс.

Доктор філософії, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи Олег Огірко, вважає, що племена раннього Трипілля, що жили у мідному віці, їх вірування були пов'язані з культами плідності та поклоніння предкам. Їхнім головним способом життя в ранню епоху формування з X по VIII тисячоліття до нашої ери було скотарство. Вони проживали мандруючи з стадами худоби і птиці навколо Чорного моря, мешкаючи на високих пагорбах. Трипільці в ранню епоху свого формування обробляли камінь для знарядь полювання та ритуальні релігійні амулети, жіночі фігурки різної форми та різних розмірів, оскільки в них був культ-Жінки-Матері, продовжувачки роду [15, с. 88-90; с.14-17].

Археологи вивчають ранньо-трипільську цивілізацію Причорномор'я наголошують, що в X-VIII тисячоліттях до н. е. в пра трипільців зароджуються релігійні та духовні традиції, які ведуть їх через все життя. Виявлені статуетки-жінок пра-трипільської цивілізації у стадії її зародження дали можливість зробити наукову реконструкцію цієї релігійної культури. Головним богом ранніх трипільців в X-VIII тисячоліттях до нашої ери була жінка, матір, і їхня культура розвивала багату та складну артистичну символіку релігійної віри до Великої Богині-Матері у різних її іпостасях - Давальниця життя, Володарка смерті та Богиня відтворення. Ця символічна система віддзеркалює природу, але водночас представляє «циклічність, нелінійність та міфічний час» [15,с. 88-90; с.14-17].

Відповідно, трипільська культура Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я мала усі риси матріархату. Жінки займалися сільськогосподарськими справами, головували у сім'ях, готували керамічні предмети, тканини, одяг та відігравали провідну роль у суспільстві. Чоловіки полювали, випасанням худобу, готували знаряддя праці з каміння та кісток [15, с.88-90; с.14-17].

Трипільці Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, прямо або опосередковано спілкувалися з багатьма високими носіями культури того часу, здійснювали господарський і культурний обмін з Кавказом, Єгиптом, Месопотамією, Малою Азією (регіон Трої на території сучасної Туреччини). Але особливо тісний зв'язок і навіть споріднення мала трипільська культура з Балканами, Критом та іншими островами Егейського моря, де процвітала егейська (або крито-мінойська) культура. Є підстави навіть для твердження, що у трипільців Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я існував на протязі з X - по II тисячоліття нашої ерипрі існування єдиного культурного та релігійного простору «від Карпат, Галичини, Волині до Києва та Криту». Шляхом співставлення древніх слів, що є у слов'янських і грецьких мовах, з пам'ятниками трипільської культури Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, та егейської культур була здійснена реконструкція мови трипільської культури. Головною її особливістю виявилось превалювання слів з відкритими складами. Сліди такої ж мовної структури як в регіоні Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, виявилися на Криті, у Малій Азії, у Месопотамії, що є найдавнішим населенням Межиріччя, у якого шумери запозичали землеробство, обробку металів, будівництво міст, писемність і деякі міфологічні уявлення, і яке говорило також мовою тільки з

відкритими складами. Отже, мова носіїв трипільської культури Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я відноситься до особливого раннього типу найдавніших чорноморсько-середземноморських мов [8, с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

З мови трипільців Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я в X-XVIII тисячоліттях до н. е. запозичено, наприклад, такі слова, як голуб, горох, горіх, залізо, кобила, могила, імена божеств Купала, Ладу, Марена і багато інших. Археологічні знахідки трипільської культури - Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я це переважно різного рівня стилістичні жіночі фігурки, кам'яні фігурки звірів, а також пізніше, що розвинулися в VII-V тисячоліттях нашої ери керамічний посуд - дво - та триколірний, з використанням переважно чорного, червоного та білого кольорів мінерального походження. Якість цих предметів перевершує усі подібні вироби Старої Європи. Цікаво знати, що у Трипіллі було знайдено мініатюрну модель двоповерхового будинку. Усі знайдені мініатюрні моделі – жіночі форми та фігурки, а також зображення звірів на посуді, санках, були з кераміки або глини. Більш вишукані форми трипільців Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я (жіночі фігурки, посуд, банки, чаші, амфори, а також дві чаші, з'єднані в одну) мали прикраси та декорації з малюнками спіральних ліній, овальних зображень у формі яєць, а також інші форми (паралель, мережка, зигзаги тощо). Знайдені також речі Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я щоденного вжитку: ткацький станок та моток, щоденний сірий посуд (без прикрас та малюнків) з глини із домішками піску та подрібненого черепашнику, яскраво засвідчують, що цей регіон культурного та релігійного зародження трипільської культури. Який переріс в економічний і культурний. Власне з цього первісного регіону Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, й пройшов процес первісного розселення трипільців, про що засвідчують вище приведені археологічні старожитності. Тут на жіночих фігурках були знайдені різного рівня соляні знаки, написи, які означають різний рівень духовного життя. Але символи розкопок раннього Трипілля Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я пов'язані з Великою Богинею - жіною роженицею, жіною-володаркою, жіною-богинею, продовжувачкою роду, відгомін про обожнення якої і донині доносить нам слов'янська та українська народна творчість, особливо на красивих ляльках, жінках-мотанках, кам'яних статуетках, великодніх писанках на яких є стародавні жіночі образи, візерунки на кам'яних архаїчних жіночих фігурках, які слугували тотемами-божествами, які ранні трипільці X-XIII тисячоліття до нашої ери в Дністро-Дунайському міжріччі, що прилягає до Причорномор'я носили як натільні так і культові амулети [15, с. 88-90; с.14-17].

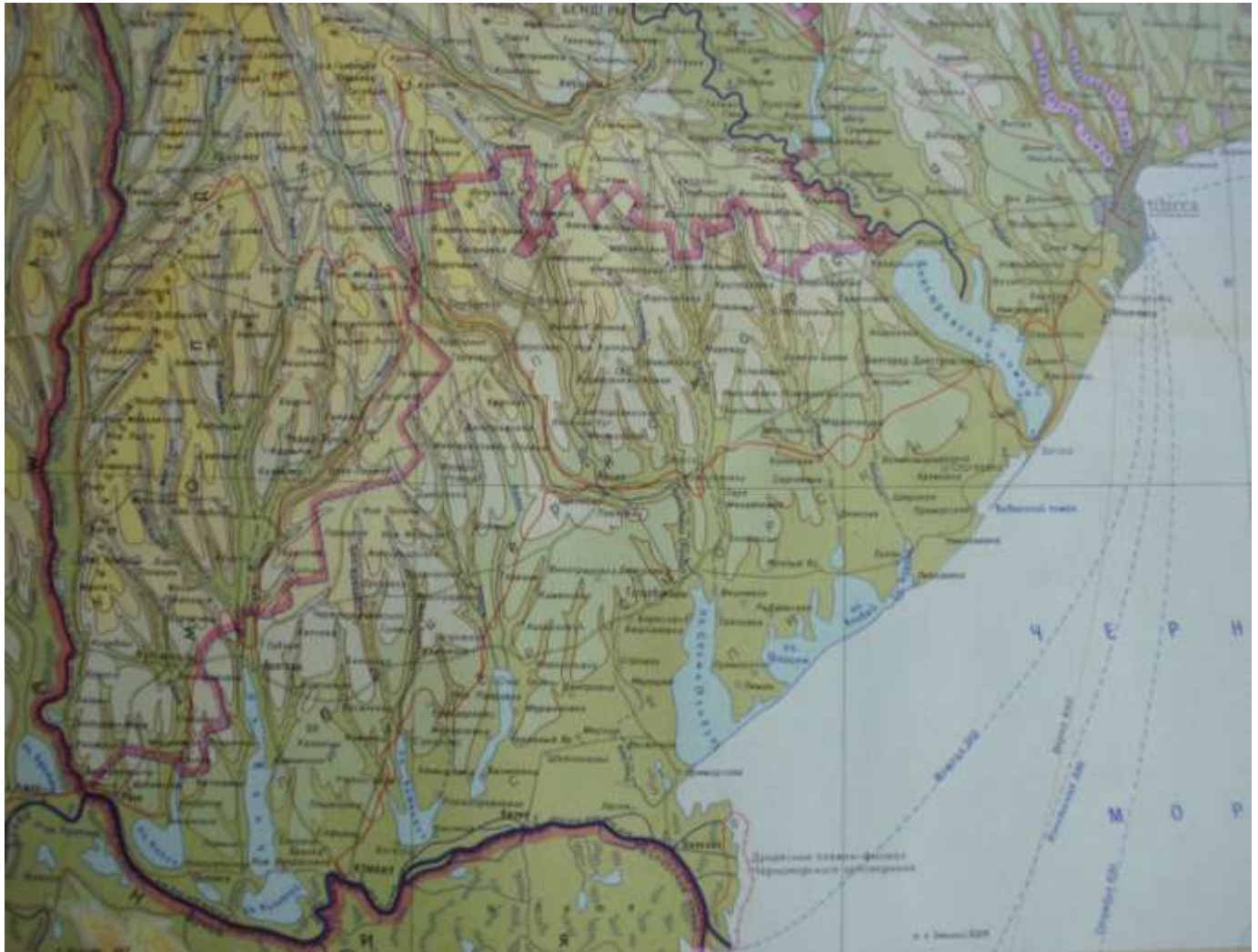
На домашньому вівтарі трипільців обов'язково були присутні в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я як кам'яні так і глиняні фігурки Жінки, як Богині що представляє вищі небесні і земні Сили, яким вони вклонялися. Отже віднайдені у великій кількості кам'яні сиволи-статуетки в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я означають ранньо-трипільський культ Богині-Матері – символу материнства й родючості, дельфіна – символу морської плодючості та сили, водо плаваючі птахи – сили – безмежного та божественного неба, ведмеда – земної сили. Ці уявлення ранніх трипільців Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я X-VIII тисячоліть до нашої ери загалом тотожні зі світоглядом народів басейнів Чорного та Середземного морів, що з'явилися пізніше після розселення трипільців з Дністро-Дунайського міжріччя та регіону, що прилягає до Причорномор'я, зокрема в античних греків, хеттів, персів, скіфів, кельтів, слов'ян. Власне, нічого дивного в цьому немає – все язичницьке світосприймання подібне: де раннє поклоніння жінці-рожениці, лежить в основі культури матриархату культ якої було поклоніння Небу, Землі, Воді і силам природи, як і особливо був в пошані - культ Великої Матері. На трипільських кам'яних і глиняних фігурках, які приведені в цьому дослідженні, богиня Мати-Земля іноді постає з піднятими руками – як і слов'янська богиня родючості Мокоша, як і Софіївська Оранта. Культ Богині-Матері спільний для Трипільської цивілізації й спорідненої цивілізації Греції, Хетті та Криту. Звідти з регіонів Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, він перейшов у античність і відродився в поклонінні одній із найбільш шанованих богинь Риму й Греції - Матері богів і смертних Кібелі [15, с. 88-90; с.14-17].

Однак, попри всі спільні ранні риси стародавніх сакральних поглядів, раннє трипільське суспільство йшло своїм колом, своїм Причорноморським шляхом, кола, створило й розвинуло в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я власні релігійні уявлення й власні ритуали, які зафіксовані на кам'яних вироби Матері-Богині. У трипільців в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, що рухалися по колу басейна Чорного моря була дуже проста релігія: вони визнавали Небесну Сонячну Силу і з'єднану з сонячною, Жіночу Силу – Роженицю, що підтверджують нам описи релігійних вірувань і звичаїв здійснювалися вже у Вавилоні, Ассирії, Єгипті, в Греції про народи в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, описував Геродот, який порівнював релігію трипільців-землеробів-хліборобів з грецькою, єгипетською, перською та скіфською релігією. Відомий грецький письменник Плутарх ще в 126 році до н. е. писав: «...Їх релігія - це зв'язок земного і небесного, матеріального і духовного, тлінного і нетлінного, скінченого і безконечного, видимого і невидимого,

людського і божественного. Релігія - це також відношення людини до Бога та Бога до людини, це своєрідний зв'язок номосу і космосу, тобто діалог, а не монолог між особами (людиною і Богом)» [15,с. 88-90; с.14-17].

Дані археології, жіночі кам'яні фігурки, що виявлені в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, та фрагментарні залишки стародавніх вірувань Чорноморських та Середземноморських народів, що проживали в їх басейнах, дозволяють зробити висновок, що первинна релігія у ранній трипільській культурі була проста, ясна, лаконічна і практична. Вірили тільки в те, що розуміли, тому первісна релігія була цілісною системою знань, перевірених суспільною практикою. Робили тільки те, про що знали, тому й називали цю релігію словом Віда, тобто Знання. Своєю простотою та практичністю, а відтак і ефективністю Арійська релігія відрзнялася від суперечливого хаосу, на який свого часу перетворилася перестаріла релігія кроманьйонської Борії-Атлантиди. Трипільці Дністро-Дунайського міжріччя та Причорномор'я ясно усвідомлювали себе духовними сутностями, вірячи в культ Матері-Богині навчилися одухотворювати і вдосконалювати навколишній світ, оскільки з утроби Матері-Богині появлялася сама людина, яка формувала новий світ. Нова трипільська людина в процесі свого вірування повинна покращувати земний і небесний своїх для своїх нащадків... [15,с.88-90]

Св.47. Карта концентрації виявлених ранніх трипільських старожитностей X-VIII тисячоліть до нашої ери в Дністро-Дунайському міжріччі басейну Чорного моря.

Таким чином з регіонів Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, та усього басейну Чорного моря, ранні трипільці (індо-європейці), чи арійці, що сформувались тут в X-VIII тисячоліттях до нашої ери, розійшлися в різні регіони Європи та Азії, які понесли в різні сторони, про що засвідують вище приведені археологічні джерела, свою сформовану релігійну культуру. Цим і пояснюється відсутність зрілої трипільської культури на берегах Чорного моря, в регіонах Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Очевидно більшість поселень ранніх трипільців культові жіночі статуетки як і кам'яні предмети які викидає Чорне море під час бурь на берег, зокрема в епіцентрі їх раннього розселення в Дністро-Дунайському міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, знаходиться сьогодні десь близько в морі. Це може говорити, що берег Чорного моря в X-VIII тисячоліттях нашої ери був приблизно на 15-20 кілометрів далі в Чорне море ніж сучасний берег, на який морська буря викидає ранні трипільські старожитності [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

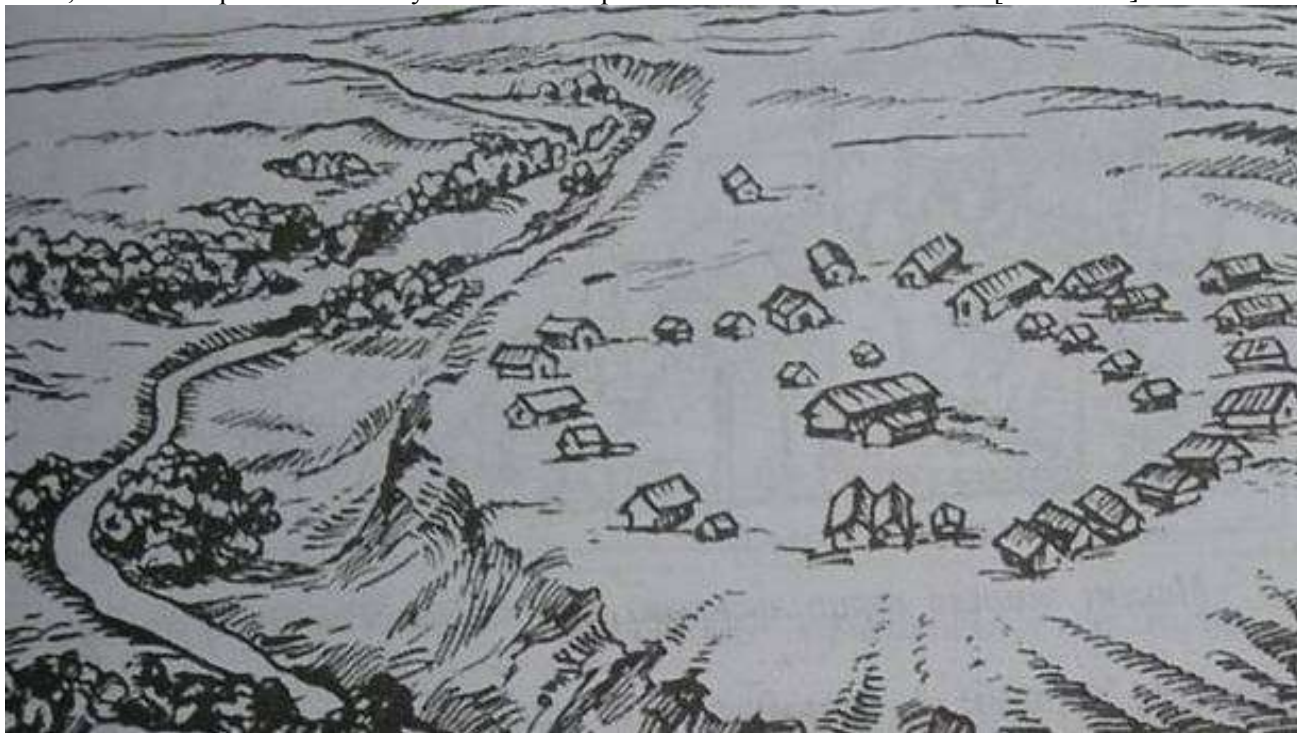
Отже з цього українського трипільського регіону, Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до Причорномор'я, умовно названого, ранньо-трипільської культурою Х-VIII тисячоліть до н. е., згідно першого місця свого археологічного відкриття та дослідження, археологом Вікентієм Хвойкою, - Трипільська культура (цивілізація), проходить трипільське розселення і тривале проживання в регіонах Подністров'я, де археологом Тарасом Ткачуком виявлені архаїчні трипільські старожитності VII тисячоліття до н. е. далі ранньотрипільська культура рухається в Побужжя та Подніпров'я де в VI-II тисячоліттях починає кристалізуватися праслов'янська нація, яка поширюватися у Східне Причорномор'я та Західне Причорномор'я та на Балкани та Центральну Європу [1, с.149-150].

Отже свою назву «Трипільська культура» на території України отримала від місця, де була вперше відкрита на початку XX століття, біля села Трипілья поблизу міста Києва [26, с.38-59].

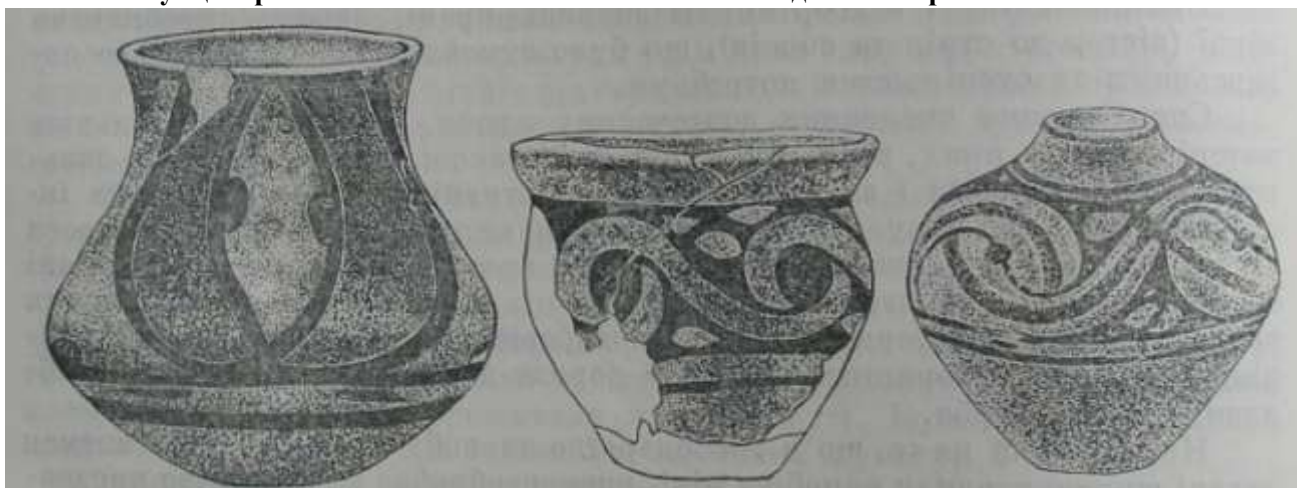
Що стосується поширення Трипільської культури на схід, то локальні варіанти раннього Трипілья сягають простягаються і в Європу, передусім в Румунію, Словаччину та Чехію, як і в країни та регіони Середземномор'я. Трипільці пішли також і в іншу сторону від Чорного моря, зокрема в Закавказзя, та регіони Південно-Західного Каспію та Передню Азію [8,с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89; с.98-106; с.90-115].

Отже наголосимо, що всі аспекти формування трипільської культури в Х-VIII тисячоліттях до нашої ери та їх розселення потребують подальшого дослідження... [1,с.149-150].

Що стосується подальшого розвитку Трипільської релігійної культури то в VII-VI тисячоліттях до нашої ери вона інтенсивно розвивається на Балканах, Румунії, Молдавії та особливо в Україні де і отримує свою назву «Трипільська культура», а від місця на території України, де була вперше відкрита на початку XX століття, біля села Трипілья поблизу міста Києва археологом Вікентієм Хвойкою [26 с.38-59].

Св.48. Реконструкція трипільського поселення IV тисячоліття до нашої ери.

Св. 49. Ужитковий посуд з трипільського поселення IV тисячоліття до нашої ери.

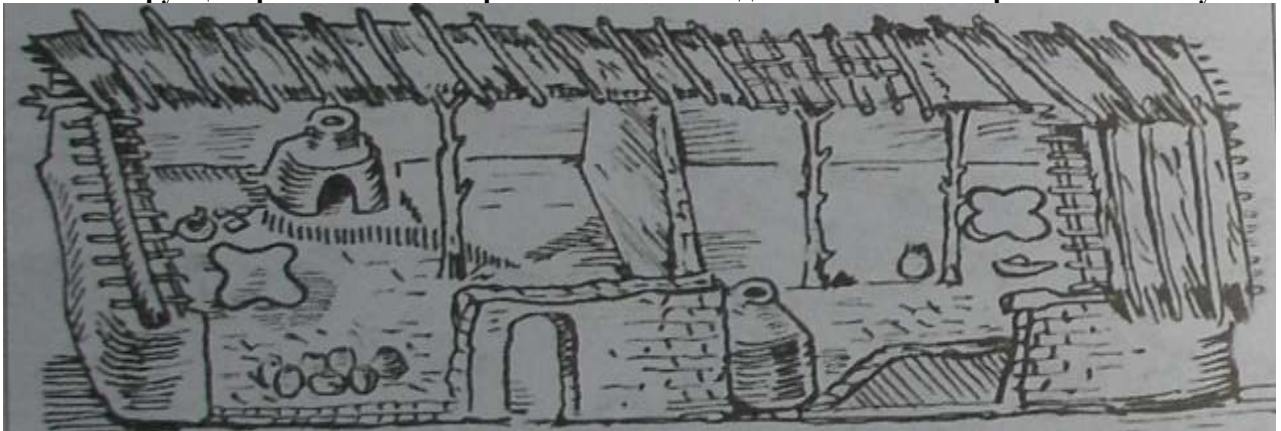
Св.50. Біноклеподібні ритуальні посудини та інший ритуальний посуд знайдений біля села Шварінки Черкаської області IV тисячоліття до нашої ери.

Св.51. Біноклеподібна ритуальна посудина знайдена біля села Трипілля Київської області IV тисячоліття до нашої ери.

Як засвідчують перші знахідки, Трипільська культура була поширена в енеоліті на території Правобережної України та Молдавії, а також в східній Румунії. Походження Трипільської культури, її етнічна приналежність, як її зародження та становлення ми виводимо з X-VIII тис. до н. е. з Дністро-Дунайського гірля Чорного моря, про що наголошено вище. Вчені XX століття (Т. Пассек та інші) вважали час її розселення V-IV тисячоліття до нашої ери, вчені XXI століття (Т. Ткачук та інші) сьогодні вважають, згідно останніх археологічних досліджень, час виникнення Трипільської культури VII-VI тисячоліття до нашої ери. При всіх розбіжностях датування, за проаналізованим археологічним матеріалом, можна наголосити, що Трипільська культура у VI-II тисячоліттях, як перша праукраїнська цивілізація, яку слід поставити в основу української нації, розвинула: релігійну культуру, скотарство, землеробство, ремесла, які були підкріплені побутовою організацією, які в своїх контурах збереглися до XXI століття [8, с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89].

Св.52. Реконструкція трипільської сокири IV тисячоліття. до н. е. вченими Трипільського музею.

Св.53. Реконструкція великого трипільського будинку IV тисячоліття до нашої ери.

Слід наголосити, що археологічно доведено, в VI-II тисячоліттях до нашої ери Трипільська культура поширює свій вплив з Заходу на Схід, водночас освоюючи метал та гончарну справу. Про це свідчать археологічні знахідки, тобто карбунський скарб мідних виробів в Молдавії, поселення поблизу сіл: Лука-

Врублівецька, Ленківці, Солончени I, Флорешти, Бернашівка на Подністров'ї, а також Сабатинівка II, Олександрівка на Побужжі, де були знайдені залишки жител, багато предметів з рогу, кісток, каменюк, керамічного посуду, глиняних статуєток, переважно жіночих [8, с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89].

Св.54. 55. 56. Реконструкція трипільських жител IV тисячоліття до нашої ери Трипільським музеєм.

Розвиваючись свою релігійну культуру та духовність, Трипільська культура досягла вдосконалень в різних вищезначених галузях, а також поширюється на більш значну територію, концентруючись на території між Дністром і Дніпром, де в майбутнього на новому витку історії, розпочався етногенез українського народу [6, с.251].

Вивчення пам'яток Трипільської культури почалось на початку XX століття. Першим її відкрив біля села Трипілья археолог В.В. Хвойко. В подальшому її вивченням займалися такі вчені, як Є.Р. Штерн, М.Ф. Біляшевський, М.Я. Рудинський, Т.С. Пассек, С.С. Магурі, Є.Ю. Крічеський та багато інших. В Західному регіоні України першим відкрив та систематизував пам'ятки Трипільської культури на Тернопільщині в 30-х роках XX століття О. Кандиба (Ольжич) [1, с.149-150].

Першим спробу хронологічно встановити розвиток Трипільської культури, по її етапах: ранній, середній та пізній, зробив В.В. Хвойко [26, с.23-25].

Слід наголосити, що найбільш точніше хронологію розвитку Трипільської культури в Україні було визначено в 40-50 роки XX століття археологом та істориком Т.С. Пассек, яка внаслідок сукупності археологічно досліджених пам'яток, зуміла виділити окремі локальні варіанти та їх регіональні особливості. По загальній характеристиці та особливості розвитку Трипільської культури, вона визначила три етапи: ранній, середній та пізній, ґрунтуючись на датуванні методом С-14, дослідниця прийшла до висновку, що Трипільська культура розвивалася на протязі V-III тис. до н. е. У XXI столітті український вчений Т. Ткачук внаслідок археологічних досліджень прийшов до висновку, що Трипільська культура бере початок свого розвитку з VII тисячоліття до нашої ери [15, с.88-90; с.14-17].

Слід наголосити, що вперше трипільські поселення, які згідно класифікації Т.С. Пассек слід віднести до раннього етапу, були виявлені в басейні Середнього Дністра та Південного Бугу М.Ф. Біляшівським поблизу села Борисівка Вінницької області [3, с.36-42].

Дальше в першій чверті XX століття, дослідник С.С. Гамченко в 1913 році, поблизу села Саврань Одеської області, відкрив ранньо-трипільські старожитності [1, с. 151].

Слід наголосити, що найбільш виразний ранньо-трипільський комплекс дослідник С.С. Гамченко виявив в 1929 році в урочищі Попів-Город, поблизу селі Озеринці Могилів-Подільського району, на лівому березі Дністра [18, с.24-37; с.67-74].

В цей же час були досліджені біля 60 ранньо-трипільських пам'яток, які поширювались від східних відрогів румунських Карпат від басейну ріки Серет до басейну Південного Бугу до верхів'їв ріки Росі, а також від північної межі Причорномоських степів до верхньої течії Дністра та Південного Бугу. Слід наголосити, що ранньо-трипільські поселення були найкраще досліджені в регіоні середньої течії Дністра, в селах: Лука-Врублевецька [5, с.24-27], Ленківці [23, с.21-39], Солончени I [13, с.37-42], Бернів, Лука, Голеркани [16, с.9-14].

Здебільшого трипільські поселення раннього часу розташовані на низьких ділянках, переважно мисах, над заплавлених терасах. В таких умовах, наголошував археолог Б.О.Тимошук, знаходились трипільські поселення: Лука-Врублевецька, Брага, Солончени I на Дністрі, Ветелівка на Пруті [21, с. 78-83]. Поселення в селі Ленківці розташоване навпаки на правому високому березі Дністра на висоті 100 метра над рівнем ріки. Дещо в інших топографічних умовах знаходяться ранньо-трипільські поселення в басейні Південного Бугу. Так пам'ятки Мабатинівка II, Гребенка розташовані на перших та другій терасах ріки [11, с.32-37].

Ранньо-трипільські старожитності були виявлені також на підвищених ділянках місцевостей поблизу сіл: Печора [22, с.14-19], Данилова Балка [20, с.13- 7], Олександрівка [1,с.151] та на ріці Кодима. Поки що важко встановити загальні риси планування, оскільки дана проблема слабо вивчена і потребує подальшого дослідження. Слід наголосити, що всі наявні старожитності ранньо-трипільської культури дають право наголошувати, що в її складанні значну роль відіграла культура лінійно-стрічкової кераміки. Не слід виключати також, що Трипільська культура і культура лінійно-стрічкової кераміки були різними, однак, знаходились в близьких територіальних і хронологічних контактах і підлягали взаємопроникненню [12, с.21-5].

В ранній Трипільській культурі простежуються місцеві запозичені елементи. До місцевих традицій слід віднести велику роль мисливства та галузі господарства з якими пов'язані архаїчні прийоми обробки кременю. Старі місцеві традиції постійні також в формах і техніці домобудівництва, що зафіксовано в комплексах Трипільля на Київщині [1, с.165].

Елементи культури зазнали впливу з боку народів Балкан та Східного Причорномор'я. Саме звідси походить той потужний імпульс під впливом якого відбулась дуже швидка трансформація примітивного трипільського господарства на території України в економічно прогресивне землеробсько-скотарське господарство, відоме під назвою «господарство Трипільля». Під впливом цього прийшлого середземноморсько-балканського населення відбулися значні зміни в інших галузях діяльності цього народу. В нього почалися вдосконалення керамічного виробництва, впровадження металургії та виникнення нових релігійних уявлень, які пов'язані з культом родючості. Формування Трипільської культури було дуже складним історичним процесом, який до сьогодні до кінця не вивчений. Однак згідно аналізу всіх наявних археологічних джерел, можна наголосити, що Трипільська культура сформувалася в результаті внутрішніх процесів суспільного розвитку в місцевому південно-східному європейському середовищі, на культурно-історичних традиціях, які пов'язані з традиціями Східного-Середземномор'я та Балкан. Така взаємодія, яка не виключала обмін населення та асиміляцію, сформувала ранньо-трипільські племена [1, с.149-150].

Св.57.58. 59. Трипільські старожитності IV тисячоліття до нашої ери з Трипільського музею.

В результаті цих багатосторонніх і взаємопов'язаних процесів виникла в своєму матеріальному вигляді культура ранньо-трипільських племен. Носії цієї культури являли собою етнічні утворення з оформленим економічним укладом в основі якого лежало землеробство і при селищне скотарство при значній ролі в господарстві мисливства і збиральництва. Як засвідчують археологічні джерела, ранні соціально-політичні інституції були побудовані на патріархально-родових відносинах. Кожне селище складалося з членів єдиного роду поділеного на великі патріархальні сім'ї. Приблизне число єдиного трипільського поселення не перевищувало 100-150 чоловік. Житла були, переважно, землянки та напівземлянки. Ранньо-трипільський час на території України цілком відповідає процесу, який відбувався в енеолітичній Європі [1, с.165].

Св.60.61.62. Трипільські старожитності IV тисячоліття до нашої ери з Трипільського музею.

В ранньому етапі існувало мистецтво, яке було пов'язане з релігійними віруваннями, про що свідчать знахідки глиняних скульптур та орнамент на посуді. Археологами знайдено також багато глиняних моделей жител, зооморфних та антропоморфних статуеток [8, с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89].

Можна припустити, що це пов'язано з культом тварин та материнським культом. Заглиблений орнамент вірогідно відображає символи, насіння, які свідчать про культ родючості. Поховання відоме тільки одне, на поселенні Лука-Врублевецька [6, с.251].

Відносно середнього етапу Трипільської культури (II пол. IV тис. до н. е. - поч. III тис. до н. е.), то слід наголосити, що в цей період відбуваються значні зміни. З'являються поселення, які укріплені валами та ровами, збільшується кількість населення і площа населених пунктів. Основним видом жител є глинобитні площадки, які послуговували основою великих будівель, деякі з котрих мали два поверхи. Такі пам'ятки відомі поблизу сіл Полинів-Яр, Соленчени II, Жури, Петрени в Подністров'ї; Володимирівка, Шкарівка на Побужжі; Коломийщина II, Гребенів у Подніпров'ї. Збільшується кількість мідних виробів, з'являється розписна кераміка, змінюються форми статуеток [8, с.139-144; с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89]. Якщо в ранньому етапі трипільці зображували жінку в сидячому положенні, то в середньому фігурки стоячі з округлою головою. Поряд з жіночими скульптурами є також чоловічі скульптурні зображення. В цей час поховання здійснюються в житлах під глинобитною площадкою, що видно за матеріалами археологічних досліджень в селах: Солончени II, Незвиско, Старий Орхей та інші [6, с.251].

Племена середнього етапу Трипільської культури займали величезний простір від Трансільванії до Дністра. В найбільший час розквіту трипільці будували великі поселення в яких проживали 600-700 чоловік.

В деяких пунктах населення обраховується, тисячами осіб. Основою економіки було орне землеробство з перелоговою системою та розвиненим скотарством. Розвиваються також різні ремесла. Виникають гончарні центри де виготовляють посуд для обміну [8, с.139-144; с.4-30].

Св.63. 64. Старожитності Трипільської культури II половини IV тисячоліття до нашої ери - початку III тисячоліття до нашої ери з Львівського музею історії релігії.

В цей час трипільські племена оволодівають складними прийомами обробки міді та її сплавів з сріблом, з'являється техніка лиття металу. Археологами знайдена велика кількість прикрас знарядь праці та зброї. Поселення середнього етапу Трипілья поширені в басейні верхньої та середньої течії Дністра, на ріках: Прут, Серет, Бистриця. Зокрема слід наголосити, що археологами було відкрито ряд пам'яток Трипільської культури (культура Кукутені), які тотожні з Трипільською культурою на Дніпрі. Історією їх вивчення та порівняльного аналізу пов'язано з іменами багатьох археологів, зокрема А. Кіркормом, В. Пшебіславським, Г. Оссовським, В. Хвойкою, Ф. Ласло та інші [1, с.170].

В 30-40 роки XX століття інтерес до трипільських пам'яток середнього Дністра, зокрема таких відомих поселень, як Кукутені, Аріушт, Верем'я, зростає, оскільки тут фіксуються особливості Трипільської культури на Дністрі, які є невідомими і до нині в інших регіонах де проживали трипільці. В зв'язку з цим в 50-60 роки XX століття вчені зосередили всі свої основні польові дослідження по епосі кристалізації української нації, Трипілью, в басейні Дністра, де поряд з одношаровими поселеннями (Жури), виявились стратегіфічні багатошарові пам'ятки, такі як: Полеванив Яр, Незвисько, Солончени ІІ. Старожитності з цих Трипільських поселень відповідають аналогам з досліджень В. Хвойки поблизу сіл Трипілья, Гребені. Стратиграфічні пам'ятки на Дністрі, вважала археолог Т.С. Пассек, мають свої регіональні особливості. Систематизація цих пам'яток дозволяє хронологізувати їх по трьох регіонах: Подністров'я, Побужжя, Подніпров'я [15, 88-90; с.14-17].

Дослідник Т.Г. Мовша виділив також локальні риси Трипільської культури на території України [14, с.11-17].

Дослідник К.К. Черниш вперше підійшла до вивчення локальних варіантів середнього Трипілья. На її думку в типах пам'яток середнього Трипілья вищезгаданих територій функціонували локальні варіанти, які до сьогодення часу залишалися невідомими, це пояснюється недостатністю польових досліджень в межах річки Дністра і Пруту та Південного Бугу, а також відсутністю аналізу вже наявних матеріалів [24, с. 23-56].

За останні десятиріччя на території Подністров'я, Серету та Пруту відкриті великі групи трипільських старожитностей, які за етнографічними особливостями кераміки, знарядь праці поховано, типом жител, будівельних матеріалів, складають локально-хронологічний варіант Трипільської культури Подністров'я. Цей варіант відповідає певним племенним утворенням. В Подністров'ї виявлено три локальні підгрупи: одна в Верхній частині Дністра, дві в середній його течії. У Верхньому Подністров'ї серед пам'ятників розвиненого Трипілья є поселення Городниця, Городище, де досліджені напівземлянки, які перекриті площадками. На останніх, крім кухонного і канюльованого посуду та посуду з заглибленим орнаментом знайдена кераміка з розписами червоного та чорного кольорів дуже простих композицій. На поселенні знайдено багато типових для раннього Трипілья черпаків з антропоморфними ручками, наявна також зооморфна пластика. На думку В.П. Кравець, яка видала матеріали цієї колекції, поселення Городниця - Городище генетично пов'язане з більш пізніми пам'ятками, типу Незвисько [9, с.23-27].

Заключна фаза розвинутого Трипілья верхнього Подністров'я представлена верхнім шаром поселення в Незвисько де виявлені площадки з великим глинобитними печами до яких примикали ями вимощені глиною, столоподібні підвищення на кам'яних фундаментах, місця обробки кам'яних та кістяних знарядь. Кераміка здебільшого монохромна, в основному зроблена чорною фарбою, розписана спіралями. Розрізняються великі горщики, глечики, миски. Знайдено декілька металевих виробів виготовлених на поселенні з привізної мідної руди, а також предмети з мідно-срібних сплавів. Між житлами відкрита керамічна майстерня та поховання з тілопокладенням. Дещо пізніше в цій локальній групі трипільських пам'яток є пам'ятки кадіївецького типу, що відкриті в селах: Кадіївці, Бавки, Кудрінці, Китай-Город, Фредрівці (урочище Ліски), Дарабани І, Каплівка І, Голосково, Оселівка (урочище на Долинах), Патрінці, Крутобородінці та в інших [25, с.23-26].

Трипільські старожитності середнього етапу поширені також в районі Кам'янця-Подільського, на Буковині, та Молдові. Тут виявлений посуд з двокольорним розписом, який нанесений білою та чорною фарбою на червоний фон. Орнамент переважно у вигляді густої спіралі вкриває всю зовнішню округлотилин посудин [19, с.8-14].

Третя локальна група розташована нижче по течії Дністра на території Молдови. До неї можна віднести поселення: Солончени ІІ, Жури, Сороки (Пост), Флорешти (Заготзерно), Глинжени, Шипка, Олександрівка ІІІ. Для розглянутих тут пам'яток є типова кераміка з триколірним розписом виконаним червоною, чорною та білою фарбами на жовто-гарячому фоні. Малюнок складається із спіралей горизонтально розміщених вісімок, міандра та простих геометричних візерунків, які вкривають всю зовнішню, а іноді й внутрішню поверхню посудини. Окрема група серед трипільських пам'яток розміщена в межах річки Прута та Дністра. Вони поширюються поселеннями типу Петрени. Крім описаних локальних груп у Дністровському лівобережжі, в районі Могилів-Подільського та Кам'янця-Подільського виявлена ще одна група локальних поселень середнього типу, яка охоплює села: Деретово, Перекорінці, Нищий Олчедаїв, Глибівка, Котюжани, Петрівці та інші, де виявлені однорідні керамічні комплекси серед яких переважає посуд з заглибленим орнаментом [1, с.160-170].

Своєрідну і важливу групу пам'яток середнього Дністра, що також належить до розвиненого періоду Трипільської культури, становлять кремінні майстерні, які зосереджені і багатьох пунктах Буковини та в районі Кам'янця-Подільського, зокрема в селах: Кринички, Ожеви, Полеванів Яр, Стара Ушиця, Тиремці та інших [4, с.46-52].

На Південному Бузі у розвинутому Трипіллі також можна виділити кілька локальних груп з відмінними етнографічними особливостями. Найбільш ранньою пам'яткою в Побужжі є поселення Сабатинівка 1, виявлений шляхом археологічних досліджень розписний посуд в якій, дуже схожий з розписним посудом, що виявлений в басейні ріки Дністра. Слід наголосити, що трипільські пам'ятки в Побужжі даліше Сабатинівки поки що не виявлені [7, с.29-37].

В середньому етапі Трипільської культури на Південному Бузі складаються дві локальні групи, одна з них представлена пам'ятками типу Володимирівка, друга типу П'янішкове [17, с.12-16].

На середньому Подніпров'ї в розвинутому Трипіллі складаються дві локальні групи пам'яток. Дослідниця Т.С. Пасек виділяє добре вивчені поселення типу: Щербанівка, Коломийщина II. До них можна віднести пам'ятки виявлені в селах: Трипілья, Верем'я, Холеп'я, Гребені, на Дніпрі: Пилипче, Яблунівка на Росі. Топографія цих поселень їх планування, конструкція жител в загальних рисах подібна до пам'ятників виявлених в Побужжі [2, с.47-78].

В другій локальній групі пам'ятників типу «П'янешкове» переважає посуд з заглибленим врізним орнаментом у вигляді спіралі з широкою стрічкою, що складається з шести, семи смуг. Характерними формами є досить великі грушовидні посудини з вузьким горлом без шийки, часто прикрашені, як і ранньотрипільські з подвійними спіралями з зображенням змій. Є округлотілі посудини з високим лійчастим горлом, шоломовидні покришки, біноклі з антропоморфними, стилізованими перемичками. Велику групу становить неонаментований посуд: горщики, глечики, конічні миски, на яких зображені стилізовані людські обличчя [26, с. 24-29].

Значна схожість матеріалів розвинутого Трипілья середнього Дніпра з відповідними матеріалами західних регіонів вказує на пряме переселення трипільських племен басейнів Дністра та Південного Бугу на Подніпров'я. Можна наголосити, що дуже довго трипільське населення Подністров'я підтримувало культурні зв'язки з трипільськими племенами Побужжя. За таких обставин можна зробити хронологію переселення локальних груп середнього Трипілья на Побужжя та Подніпров'я, як і питання синхронізації їх між собою і сусідніми культурами епохи енеоліта. Наведені аналогії дають підстави віднести пам'ятники середнього Трипілья до другої половини IV тисячоліття до нашої ери. Ця дата певною мірою підтверджується даними визначення віку середньотрипільських пам'яток, за методом С-14, який датує всі старожитності цього часу III тисячоліття, 540 + - 80 років до нашої ери [1, с.177].

Пізній етап Трипільської культури не зазнає помітних змін. На Дністрі та Побужжі пізньотрипільські пам'ятки мають схожість з більш ранніми з цього ж району. Наступна фаза розвитку Трипільської культури характеризується дуже помітними змінами в усіх сферах життя і побуту пізньотрипільських племен. В цей час в пошуках нових родючих земель та пасовищ ці племена освоюють нові території, тобто східну Волинь, обидва береги Подніпров'я, Південно-Західне Причорномор'я, де вступають в безпосередні контакти з населенням багатьох інших культур. В культурі пізньотрипільських племен дослідники виділяють декілька окремих територіально-хронологічних груп, або варіантів пізньо-трипільської культури [10, с.13-16].

Слід наголосити, що в цей час пізньо-трипільські племена набирають багато рис, які не притаманні попереднім етапам розвитку Трипільської культури, особливо на території віддаленій від корінних земель їх розміщення. У трипільців змінюється характер домобудування, зменшується виготовлення розписного посуду з відмуленої глини, змінюється орнамент, зникають деякі типи посудин, тобто: грушовидні амфори, конічні миски, біноклі [1, с.149 - 150].

За останні роки майже в усіх районах поширення пізнього Трипілья вдалось виявити пам'ятки, які показують як Трипільська культура переростає в своєрідні локальні утворення, які зафіксовані на середньому Дніпрі, верхньому та середньому Подністров'ї, а також на території Молдавії, східної Волині, Побужжя [26, с. 24-29].

Аналіз всіх цих трипільських пам'яток дає право говорити, що пізнє Трипілья не раптовим актом втратило всі свої основні риси, а трансформувало їх в зв'язку з приходом племен нових культур, які ототожнюються археологами з розвитком нових продуктивних сил [1, с.149 - 150].

Ці племена були більш прогресивніші в своєму розвитку за рахунок відкриттям виробництва, обробки та виготовлення знарядь праці та зброї з металів, з каменю, зокрема бронзи. За таких, архаїчний уклад Трипільської культури занепадає, оскільки він всеціло вливається в племінну систему більш сильнішого, могутнішого в організаційному та технічному плані, прийшлого етносу, який у продовж останніх століть, з початком залізного віку, асимілює Трипільську культуру [1, с.149 - 150].

Слід наголосити, що обставини асиміляції Трипільської культури є найскладнішою проблемою трансформації пізнього Трипілья в нову бронзову епоху [10, с.13-16].

Св.65. 66. 67. 68. Трипільські класичні релігійні жіночі статуетки V-II тисячоліть до нашої ери.

Наступною проблемою пізньотрипільської культури є питання її історичної долі, яке досі не знайшло свого історичного розв'язання. Можна висловити припущення, що досить уніфікований характер мають найбільш пізні трипільські пам'ятки, що може говорити, що в них проходила релігійна та політична консолідація, яка обумовлена появою в цей час і руху в їх сторону з північного сходу культури кулястих амфор. В цей же час зі сторони степу просувались на захід племена ямної культури, що дає підстави припускати, що трипільські племена зазнали агресії, як з заходу так і з сходу. Згідно археологічних свідчень ці події відбувались на межі III - II тисячоліть до нашої ери [7, с.29-37].

Св.69. 70. 71. 72. Трипільські класичні релігійні жіночі статуетки V-II тисячоліття до нашої ери.

Археолгічні джерела XIX-XXI століть по проблемі етногенезу давніх слов'ян, та української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери, з'ясовують питання подальшої історичної долі, як наголошував визначний український історик М.С. Грушевський: «всіх українських племен Трипільської культури». Проблема з урахуванням подальшого поглибленого вивчення прадавньої української історії та зокрема, ранньої Трипільської релігійної культури та духовності, потребує подальшого, в першу чергу археологічного дослідження... [8,с.139-144;с.149-150; с.3-8; с.4-30; с.6-13; с.85-89].

Список використаних джерел та літератури:

1. Археологія УРСР. - К., «Наукова Думка», 1971. - Т. I.
2. Бібіков С. М., Шмаглій М. М. Трипільське поселення біля села Гребні. Археологія. - К., 1964. - Т. XVI.
3. Біляшевський М. Борисівське городище. - Київ «ТКУ», 1926. - Т. I.
4. Биби́ков С. Н. Древнейшие кремнёвые выработки в Среднем Поднестровье. - Sbornik Narodního musea v Praze, 1966. - SV. - XX. - Cis. 1-2.
5. Биби́ков С. Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре. МИА. - М.-Л., 1953. - №38.
6. Брей У., Трамп Д. Археологический словарь. - М. «Прогресс», 1990.
7. Добровольський А. В. Перше Сабатинівське поселення. Археологія Прикарпаття. - К., 1952. - Т. IV.
8. Ідзьо В. С., Артюх В. С. Загальна характеристика розвитку Трипільської цивілізації в контексті кристалізації європейського стародавнього світу V-III тисячоліття до н. е. - Науковий Вісник УІК. - М., 2003. - Т. VIII.
9. Ідзьо В. С., Артюх В. С. Пізньотрипільська культура на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т. VIII.
10. Ідзьо В. Будівництво і живопис та релігійне світобачення Трипільської культури. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т. XIII.
11. Ідзьо Віктор. Трипільська цивілізація в Україні: характеристика розвитку та упадку в контексті еволюції стародавнього світу в VI-II тисячолітті до нашої ери. - Івано-Франківськ "Сімік", 2011р.
12. Ідзьо В. С. Загальна характеристика розвитку Трипільської цивілізації в контексті кристалізації європейського стародавнього світу V-III тисячоліття до нашої ери. - Трипільська Цивілізація. - Науково-популярний журнал. - Київ, 2011. - №1.
13. Ідзьо В. С. Будівництво і живопис та релігійне світобачення Трипільської культури. - Трипільська Цивілізація. - Науково-практичний журнал. - Київ, 2012. - №3.
14. Ідзьо В. Трипільська культура на території України в контексті дослідження кристалізації української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського Університету Москви. - Москва, 2015р. - Т. XX.
15. Ідзьо В. Трипільська релігійна культура гірла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності в контексті дослідження формування європейської спільноти а X-II тис. до н. е. Науковий Вісник УУМ. - Москва, 2016р. - Т. XXI.
16. Кравець В. П. Ранньотрипільське поселення Городниця на Дністрі. Наукові Записки ЄСН Інституту Суспільних Наук. - К., 1954. - Т. II.
17. Лагодовская Е. Ф. Трипольское поселение Сандраки в Винницкой области и некоторые вопросы позднего Триполья. Краткие Сообщения Института Археологии. - К., 1953а. - Вып. 2.
18. Макаревич М. Л. Середньбугська експедиція по дослідженню пам'яток Трипільської культури. Археологічні Пам'ятки УРСР (АП). - К., 1952. - Т. IV.
19. Маркевич В. И. Материаллы к карте неолитических памятников Пруто-Днестровья. Краткие Сообщения Одесского Государственного Археологического музея за 1962г. - Одесса, 1964.
20. Мовша Т. Г. Глинобитные жилища раннетрипольского поселения Солончены 1. Известия Молдавского филиала АН СССР). - Кишинёв, 1955. - №5(25).
21. Мовша Т. Г. К вопросу о трипольских погребения с обрядом трупоположения. - МИА ЮС СССР и РНР. - Кишинёв, 1969.
22. Огірко О. Релігійні елементи у Трипільській культурі. Науковий Вісник УУМ. - Москва, 2016. - Т. XXI.
23. Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений. - МИА. - М., 1949. - №10.
24. Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья. МИА. - №84. - М., 1961.
25. Пассек Т. С. Новые данные о познетрипольских поселениях на Днестре. Известия Молдавского филиала АН СССР). - Кишинёв, 1955. - №5(25).
26. Рудинський М. Я. Поповгородський вияв культури мальованої кераміки. Антропологія. - К., 1930. - Т. III.
27. Рындина М. В. Анализ металлических изделий из трипольского слоя поселения у села Незвиско. - МИА. - М. 1962. - №102.
28. Симонович Е. А. Раннетрипольское поселение у села Данилова Балка. Краткие Сообщения Института Истории Материально Культуры (КСИИМК). - М., 1951. - Выпуск 39.
29. Тимошук Б. Археологічні пам'ятки с. Василіва Чернівецької обл. Арх. Прикарпаття. - К., 1992. - Т. III.
30. Черныш Е. К. Мнослойный памятник у с. Печёры на Южном Буге. Археологический Сборник Государственного Эрмитажа (АСГЭ). - Ленинград, 1951. - №1.
31. Чениш К. К. Ранньотрипільські поселення Ленківці на середньому Дністрі. - К., 1959.
32. Черныш Е. К. Ранньотрипільське поселення Ленківці на Дністрі. - К., 1959.
33. Черныш Е. К. К истории поселения энеолитического времени в среднем Поднестровье. - МИА, - М., 1962. - №102.
34. Хвойка В. В. Камменный век среднего Поднепровья. Труды XI Археологического съезда. - М., 1901. - Т. I.
35. Хитрук В. О. Золота Булава. - Київ «Сучасний Письменник», 2012.

Еспедиція «Причорномор'я - 2016» по дослідженню зародження, становлення і розвитку Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України - присвячена 15-ти літтю заснування Інституту Східної Європи(2001-2016рр.).

В 2016 році Інститут Східної Європи, Кафедра українознавства, науковий журнал «Українознавець» провели наукову експедицію «Причорномор'я - 2016» на території між Дністром і Дунаєм [5,с.81-107].

В експедиції під керівництвом організатора, директора Інституту Східної Європи(ІСЄ), завідувача Кафедрою українознавства д. і. н., професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзя взяли участь вчені з України: Львова, Одеси, Києва, Польщі: Варшави, Румунії: Констанци, Молдови: Кишинєва [6,с.2-4].

Св.1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Учасники експедиції «Причорномор'я - 2016рік».

Св.8. 9. 10. 11. Трипільські старожитності виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я-2016р.».

Еспедиція «Причорномор'я - 2016» виявила згромадження ранньо-трипільських старожитностей, які сформовані на основі культу жіночого божества, яке домінувало в регіонах нижнього Причорномор'я прилягаючого Дністро-Подунав'я, на територіях якого, густо сконцентровані пам'ятки ранньотрипільського культу жіночого божества, які подаємо нище. Зокрема професор Кембріджського університету Рітер Фостер, датує зародження у цьому Причорноморському регіоні X-IX тисячоліттях до нашої ери [2,с.98-106].

Св.12. 13 .14. 15. 16. 17. 18. Старожитності виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.18. 19 .20. 21. 22. 23. 24. Старожитності виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. Старожитності виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Наголосимо, що виявлено згромадження і чоловічих “носатих” фігурок. Ці чоловічі фігурки тут є у великій кількості. Ці чоловічі фігурки представляють пізнішу чоловічу культуру мисливців та рибалок Причорномор'я. Такі фігурки є і в пізніших слов'ян. Їх теж подаємо нише у цьому дослідженні... [3,с.6-280].

Св.32. 33. Чоловічі фігурки виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.34. 35. Трипільські старожитності виявлені на учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.36. 37. Трипільські старожитності виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.38. 39. Трипільські старожитності виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.40. 41. 42. Чоловічі фігурки виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

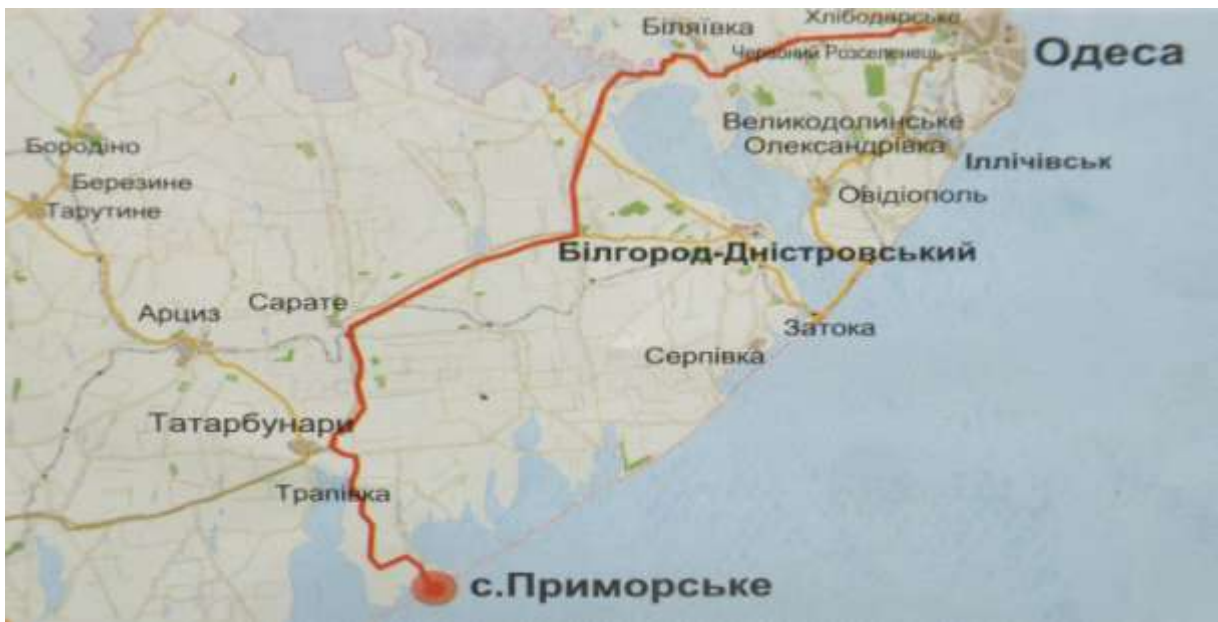

Св.43 - 53. Чоловічі фігурки виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р.».

Св.54. Карта досліджень регіону експедицією «Причорномор'я» - 2016р.».

Цікавою є і ландшафтна природа та рослинність, звірі Причорномор'я, які вплинули на формування ранньо-трипільської культури, духовності та первісного релігійного світобачення давнього пра-трипільського населення Причорномор'я.

Св.55. 56. 57. 58. 59. 60. Ландшафти досліджень регіону експедицією «Причорномор'я» - 2016р.».

Св.61. Ландшафт на якому розміщувалося ранньо-трипільське поселення XI тис. до н. е.

Цікаво, що по ландшафтній природі місцевості та рослинності Причорномор'я, яка вплинула на формування ранньотрипільської культури, духовності та первісного релігійного світобачення давнього пратрипільського населення Причорномор'я, на конкретних археологічних дослідженнях трипільського поселення у Причорномор'ї «Експедицією Причорномор'я у 1998-2016рр.», було реконструйовано і замальовано ранньотрипільське поселення на березі Чорного моря, згідно конкретної місцини біля села Приморське (прис. Россейка) Татарбунарського р. Одеської обл., що нище на малюнку-реконструкції [5; 6].

Св.62.Реконструкція ранньо-трипільського поселення XI тис. до н. е. за вищезначеним ландшафтом.

Знайдені у Причорномор'ї у великій кількості ранньо-трипільських кам'яних ритуально-релігійних жіночих статуеток, які прославляли культ «Богині-Матері», різного типу кам'яних чоловічих статуеток-голів, скульптур, трипільських мисливських і господарських знарядь праці, говорять про широкі релігійні уявлення, що побутували у цьому трипільському поселенні, що досліджувалося за 1998-2016 роки [6,с.6-42; 7,с.23-80].

Св.63. 64. Кам'яні чоловічі фігури виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016р»..

Також тут були виявлені ранньотрипільські знаряддя для видобування вогню, які приводяться нище...

Св.65. Знаряддя для видобутку вогню виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016».

Св.66. 67.Знаряддя для видобутку вогню виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016». Були виявлені та дослідженні фігурки морських тварин: дельфінів, качок, риб і т. д. які подаються нище[5;6].

Св.68. 69. Фігурки дельфінів, качок, риb виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016».

Подальші пошуково-археологічні дослідження проводились і по березі Чорного моря в сторону і на території міста Одеса. В Одесі теж, правда рідше, не так концентровано, як в Дністро-Дунайському міжріччі, що прилягає до Причорномор'я, були виявлені ранньо-трипільські культові старожитності, однак не так яскраво виражені... [1,с.171-173; 2,с.98-106; 5,с.81-107; с.6-42; 7,с.23-80].

Св.70. Фігурки та наконечники списів мисливців виявлені експедицією «Причорномор'я - 2016».

Св.71.72. Фігури та наконечники списів мисливців виявлені експедицією «Причорномор'я - 2016».

Слід наголосити, що пам'ятки чоловічого божества на території міста Одеси яскраво виражені, що дає підстави попередньо наголошувати, що вони в цьому регіоні були домінуючими, і можливо не належали ранньотрипільській культурі з жіночим культом поклоніння, яка сконцентрована в прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччі. Попередні висновки дають підстави наголошувати, що ранньотрипільська жіноча релігійна культура просунулася в регіон міста Одеси, де є вже не домінуючою і зштовхнулася чи конкурувала з релігійним культом чоловічих голів... [4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Як було зазначено вище, релігійний культ чоловічих голів виявлений також і в ранньотрипільській культурі з жіночим культом поклоніння, яка сконцентрована в прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччі. Можна сказати, що культ: ранньо-трипільського мисливця, ранньотрипільського воїна- захисника, який розвинувся в ранньотрипільській культурі, очевидно, пізніший в басейні Чорного моря Дністро-Дунайського міжріччя, де домінуючим був жіночий культ поклоніння ранньотрипільської культури... [4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Св.73. Фігурки виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016» біля моря в місті Одесі.

Св.74-78. Знаряддя виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016» біля моря в місті Одесі.

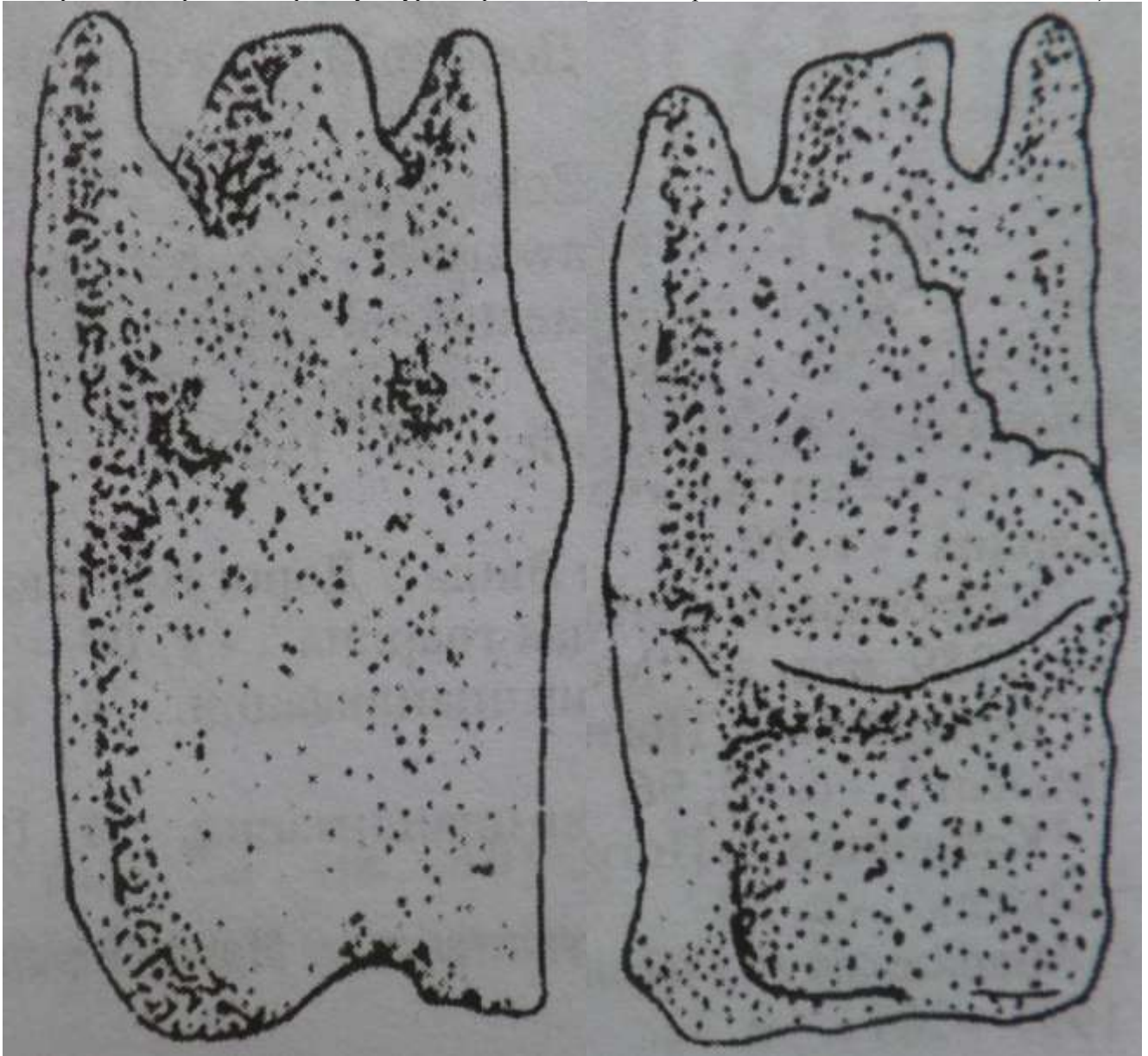
Таким чином, багаточисельні дослідження дають право наголошувати, що зародження ранньотрипільської культури проходило в Дністро-Дунайському регіоні, на території прилягаючій до басейну Чорного моря [4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Еспедиція «Причорномор'я - 2016» виявила згромадження ранньотрипільських старожитностей, які сформовані на основі культу жіночого божества, яке домінувало в регіонах нижнього Дністро-Подунав'я. Тут сконцентровані пам'ятки ранньотрипільського культу жіночого божества в мезолітичний час, які подано вище... [5,с.81-107; с.6-42].

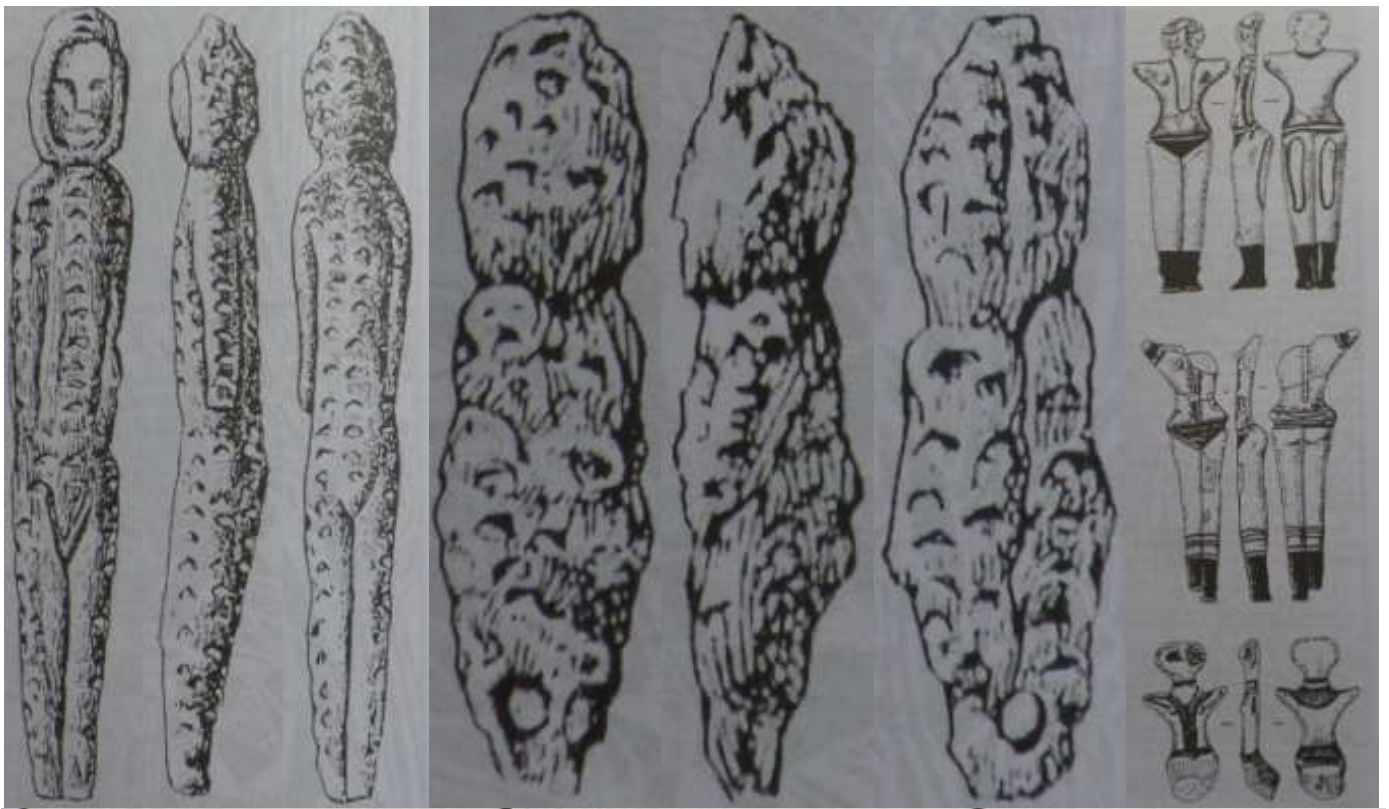
Мезолітичний час, як вважають дослідники, що тривав з IX - по VII тисячоліття сформував регіон Чорного моря та Причорномор'я кам'яну релігійну культуру у вигляді кам'яних жіночих статуеток. (Археологія та стародавня історія України. - Київ, "Либідь". - С.92.; Телегін Д. Мезолітичні пам'ятки України IX тисячоліття до нашої ери - 4400 роки до нашої ери. - Київ, "Наукова думка", 1982. - С.253.; Мацкевой Л. Исследования мезолита в Западных областях Украины. //Археологические открытия 1980 года. - Москва, 1981. - С.282-283).

З цими твердженнями вчених орієнтовно збігаються і свідчення єгипетських, вавилонських, шумерських, давньогрецьких, римських та біблійних текстів, які розповідають про апокаліпсис (Всесвітній Потоп), який 10 - 9 тисяч років тому змінив розвиток Європейської частини світу, Чорноморського басейну та України зокрема... [7,с.23-80].

Внаслідок нового формування Чорноморського басейну, навколо нього почала формуватися нова в тому числі й релігійна культура, яка виражається в кам'яній жіночій скульптурі, яка переросла в VIII-VII тисячоліттях до нашої ери в ранньо-трипільську жіночу релігійну культуру, яка розвиваючись, з VII-VI тисячоліття до нашої ери, в V тисячолітті і до III-II тисячоліття до нашої ери, досягла свого класичного розвитку, як то ми бачимо на нище приведених кам'яних релігійних артефактах. (Ірина Кодлубей. Олесь Нога. Прадавня Україна. Історія. Культура. Вбрання. - Львів, "Українські Технології", 2014. - С.76-102).

Св.79-89. Аналоги вивлених у XIX-XXI століттях давніх трипільських артефактів та статуеток, які були виявлені учасниками експедиції «Причорномор'я - 2016» в 1998 - 2018 роках біля Чорного моря.

Слід наголосити, що релігійна культура IX тисячоліття до нашої ери поширилася з території Дністро-Дунайського міжріччя, що прилягає до басейну Чорного моря, на всю територію України, де сформувала в VI-V тисячоліттях ранньоукраїнську спільноту - протоукраїнську націю... [4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Св.90. Карта поширення з Причорномор'я трипільських старожитностей на територію України.

Отже яскраво виражені ранньо-трипільські статуетки сформували в цьому регіоні ранній ранньо-трипільський культ жіночого божества, який видно у класичній Трипільській культурі, яка поширилася з Причорномор'я на територію України, що дає підстави попередньо наголошувати, що в цьому регіоні жіночий релігійний культ був домінуючим, і належав до епохи формування тут ранньотрипільської культури з жіночим культом поклоніння [2,с.98-106].

Власне цей жіночий релігійний культ, який складався з ранньо-трипільських жіночих фігурок, та інших жіночих ритуальних речей, сконцентрований в прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччі. Попередні висновки дають підстави наголошувати, що ранньотрипільська жіноча релігійна культура просунулася в регіони України, до сучасного міста Одеси, та по усьому басейну Чорного моря, де вже в епоху класичної Трипільської культури, він був домінуючим і консолідував своїм релігійним жіночим божественним культом усі трипільські племена [2,с.98-106; 4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Також ця ранньо-трипільська релігійна культура своїми жіночими статуетками поширилася на територію Подунав'я, зокрема в Словаччину та Чехію де утворила жіночу релігійну культуру Словаччини та Чехії [7].

Св.91. Карта поширення з Причорномор'я трипільських старожитностей на територію Європи.

Three profile portraits of historical figures. The first is a man with wavy brown hair. The second is a woman with wavy brown hair. The third is a woman with dark hair wearing a headscarf.

Three pieces of ancient pottery are displayed. On the left is a small, squat jar with a dark band near the base. In the center is a large, shallow bowl or plate decorated with a prominent spiral design in dark pigment. To the right is a larger, more complex jar with a bulbous body and a narrow neck, featuring a vertical line design and a dark band near the base.

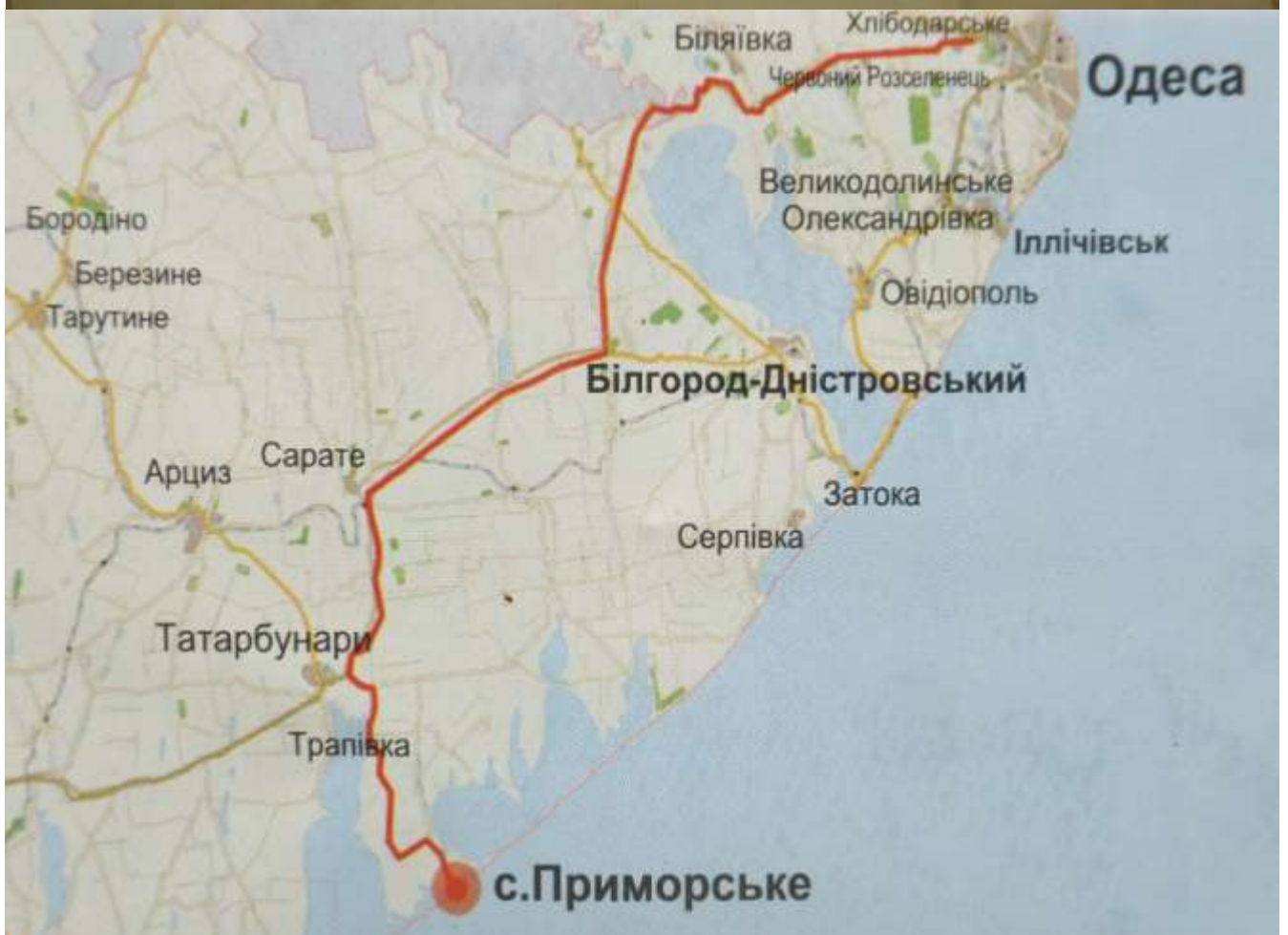
60

Слід також наголосити, що по прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччю, а також по берегу Чорного моря в сторону міста Одеси сконцентровані трипільські поселення та старожитності, які сконцентровані внаслідок довготривалих наукових досліджень за XIX-XXI століття в Одеському археологічному музеї, які з експозицій музею подаються нище... [4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Св.101. 102. Трипільські старожитності з Одеського археологічного музею України.

Св.103-127. Трипільські старожитності з Одеського археологічного музею України.

У висновок дослідження наголосимо, що із виявленого та дослідженого археологічного матеріалу в тому числі і в Одеському археологічному музеї, вдалося зробити попередній висновок, що навколо регіону Причорномор'я, зокрема в Дністро-Дунайському міжріччі, що прилягає до басейну Чорного моря, в Дунайському та Дністровському гірлах, на основі виявлених жіночих кам'яних фігурках, досліджений прадавній релігійний культ Матері, який розвивався тут з IX по VII тисячоліття до нашої ери.

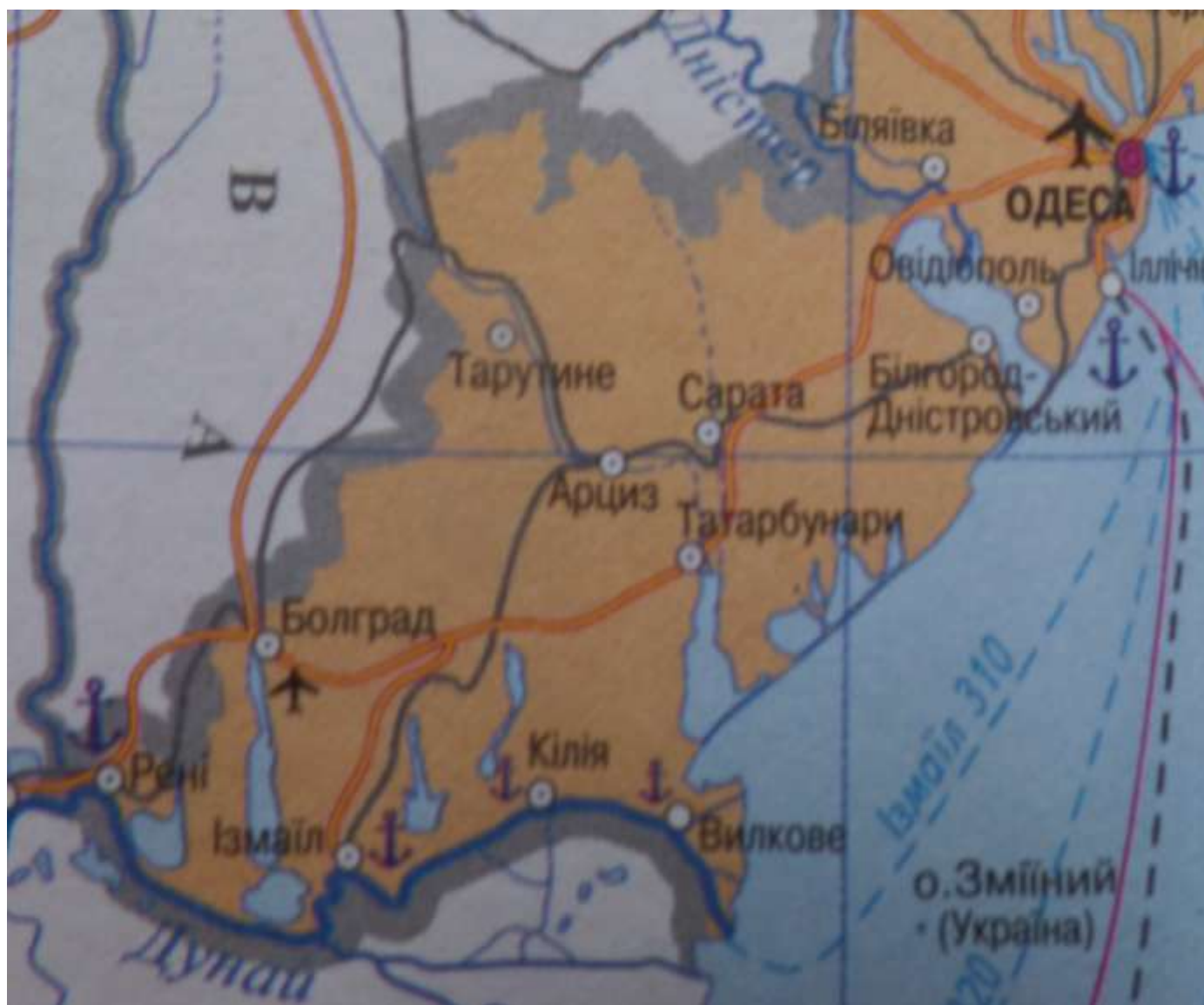
Досліджені антропологами залишки людей, які заселяли цей регіон, з IX по VII тисячоліття до нашої ери, чоловіків, та передусім жінок, дали підстави сучасним генетикам, зокрема професору Кембріджського університету Пітеру Фостеру, зробити висновок, що культ Матері в Причорномор'ї виник тому, що жінки-матері зробили великий вклад в становлення та розвиток ранньо-трипільського населення.

Такий культ Матері, на думку українського дослідника-етнолога Сергія Сегеди був розвинутий з давніх давен тільки в слов'янок-українок. Українки, на думку дослідника, зберігали свою релігійну культуру та духовність на протязі XII тисяч років. В той час, коли стародавні українки це культові особи (давньогрецькі весталки), їх чоловіки мисливці-збирачі. Дослідник наголошує, що українські жінки займаючись домашнім господарством, дітьми і тому довго складали свій культ, який виріс у них до релігійного божества, яке вони оформили в межах X-VIII тисячоліть до нашої ери. Ці жінки-божества склали свій культ в Причорномор'ї близько IX тисячоліття до нашої ери. [2,с.98-106; 4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Дослідник Пітер Фостер вважає, що приморські регіони басейну Чорного моря та прилягаючі до нього річкові басейни Дністра і Дунаю, де жили представниками жіночого божественного культу, формували свою жіночу релігійну культуру від початку свого осілого тут функціонування, яке датується приблизно з 15-10 тисяч років до нашої ери. З IX по VII тисячоліття до нашої ери в Причорномор'ї, жінка яка вела все господарство, культурно-релігійне життя, в придатних умовах клімату Причорномор'я, наголошує Пітер Фостер, оформлює внаслідок всесторонньої діяльності, свій релігійний культ, виносить на суд всього формуючогося ранньо-трипільського суспільства, свою божественність. В цей же час чоловік лише мисливець, збирач, коли жінки це і землероби, і годувальниці і виробники всіх домашніх та побутових знарядь праці. Професор П. Фостер вважає, що власне жінки винайшли землеробство, збиральництво, ткацтво, тваринництво. Власне ранньо-трипільські жінки Причорномор'я, Подунав'я та Подністров'я, зокрема локальних регіонів, що прилягають до басейну Чорного моря, стоять біля витоків всіх відкриттів, в тому числі й релігійного культу жінки-Матері. Внаслідок обожнення діяльності жінок, в тому числі й народження і вирощування і годування дітей, втілювався культ жіночої божественної сили... Власне так оформився в Причорномор'ї культ Матері, культ Берегині домашнього вогнища, культ жіночого ткацтва, культ жіночого домашнього господарства. Так в рамках прекрасного кліматичного середовища в Причорномор'ї і виник жіночий матері, культ жінки-берегині, жінки-богині [5,с.81-107; с.6-42].

Спочатку, наголошує професор Пітер Фостер, жінки створили побутовий культ жінки матері-богині. Після утвердження своєї божественності в ранньо-трипільському суспільстві, наголошує український етнолог Сергій Сегеда, жінки розвинули в Причорномор'ї та Дністро-Дунайському міжріччі свій релігійний культ богині-матері. Дослідник Пітер Фостер вважає, що жіночий культ богині-матері виник на територіях Балкан, сучасної Румунії, Причорномор'я та України. Дослідник наголошує, що територія Румунії і України, зокрема їх регіони Причорномор'я, були епіцентром становлення та розвитку релігійного культу Матері. Особливо регіони Дністра і Дунаю, його нижнього міжріччя між Дністром та Дунаєм, наголошує професор Кембріджського університету Пітер Фостер, є регіони, де виник культ жіночої богині, що підтверджується архаїчними протокам'яними жіночими статуетками, які приведені вище в рамках цього історико-археологічного дослідження. Професор Кембріджського університету Пітер Фостер також своїми дослідженнями відповідає на запитання, що ж застало це ранньо-трипільське населення, з жіночим релігійним культом, відійти в глиб Європейського контенту, зокрема в регіони Подунав'я, Подністров'я та на територію України в VIII-VII тисячоліттях до нашої ери. На думку дослідника в цей час великі території де вони проживали навколо невеликого Чорного моря до регіонів Подунав'я і Подністров'я, були затоплені проривом великої води, яка прийшла з Середземномор'я... Були затоплені великі регіони, велика кількість основних поселень ранньо-трипільського населення, були поглинуті Чорним морем. Населенню прийшлося поспіхом, залишаючи все нажите покидати облюбовані свої поселення, кидати всі свої знаряддя праці, побуту та релігійної культури. Отже, раннє Трипілля, основний масив його поселень, які розташовувалися по ранніх руслах рік та Причорномор'я, внаслідок збільшення басейну Чорного моря, пішло під воду. Все це підтверджується тими артефактами, які у великій кількості під час штормів Чорне море викидає на берег і дає можливість автору даної праці, ці археологічні культові старожитності, приведені вище у даній праці зібрати, археологічно прокласифікувати та ретельно дослідити. Внаслідок такого майже 20-ти літнього ретельного та клопіткого дослідження і постала теорія ранньо-трипільської цивілізації Українського Причорномор'я, Подунав'я та Придністров'я з їх ранньою жіночою релігійною культурою та жіночою релігійною божественністю... Археологічні джерела засвідчують, що з Причорноморського та з Дністро-Дунайського епіцентру, цей жіночий релігійний культ жінки-Матері розселився в басейн Дунаю та Дністра, по всій території України, та по усьому басейну Чорного моря [2,с.98-106; 4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Св.128-129. Карти територій де виявлені старожитності та їх поширення по басейну Чорного моря.

Св.130-133. Ранньо-трипільські старожитності виявлені експедицією «Причорномор'я» у 1998-2016рр.

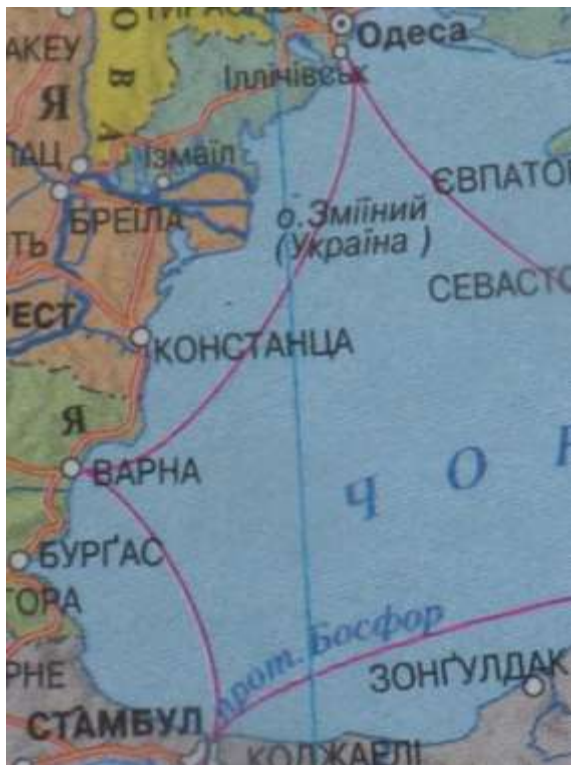

Св.134. Ранньо-трипільські старожитності виявлені експедицією «Причорномор'я» у 1998-2016рр.

У висновок дослідження наголошу, як засвідчують вище приведені археологічні джерела, на території Європи та України в VII-VI тисячоліттях до нашої ери прийшла з Причорномор'я та Дністро-Подунав'я, жіноча божественна культура Богині-Матері, яка утвердилася і в трипільського населення на подальші V-II тисячоліття до нашої ери. Як вважає професор Кембріджського університету Пітер Фостер в подальшому, своїм жіночим компонентом, який перейшов від епохи Трипілля, цей жіночий культ побутує і в Аріїв, що потребує подальшого, в першому чергу археологічного дослідження... [2,с.98-106; 4,с.2-67; 5,с.81-107; с.6-42].

Список використаних джерел та літератури:

1. Ідзьо В. Становлення міст та поселень старогрецької цивілізації Нижнього Подністров'я та їх пізнавальні відносини до населення середнього та верхнього Подністров'я (VII - V тисячоліття до нашої ери.). Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2007. - Т. XII. - С. 171 - 173.
2. Ідзьо В. Трипільська культура на території України в контексті дослідження кристалізації української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2015. - Т. XX. - С. 98-106.
3. Віктор Ідзьо. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
4. Ідзьо Віктор. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігійон», 2016р. - 546с.
5. Ідзьо В. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти а X-XVIII тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т. XXI. - С. 81-107.
6. Ідзьо Віктор. Релігійна культура Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та формування давньоєвропейської спільноти в X-VIII тисячоліттях до нашої ери. В книзі: «Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігійон», 2016р. - 546с.». - С. 6-42.
7. Кінг Чарльз. Історія Чорного моря. Київ "Ніка - Центр", 2011. - С. 23. - С. 28. С. 29. - С. 32. - С. 35. - С. 39. - С. 79. - С. 45-80.
8. Хитрук Василь. Золота булава. Духовний код Трипілля. України. Європи. - Київ "Сучасний письменник", 2012. - С. 10 - 30. - С. 38. - С. 40.

Пошуково-археологічне дослідження в селі Трипілья Київської області

30 травня - 10 червня 2017 року та аналіз археологічних артефактів з Трипільського обласного музею.

Середнє Подніпров'я в районі столиці України міста Києва, безсумнівно складає великий інтерес для нашого дослідження [3,с.2-30].

Природа ріки Дніпра в цьому Трипільському регіоні просто зачаровує. Власне вона сприяла довгому осілому тут проживанню трипільських племен, які переселилися з Причорномор'я. Власне Подніпров'я, нагадувало пра-трипільським племенам ландшафт своєї давньої Причорноморської прабатьківщини... [4,с.98-106].

Власне Трипільська культура в цьому Київському регіоні, останній сильний етнічно-культурний та релігійний етап розселення та проживання праукраїнців з басейну Причорномор'я в Подніпров'я, яке і започаткувало внаслідок відкриття чехом Вікентієм Хвойкою відомої в історичній літературі - Трипільської культури [10, с. 24-29].

Тому було вирішено дослідити Трипільську культуру на базі Подніпров'я, взявши за основу артефакти Трипільського обласного археологічного музею які розкопані археологом Вікентієм Хвойкою з трипільських придніпровських схилів, які і сьогодні зачаровують свою неповторною красою. Напевно вони нагадували переселенцям прабатьківщину - Дністро-Дунайське міжріччя басейну Чорного моря України [5, с.81-101].

Ряд вчених, в тому числі й археолог Володимир Баран вважає, що в Подніпров'ї в розвинутому Трипіллі складаються дві локальні групи праукраїнських пам'яток. Дослідник виділяє добре вивчені поселення типу: Щербанівка, Коломийщина II. До них можна віднести пам'ятки виявлені в селах: Трипілля, Верем'я, Холеп'я, Гребені, на Дніпрі: Пилипче, Яблунівка на Росі. Топографія цих поселень їх планування, конструкція жител в загальних рисах подібна до пам'ятників виявлених в Побужжі [2, с.47-78].

Тут в селі Трипільлі, яке розкопав Вікентій Хвойка, переважає посуд з заглибленим врізним орнаментом у вигляді спіралі з широкою стрічкою, що складається з шести, семи смуг. Характерними формами є досить великі грушовидні посудини з вузьким горлом без шийки, часто прикрашені, як і ранньотрипільські з подвійними спіралями з зображенням змій. Є округлотілі посудини з високим лійчастим горлом, шоломовидні покритишки, біноклі з антропоморфними, стилізованими перемичками. Велику групу становить неонаментований посуд: горщики, глечики, конічні миски, на яких зображені стилізовані людські обличчя, що подаються в нище в контексті нашого дослідження. Слід наголосити, що археолог Вікентій Хвойка досконало вивчив старожитності в селі Трипільля і фахово подав свої дослідження на найвищому рівні тогочасного інтелектуального, передусім археологічного світу. Час і місце висвітлення для світу Українського Трипільля, найстародавнішої пра-української культури, було зроблено Вікентієм Хвойкою вірно – на XI Міжнародному з'їзді археологів [5,с.1-63].

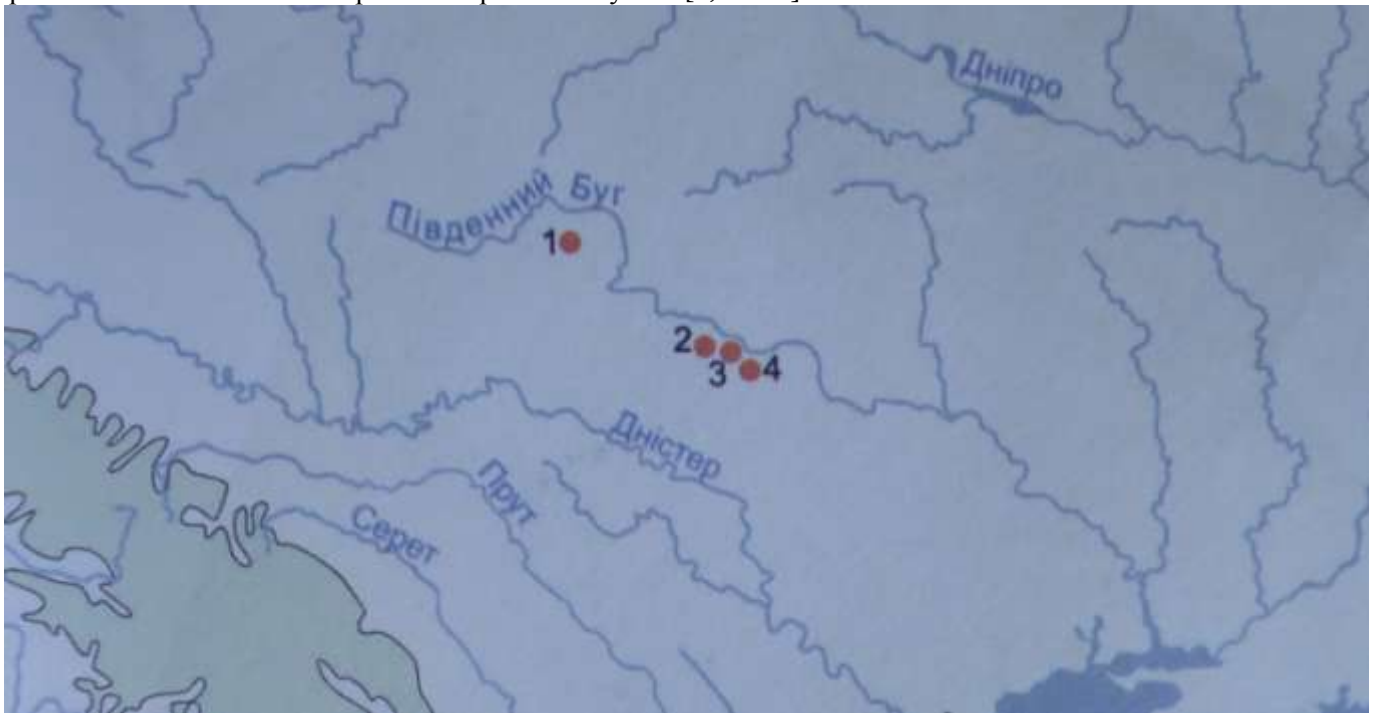
Також наголосимо, що як і відкриття Трипільля, аналіз розкопаних та досліджених старожитностей Вікентій Хвойка розмістив у найелітнішому тогочасному Науковому Віснику – «Працях XI Археологічного з'їзду», що зробило його археологічне відкриття всесвітньо відомим [10,с.24-29].

Значна схожість матеріалів розвинутого Трипільля середнього Дніпра з відповідними матеріалами західних регіонів та Причорномор'я вказує на пряме переселення трипільських племен басейнів Причорномор'я та Дністра, Південного Бугу в Подніпров'я. Проаналізований матеріал з Трипільського музею дає право

наголосити, що дуже довго трипільське населення Подністров'я підтримувало культурні зв'язки з трипільськими племенами Причорномор'я та Побужжя [6,с.6-42].

На карті складеній вченими Віталієм Рудем, Рене Улрау, Ольгою Манігдою зафіксовані трипільські поселення Буго-Дністровського міжріччя, які виявлені археологами біля сіл: 1. Білозірка, 2. Тростянець, 3. Тростянчик, 4. Війтівка [9,с.49; с.45-48].

За таких обставин можна зробити хронологію переселення локальних груп середнього Трипілля з Причорномор'я на Побужжя та Подніпров'я, як і питання синхронізації їх між собою і сусідніми культурами епохи енеоліта. Наведені аналогії дають підстави віднести пам'ятники середнього Трипілля до другої половини IV тисячоліття до нашої ери. Ця дата певною мірою підтверджується даними визначення віку середньотрипільських пам'яток, за методом С-14, який датує всі старожитності цього часу III тисячоліттям 540 + - 80 років до нашої ери [1,с.177].

В IV тисячолітті до нашої ери пратрипільське населення Південно-Західного Причорномор'я в пошуках нових родючих земель та пасовищ ці проукраїнські племена освоюють нові території, тобто східну Волинь, обидва береги Подніпров'я, де вступають в безпосередні контакти з населенням багатьох інших культур.

В культурі пізньо-трипільських племен дослідники виділяють декілька окремих територіально-хронологічних груп, або варіантів пізньо-трипільської культури [8,с.13-16].

Слід наголосити, що в цей час пізньо-трипільські племена набирають багато рис, які не притаманні попереднім етапам розвитку Трипільської культури, особливо на території віддаленій від корінних земель їх розміщення. У трипільців змінюється характер домобудування, зменшується виготовлення розписного посуду з відмуленої глини, змінюється орнамент, зникають деякі типи посудин, тобто: грушевидні амфори, конічні миски, біноклі, що видно із матеріалі Трипільського музею [1,с.149-150].

За останні роки майже в усіх районах поширення Трипілля вдалось виявити пам'ятки, які показують як Трипільська культура йшла з Причорномор'я до Дніпра. На шляху руху до середнього Дніпра, Трипілля, зафіксовані аналогічні артефакти також на території Молдавії, Буковини, Галичини, Волині, Побужжя [7,с.1-63].

Отже VI-II тисячолітті до н. е. на території сучасної України та Європи, а також Близького та Середнього Сходу зароджуються та приходять в упадок найдавніші цивілізації. На території України у VI тисячолітті до нашої ери, розвивається цивілізація що просунулася з Причорномор'я, яка принесла більш продуктивні форми господарства та релігійні уявлення, яка відома в історичній науці під назвою Трипільської культури(цивілізації). Археологічно засвідчено, що власне від регіонів рік Причорномор'я, Прута та Дністра до регіонів Подніпров'я розвивається орне землеробство та скотарство, вдосконалюються домашні промисли: гончарство, ткацтво та будівельна справа. З цього українського регіону, умовно названа згідно першого місця свого археологічного відкриття та дослідження археологом В.Хвойкою, Трипільська культура (цивілізація) в VI-II тисячоліттях починає поширюватися на Східне Причорномор'я, Балкани, та Північно-Західне Причорномор'я [3,с.2-5].

Слід наголосити, що в праці продемонстровані Трипільські старожитності, реконструкція трипільських садиб та осель музею села Трипілля Київської області які датуються вченими IV тисячоліттям до нашої ери. В наукові статті також подаються перші достовірні трипільські старожитності відкриті в кінці XIX на

початку XX століття археологом Вікентієм Хвойкою, чехом за національністю, які він продемонстрував для світової наукової громадськості на XI Археологічному з'їзді [10,с.24-29].

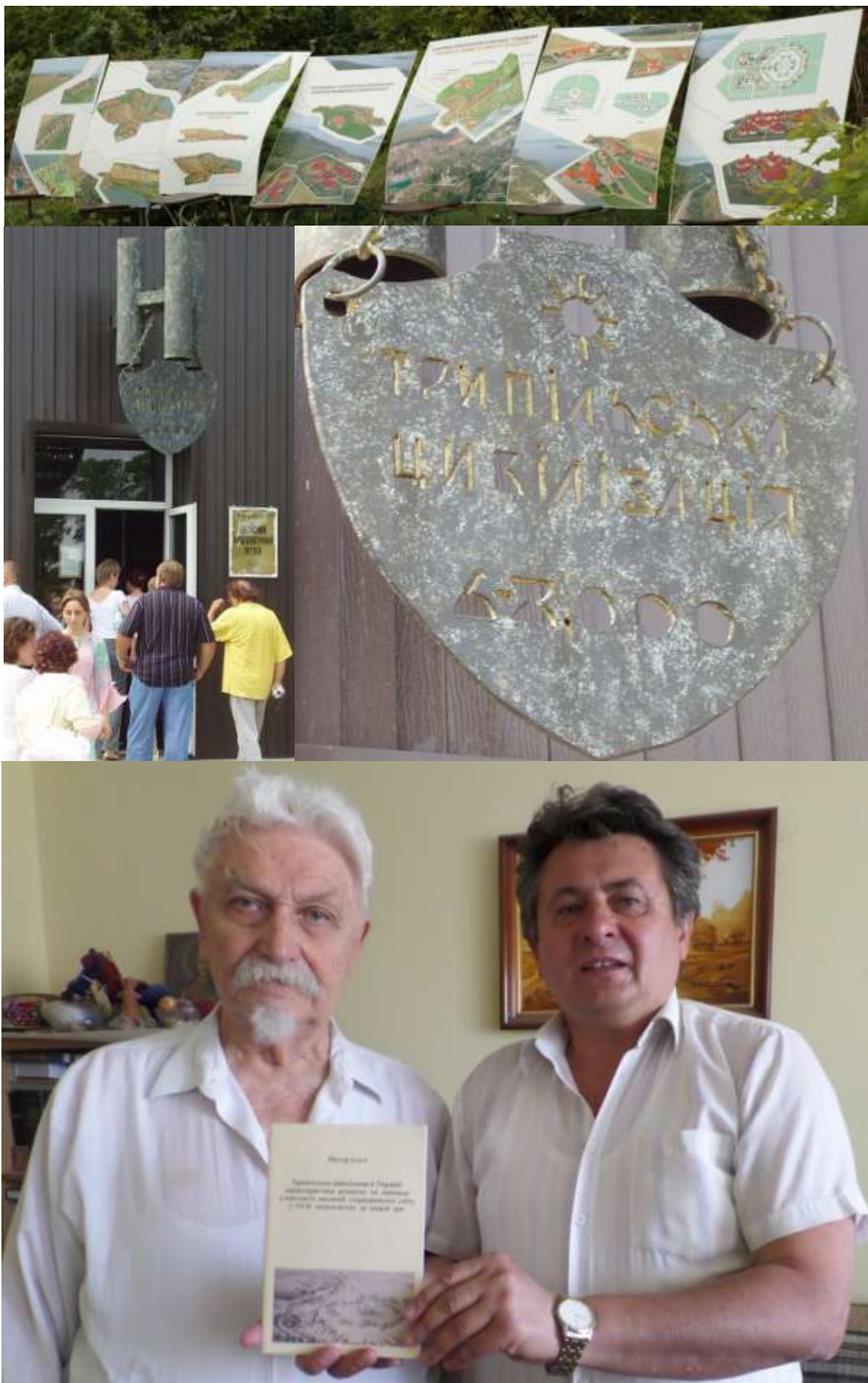

У висновок експедиції 2017 року, наголосимо, оглянуті та проаналізовані відкриті археологом В. Хвойкою старожитності, відвідано археологічні розкопки, артефакти з яких подані вище... [10,с.24-29].

Вивчено Трипільські старожитності з музею села Трипілья Київської області, які датуються IV тисячоліттям до нашої ери. Проаналізовано рух праукраїнських племен з Причорномор'я в Подніпров'я, через Галичину і Волинь з IX по VI тисячоліття до нашої ери, які подаються нижче [7,с.1-63].

**Ініціатори та модератори пошуково-археологічного дослідження в селі Трипілья Київської області
30 травня - 10 червня 2017 року - академіки Петро Кононенко(Київ) та Віктор Ідзьо(Львів).**

Список використаних джерел та літератури:

1. Археологія УРСР. - К., «Наукова Думка», 1971. - Т.І. - С.177.
2. Бібіков С., Шмаглій М. Трипільське поселення біля села Гребні. Археологія. - К., 1964. - Т.ХVI. - С.47-78.
3. Ідзьо Віктор. Трипільська цивілізація в Україні: характеристика розвитку та упадку в контексті еволюції стародавнього світу в VI-II тисячолітті до нашої ери. - Івано-Франківськ "Сімік", 2011р. - 32с.
4. Ідзьо Віктор. Трипільська культура на території України в контексті дослідження кристалізації української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2015. - Т.ХХ. - С.98-106.
5. Ідзьо Віктор. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти в X-XVIII тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т.ХХІ. - С.81-107.
6. Ідзьо Віктор. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Вид. Університету «Львівський Ставропігон», 2016р. - 546с.
7. Ідзьо Віктор. Еспедиція «Причорномор'я 2016» присвячена 15-ти літтю заснування Інституту Східної Європи (2001-2016рр.). www.easterneurope.nethouse.ua. - Сайт Інституту Східної Європи. - С.1-63.
8. Лагодовская Е.Ф. Трипольское поселение Сандраки в Винницкой области и некоторые вопросы позднего Триполья. Краткие Сообщения Института Археологии. - К., 1953а. - Вып.2. - С.13-16.
9. Рудь Віталій, Улрау Рене, Манігда Ольга. Геомагнітка зйомка та герогафічне моделювання у вивченні трипільського поселення Тростянич. Вісник Рятівної Археології. - Львів «Астролябія», 2016. - Вип.ІІ. - С.49.
10. Хвойка В.В. Камненный век среднего Поднепровья. Труды XI Археологического съезда. - М., 1901. - Т.І. - С.24-29.

Еспедиція «Причорномор'я - 2017» присвячена 1165-ти літтю української державності (852-2017рр.) та реєстрації Інституту Східної Європи як юридичної особи в органах юстиції України.

Інститут Східної Європи, Кафедра українознавства, науковий журнал «Українознавець» з 4 по 20 липня 2017 року успішно провели науково-пошукову еспедицію «Причорномор'я 2017».

В еспедиції під керівництвом модератора та організатора, директора Інституту Східної Європи (ІСЄ), завідувача Кафедрою Українознавства доктора історичних наук, професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзьо взяли участь вчені з України: Львова, Румунії: Констанци, Молдови: Кишинева...

На територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України, на побережжі села Приморського, еспедицією «Причорномор'я - 2017» були виявлені нові згромадження ранньотрипільських кам'яних старожитностей, які сформовані на основі культу жіночого божества, яке домінувало в регіонах прилягаючого до басейну Чорного моря, в нижньому Дністро-Подоляні.

Власне на цій території Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської обл. України в 2017 році виявлені нові пам'ятки ранньо-трипільського культу жіночого божества, які подаємо нижче [1,с.171-173].

На територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України на побережжі села Приморського також виявлені у великій кількості фігури чоловіко-подібних істот різного розміру і різного типу.

На територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України на побережжі села Приморського, експедицією «Причорномор'я - 2017» були виявлені та дослідженні нові кам'яні ранньотрипільські знаряддя для видобування вогню та загострення наконечників палиць, списів та стріл для мисливського та рибальського полювання, які подаються нище...

Попередні висновки з досліджень за 2017 рік дають підстави наголошувати, що ранньотрипільська жіноча релігійна культура просунулася до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччі. Подальший рух ранньотрипільської релігійної жіночої культури з Причорномор'я, зокрема Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, в класичному, сформованому вигляді поширився на всю територію України, де сформував в VI-V тисячоліттях ранньоукраїнську спільноту... [2,с.98-106].

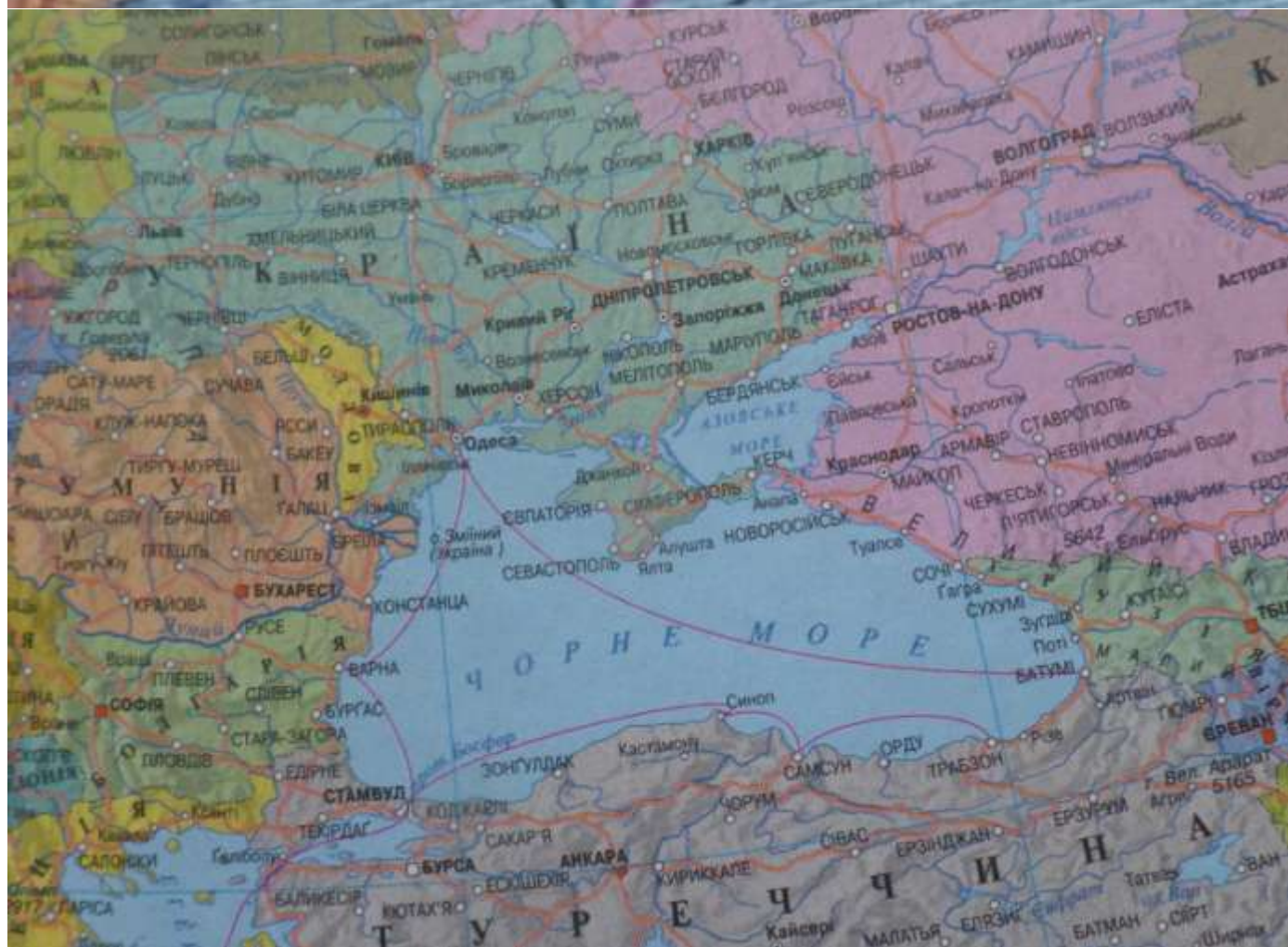
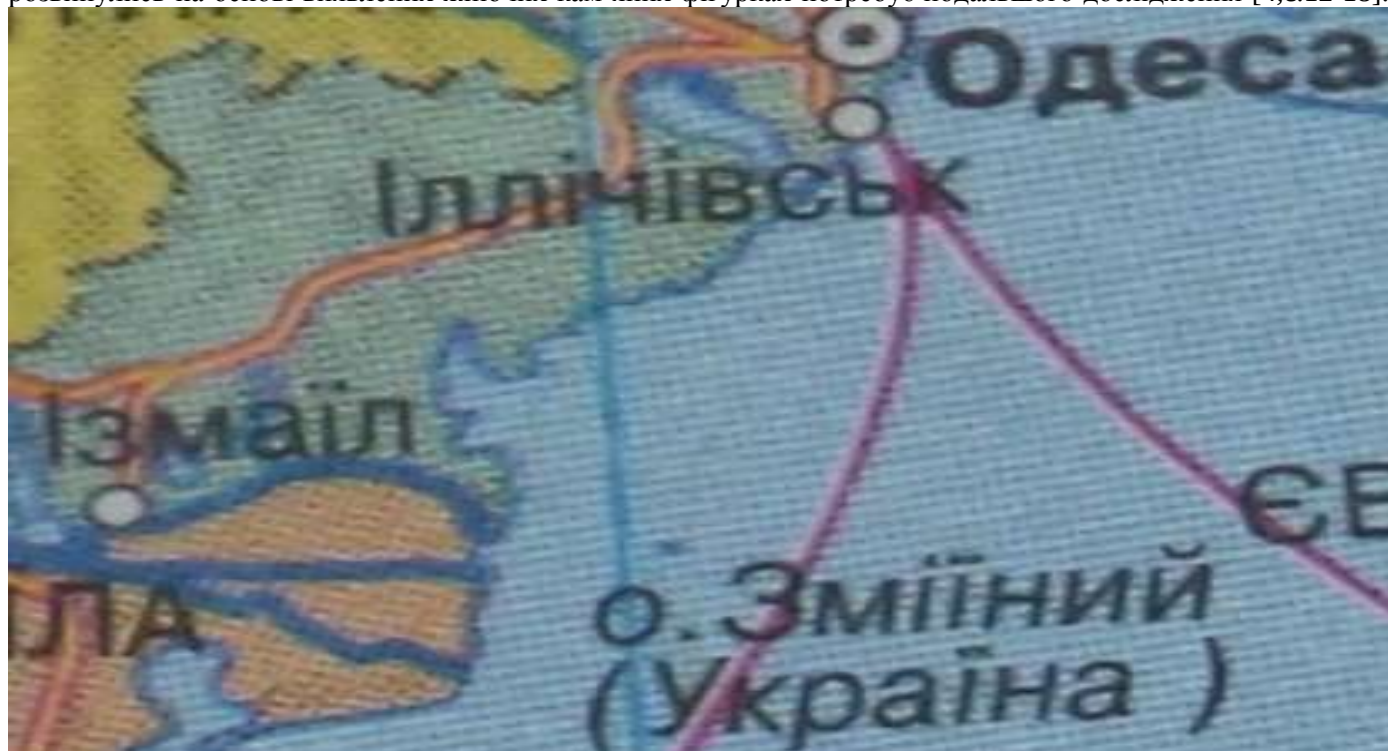
Сучасний дослідник кандидат філологічних наук, доцент, виконуючий обов'язки професора Василь Хитрук у своїй науковій праці "Золота булава. Духовний код Трипілья. України. Європи. - Київ "Сучасний письменник", 2012р." наголошує, що: «трипільська кам'яна жіноча культура дуже добре проглядається в українській культурі, яка і є спадкоємницею епохи раннього Трипілья» [5,с.40-41].

Слід також наголосити, що по прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччі, а також по берегу Чорного моря в 2017 році виявлені нові ранньотрипільські поселення та старожитності які розвинулись на основі виявлених жіночих кам'яних фігурках. Тут яскраво проглядається і прадавній релігійний культ Матері, який розвивався між Дністром і Дунаєм в VIII-VII тисячоліттях до нашої ери... [4,с.12-18].

Треба бажож наголосити, що нові ранньо-трипільські поселення та старожитності, релігійний культ Матері, який розвивався між Дністром і Дунаєм в IX - VIII тисячоліттях до нашої ери про що показують і

досліджені старожитності у VIII - VII тисячоліттях поширився в подальшому по усьому басейні Чорного моря та прилягаючих до басейну Чорного моря сучасних країнах передусім таких як: Україна, Румунія, Болгарія, Молдавія, Словачія, Чехія, Польща, Туреччина, Греція, Грузія, Росія, Вірменія та інші. Про це зокрема наголошував і визначний чеський археолог і мовознавець XX століття Б. Грозний, що продемонстровано візуально на нище поданих картах, окремого регіону між Дністром і Дунаєм та усього басейну Чорного моря. Дана проблема досліджень ранньотрипільські поселення та старожитності які розвинулись на основі виявлених жіночих кам'яних фігурках потребує подальшого дослідження [4,с.12-18].

Цікавою є і ландшафтна природа та рослинність, звірі, риби Причорномор'я, які вплинули на формування культури, духовності та первісного релігійного світобачення давнього пра-трипільського населення Причорномор'я. Були дослідженні кам'яні фігурки морських дельфінів, які з прадавніх часів тут проживають???

Слід наголосити, що експедицією «Причорномор'я - 2017» весь час супроводжували справжні чорноморські дельфіни, які виявили зацікавлення до наших наукових досліджень... Відео-матеріал з пропливаючими поряд дельфінами додається в прикріпленому відео-документі до цього річного дослідження...

Нові археологічні джерела 2017 року засвідчують, що з Причорноморського та з Дністро-Дунайського епіцентру, цей жіночий релігійний культ-жінки-Матері розселився як в басейн Дунаю та Дністра та і по всій території України... Підтвердження цьому нам подає і ранньоіндосвропейське джерело «Рігведа», яка засвідчує давній релігійний жіночий культ Богині-Матері. Вона також подає інформацію про давнє проживання індо-європейців у Причорномор'ї. Вчені, зокрема мовознавець кандидат філологічних наук, доцент, виконуючий обов'язки професора Василь Хитрук, виявив в ранньому індо-європейському джерелі «Рігведі» свідчення, які дали йому право наголошувати, що основа «Рігведи» формувалась в Причорномор'ї в лоні ранньої джерельної писемної бази індо-європейців - «Кам'яна могила» [5, с.40-44].

Власне в Причорномор'ї в індо-європейців, за інформацією філологів, формувалися VIII-VII тисячоліттях до нашої ери: звуки, фрази, власне тут індо-європейці почали наносити на камені знаки, формувати першу писемну кам'яну культуру Причорномор'я. Археолог Тарас Ткачук наголошує, що Середземномор'я і Причорномор'я стоять біля витоків праєвропейської кам'яної писемності, релігії, духовності, передусім жіночої божественної культури Богині-Матері, яка утвердилася і в трипільського населення у подальших VIII-II тисячоліттях до нашої ери. Дослідник наголошує, що кам'яна релігійна культура Середземномор'я і Причорномор'я, яка вживає: знаки, риси, як зразки писемності і рахування в VIII тисячолітті до нашої ери, продовжується і в Трипільській культурі VII-II тисячоліттях до нашої ери. Жіночий релігійний обряд, ритуальний кам'яний посуд, знаряддя, орнаменти, написи, що тягнуться своєю культурою з Причорномор'я на територію України, Румунії та Молдови, розселяються з басейну Чорного моря і

засновує також Шумер, Вавилон, Єгипет після Всесвітнього Потопу в IX-VIII тисячоліттях до нашої ери [3,с.121-158].

Слід наголосити, що перший дипломований археолог, дослідник Причорномор'я XIX століття, доктор археології Генріх Шліман, що розкопав перлину давньої цивілізації на березі Чорного моря, за епосом давньогрецького поета Гомера, місто Трою, у 1886 році наголосив, що Причорномор'я з своєю кам'яною релігійною культурою, зокрема жіночою релігійною культурою та культом жінки-Матері, яка поступово розвивалася, зародила Причорноморську цивілізацію, яку представляло місто Троя в епоху Гомера.

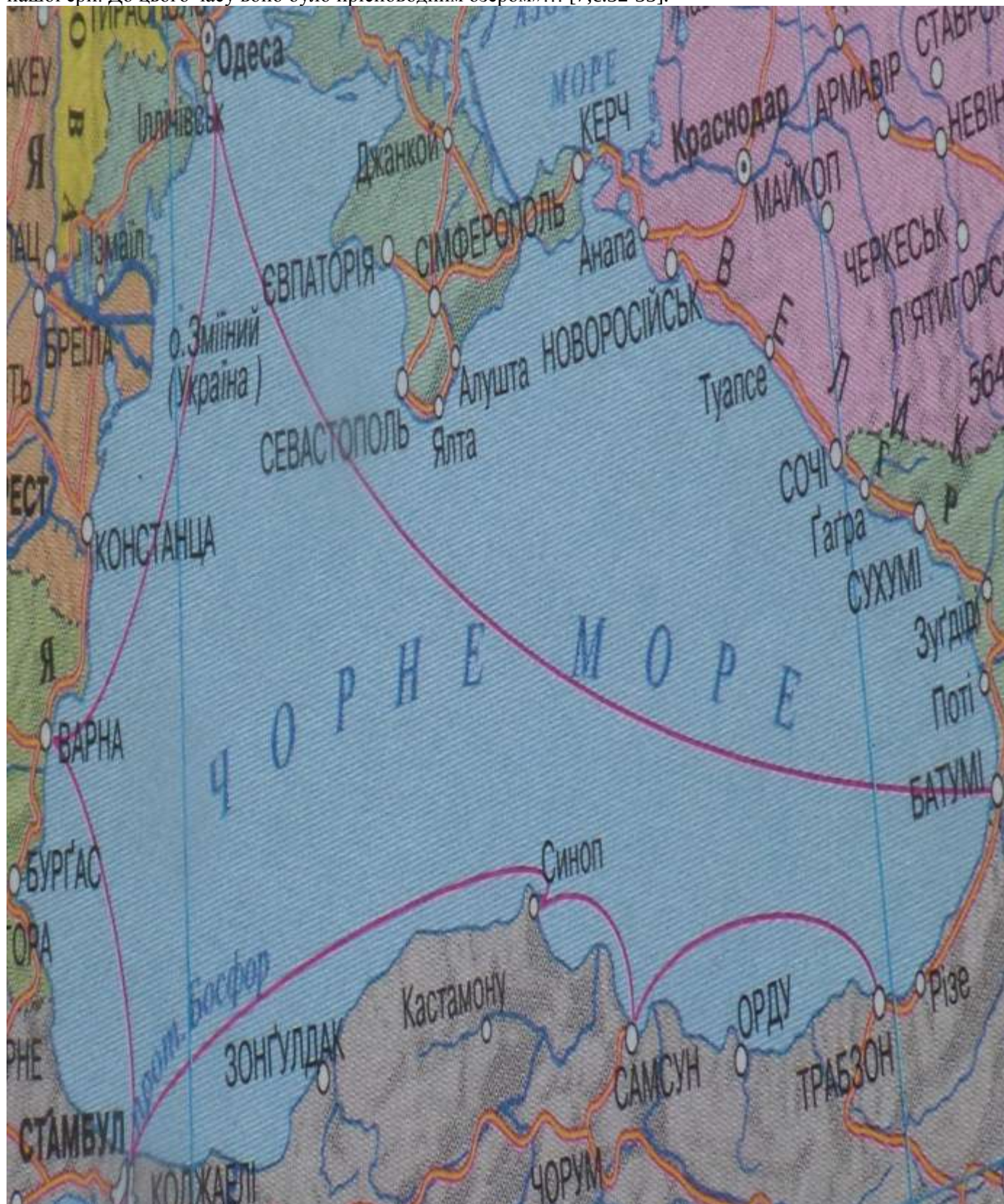
Досліджені доктором археології Генріхом Шліманом кам'яні знаряддя праці енеолітичної епохи, який був представлений йому жіночою релігійною культурою та культом жінки-Матері, дав підстави вченому датувати цю культуру VIII-VII тисячоліттям до нашої ери. Доктором археології Генріхом Шліманом в Причорномор'ї під час розкопок давнього міста Трої було виявлено ранньотрипільська кераміка, жіноча релігійна культура та культ жінки-Матері, який підтверджувався великою кількістю кам'яних жіночих статуєток, які він датував VIII-VII тисячоліттями до нашої ери. Все це дало підстави доктору археології Генріху Шліману пов'язати цивілізацію Трої з більш ранішою Причорноморською цивілізацією, яка виникла і розвивалась на основі кам'яної місцевої причорноморської культури та жіночої релігійної культури та культу жінки-Матері. Досліджені Г. Шліманом старожитності VIII-VII тисячоліть до нашої ери кам'яної та бронзової доби дали підстави Г. Шліману вважав, що Причорномор'я лежить в основі ранньосередземноморської цивілізації, релігії, культури, науки. Звідси розвинулась кам'яна культура, жіночий релігійний культ жінки-Матері, який своєю еволюцією через тисячоліття місцевого чорноморського розвитку розвинув релігійну культуру стародавньої Трої. На основі Троянської цивілізації Причорномор'я, постала на думку Г. Шлімана і Хеттська цивілізація... Цей процес розвитку навколо басейну Чорного моря почав розвиватися з VIII тисячоліття до нашої ери і просувався по усьому узбережжю Чорного моря. Отже на думку доктора археології Генріха Шлімана, Троянська цивілізація на березі Чорного моря, це епоха поступового розвитку індо-європейської цивілізації з кам'яної культури та жіночого релігійного культу жінки-Матері до епохи Троянської цивілізації та епохи Гомера... Отже місто Троя, як епіцентр давньої Чорноморської цивілізації, культури, релігії навіть після свого занепаду так довго залишалася в свідомості не тільки в народів чорноморського басейну, але й в свідомості давніх греків, зокрема в одного з найяскравіших її співців Гомера... Тому не дивно, що осколки Троянської цивілізації в Причорномор'ї розвинули Трояно-Хеттську індоєвропейську цивілізацію... [6,с.81-107].

Слід наголосити, що представники Причорноморської цивілізації у VIII-V тисячоліттях за даними археологів Болгарії, обробляли коштовні метали. Найдавніші у світі золоті предмети, датовані серединою V тисячоліття до нашої ери були знайдені на болгарському узбережжі Чорного моря. Тодішні люди знали про існування інших племен по берегах навколо Чорного моря й очевидно ходили по берегу навколо Чорного моря, зустрічалися, торгували, воювали. Кераміка і металеве начиння, що їх знаходять у різних частинах Чорного моря мають схожі деталі, а це свідчить про контакти і обміни. Нефритові сокири та наконечники списів початку III-II тисячоліть до нашої ери з північного заходу на диво схожі зі зброєю знайденою археологами в Трої. Одже наголошує в своїй книзі «Історія Чорного моря» дослідник Чарльз Кінг: «береги навколо Чорного моря це ціла давня Чорноморська релігійна культура» [7,с.39].

Про давність Чорного моря знали вже давньогрецькі мислителі починаючи з Гомера. У I столітті до нашої ери грецький мандрівний Діодор Сицилійський чув від жителів егейського острова Самофракія давню легенду. «Давним-давно Чорне море, що ковтнуло острів, було великим озером. І от якось воно перелилося через край, змило довколишні села і прорізало вузький прихід в Егейське море, так постали протоки Босфор і Дарданелли. Чорне море викликало такий великий Потоп, що рівень Середземного моря піднявся і воно залило безліч островів. Самофракійським рибалкам, наголошує Діодор Сицилійський, траплялося витягнути нетрями зі дна кам'яні капітелі колон, залишки мертвої давньої чорноморської цивілізації змиті Потопом...» [6,с.81-107].

Сучасник Діодора, географ Страбон теж наголошує: «що Чорне море колись було озером, але в нього впадало так багато річок, що море виступило з берегів...». Слід наголосити, що свідчення античних письменників не є фантастикою. Як засвідчують вчені археологи та геологи, наприкінці останнього льодовикового періоду 18-20 тисяч років до нашої ери, Чорне море було невеликим мілким озером, деє дві третини від сучасного розміру. Геологи називають це формування Неоєвксинським озером. Озеро являло собою останній етап геологічних перетрубацій протягом останніх кількох мільйонів років. В одні часи Чорноморський басейн мав зв'язок з великими океанами, в другі - з майбутнім Каспійським морем, в треті з ізольованим крихітним, напівпрісним озером, яке зв'язувалося з Середземним морем. В останній епосі, 12-10 тисяч років до нашої ери Чорне море зв'язувалося з Середземним тонким перешийком, що поєднував Європу і Малу Азію. Коли відступив льодовик, тала вода підняла рівень Світового океану, Середземне море прорвало вузькі протоки Босфор і Дарданелли і утворило з озера Чорне море. Французький вчений Жозеф Пітон тримаючись біблійної генеалогії розвитку історичного процесу пов'язує утворення Чорного моря з затопленням рівнини VIII-VII тисяч років тому [7,с.32].

У висновок наголосимо, що сучасні вчені видобувши з дна Чорного моря, морські мушлі, проаналізувавши мушлі, наголошують: «що Чорне море утворилось у час з 8,500 - 7,500 - 5000 років до нашої ери. До цього часу воно було прісноводним озером»... [7,с.32-33].

На той час, у VIII-VII тисячоліттях до нашої ери, люди вже вели осілий спосіб життя навколо берегів Чорного моря, вони мандрували навколо нього, поширювали архаїчні знання., в них уже була кам'яні знаряддя праці, кам'яна зброя, кам'яна релігійна культура, витвори якої і сьогодні викидає на беріг під час бурі сучасне Чорне море... Отже, вся ця кам'яна чорноморська архаїчність потребує подальшого дослідження... [6,с.81-107; 7,с.32-33].

Еспедиція «Причорномор'я - 2017» також відсвяткувала 1165 - ти ліття української державності(852-2017рр.)...

Список використаних джерел та літератури:

1. Ідзьо В. Становлення міст та поселень старогрецької цивілізації Нижнього Подністров'я та їх пізнавальні відносини до населення середнього та верхнього Подністров'я (VII - V ст. до н. е.). Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2007. - Т. XII. - С. 171 - 173.
2. Ідзьо В. Трипільська культура на території України в контексті дослідження кристалізації української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник У Українського державного університету. - М., 2015. - Т. XX. - С. 98-106.
3. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
4. Віктор Ідзьо. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2016р. - 546с.
5. Василь Хитрук. Золота булава. Духовний код Трипілья. України. Європи. - Київ "Сучасний письменник", 2012. - С. 38. - С. 40-44.
6. Віктор Ідзьо. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілья в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти а X-XVIII тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т. XXI. - С. 81-107.
7. Чарльз Кінг. Історія Чорного моря. Київ "Ніка - Центр", 2011. - С. 28. - С. 29. - С. 32. - С. 33.

Дослідження зародження і становлення ранньотрипільського культу Богині - Матері в Причорномор'ї експедицією «Причорномор'я» Інституту Східної Європи у 1998-2018 роках.

Знайдені експедицією «Причорномор'я» Інституту Східної Європи у 1998-2018 роках в Причорномор'ї у великій кількості кам'яні жіночі фігурки, які датуються VIII-VII тис. до н. е. дають право наголошувати, що власне на цій території у ранніх трипільців сформувався релігійний культ Богині-Матері [4,с.81-107].

Св.1. 2. 3. Релігійні жіночі статуетки X-VIII тисячоліття до нашої ери з Одеси. Серпень, 2015р.

Сукупність археологічного матеріалу, трипільські статуетки, розписи на ранніх трипільських посудинах ранніх трипільців дають уже можливість говорити про світобачення трипільців про Божество - Матір на небі. За їхньою уявою, Матір – це образ неба, Матір це небесне світло-сонце, і місяць які ідуть по небу від світанку до заходу, від вечора до ранку [1,с.98-106].

Св.4. 5. 6. Релігійні жіночі статуетки X-VIII тисячоліття до н. е. з села Приморського. 2014-2018рр.

В цей час ранньо-трипільська Мати - це божество що знаходиться на небі і очолює світовий порядок у вирі всесвітнього хаосу Сонце і Місяць [2,с.4-23].

Небо це світ в якому йде по ньому сонце-мати: сонце і місяць. Тому то мати Богиня відома у трипільців у керамічних фігурках Божества - Матепрі. Мати - Богиня на небі це Сонце і Місяць які підтримують для трипільців на землі землеробство, рибальство, мисливство, скотарство, домогосподарство. А отже Мати-Богиня для ранніх трипільців Причорномор'я, це годувальниця, рожениця, утримувачка господарства і родинного вогнища. Власне небесна Мати-Богиня, за уявою ранніх трипільців Причорномор'я, якій вони поклонялися, навчила землеробства, скотарства, рибальства, мисливства [3,с.40-44].

Св.7. Релігійна жіноча статуетка Х-VIII тисячоліття до нашої ери з села Приморського. 2017 рік.

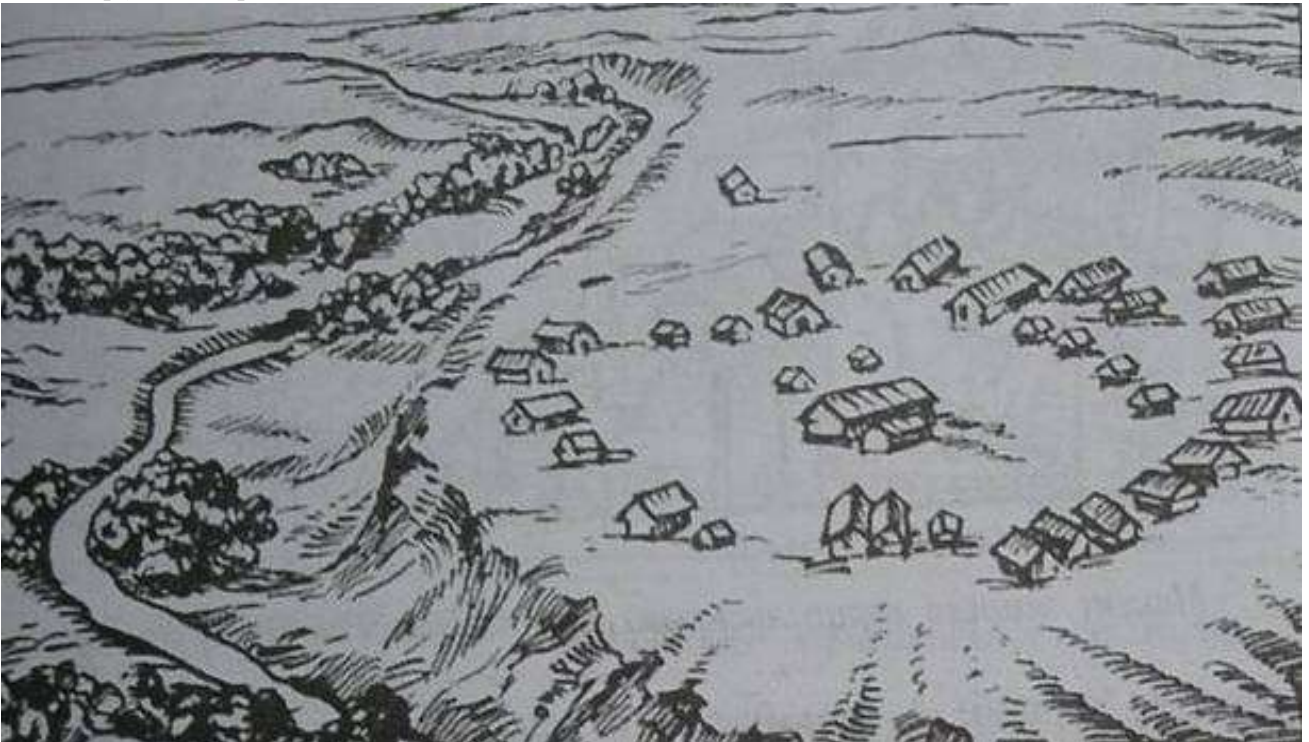
Власне небесна Мати-Богиня, за уявою ранніх трипільців Причорномор'я, навчила вирощувати зерно, розтерати зерно на зернотерках, виготовляти знаряддя праці, зокрема перші серпи, будувати оселі, організовувати землеробство і скотарство, рибальство, мореплавання з часу біля VIII тисяч років до нашої ери. З часу VIII тисяч років до нашої ери Богиня Мати навчила ранніх трипільців Причорномор'я, збирати зерно, розтерати його на зернотерках, випікати хліб. З цього часу Богиня Мати навчила ранніх трипільців в Причорномор'ї землеробства. Реально в ранньо-трипільському суспільстві з Небесним-Божеством Матір'ю уособлювалася жінка-Мати, яка займала панівне становище в ранньо-трипільському суспільстві Причорномор'я. Вона жінка-мати випікала хліб, який був духовно-ритуальною їжею і споживався в честь Богині-Матері. Богиня-мати не тільки готувала хлібом соплеменників трипільців Причорномор'я, але й навчала їх: мисливству, рибальству, скотарству, будівництву, ткацтву і т. д. [3,с.40-44].

Як бачимо із археологічних старожитностей віднайдених і досліджених за період з 2008 по 2018 роки, життя у ранніх трипільців Причорномор'я було організоване навколо активної діяльності жінки-матері, діяльність якої в ранньо-трипільському суспільстві культу Богині. Отже Богиня-Мати – це світоглядна наукова проблема ранніх трипільців Причорномор'я, яка веде трипільців своїм релігійним культом через усю історію їх існування до VIII – до II тисячоліття до нашої ери [4,с.81-107].

Отже з часу зародження в Причорномор'ї Богиня-Мати це небесний культ ранньо-трипільської релігії і духовності. Власне він культ Богині – Матері це релігійний культ трипільської стабільності, порядку, гармонії яка поєднується з небесними силами Сонця і Місяця. Отже небесна Мати-Богиня є головним трипільським божеством, що відображено в ранньотрипільських статуетках, чисельність яких переконала вчених, що власне жіноче божество Мати-Богиня лежить в основі релігії і духовності. Археолог і дослідник Трипільських цивілізацій Тарас Шевчук, який відкрив Трипільля у VII тисячолітті до нашої ери наголошує, що ранні трипільці розвинувшись у VIII-VII тисячоліттях на території Причорномор'я вже у VII тисячолітті відомі на територіях між Дністром і Дніпром. Власне із території Причорномор'я ранні трипільці перенесли і культ Богині-Матері. Слід наголосити, що Велесова Книга знає про давній домінуючий релігійний культ Богині жінки-матері – «Матер-Ства» - «Матір – Світова», «Матір – Світлова», «Матір - Світлова – Небесна» і т. д. [3,с.40-44].

Власне давні молитви Велесової Книги до «Матер-Ства» – «Матері Святої», «Богині-Матері» - «Небесної Матері», це і є первісний пісенний, легендарний, фольклорно-релігійний і духовний епос прадавніх трипільців-слов'ян: чехів, словаків, українців, поляків, хорватів, сербів і т. д. [5,с.6-62].

Як бачимо із ранньо-трипільських джерел, життя трипільців було організоване навколо організатора духовного і релігійного життя трипільців, жінки-матері, яка керувала всіма процесами в ранньо-трипільському суспільстві. Мати-жінка, народжувала і виховувала дітей, утримувала господарство, духовність і власне вона оформила перші релігійні обряди культу небесної Матері-Богині, яка іде по небесному колу. Власне за таким небесним релігійним колом і культом, було побудоване суспільство трипільців [1,с.98-106].

Св.8. Реконструкція трипільського поселення VII-III тисячоліття до нашої ери.

Власне трипільські жінки-матері і були тими першими жрицями релігійного культу небесної Богині-Матері, формували духовність і релігію у ранньо-трипільському суспільстві [3,с.40-44].

Слід наголосити, що трипільські жінки-матері, які були першими жрицями релігійного культу небесної Богині-Матері, формували духовність і релігію в ранньотрипільському суспільстві. Вони також створили навколо небесного божества Сонця і Місяця – місячний календар, а це значить що трипільські жінки – жриці були першими астрономами і стрологами. Своїм жіночим релігійним поєднати два світи: небесний і земний. Жінка-матір водночас виховувала дітей, вирощувала хліб, годувала одноплемінників. Водночас жінки жали жито серпами, жінки зберігали його, випікали з нього хліб. Жінки також, оскільки збереглися зернотерки з VII тисячоліття до нашої ери, в музеях Австрії, терли зерно і випікали з муки хліб VII тисяч років до нашої ери. Таким чином рання Трипільська цивілізація з жіночою релігійною організацією розвитку, організувала Золотий вік на території Причорномор'я і України. Трипільські жінки, висвітлюючи своє релігійне бачення світу розписували ритуальний глиняний посуд, на якому відтворено їх релігійну культуру, ритуали і культ-Богині жінки-матері [3,с.40-44].

Св.9. 10. Біноклеподібні ритуальні посудини та інший ритуальний посуд знайдений біля села Шварінки Черкаської області IV-III тисячоліть до нашої ери.

Отже жіноча релігійна культура трипільців підтримувала духовний порядок за яким вони спілкувалися з небесними силами. Це і пояснює духовний підйом жіночої ранньотрипільської жіночої релігійної культури. Трипільські жінки вигадали релігійні ранньотрипільські ритуали, створили культ Богині-Матері і рожениці.

Таким чином культ Богині-Матері, це культ релігійної гармонії і миру, добробуту, рівності, що відображено в культових жіночих статуетках, орнаментах на трипільському посуді [3,с.40-44].

Св.11. Релігійні жіноча статуетка V-III тисячоліть до нашої ери.

Археологічні джерела дають підстави наголошувати на стабільності у трипільців у багатьох тисячоліттях культури Богині-Матері, який уособлював віру як в Бога - Сонця так Бога-Місяця, які і уособлювали одну субстанцію Богиню-Матір: Священний денний небесний вогонь і нічне місячне сяйво несли: спокій, стабільність розвиваючи трипільське духовне суспільство і конкретних трипільців, ДНК яких у більше половини сьогоднішніх українців, по жіночій лінії, поєднують їх з давніми трипільцями, а це може говорити, що українській нації, її релігійній духовності, близько VIII тисяч років [2,с.4-52].

Св.12. 13. 14. 15. Релігійні жіноча статуетка IV-III тисячоліть до нашої ери.

А отже, трипільська жінка, її духовна культура та релігія Причорномор'я, що була необмеженою, яка концентрувала і виховувала релігійною культурою, трипільське суспільство, була продовжувачем роду, була посередником між трипільцями і богом...[6, с.28-.33].

Список використаних джерел та літератури:

1. Ідзьо В. Трипільська культура на території України в контексті дослідження кристалізації української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2015. - Т. XX. - С. 98-106.
2. Ідзьо Віктор. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2016р. - 546с.
3. Василь Хитрук. Золота булава. Духовний код Трипілья. України. Європи. - Київ "Сучасний письменник", 2012. - С. 38. - С. 40-44.
4. Ідзьо Віктор. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілья в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти а Х-XVIII тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т. XXI. - С. 81-107.
5. Ідзьо Віктор. Релігійна культура Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілья в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та формування давньоєвропейської спільноти в Х-VIII тисячоліттях до нашої ери. В книзі: «Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2016р. - 546с.». - С. 6-42.
6. Кінг Чарльз. Історія Чорного моря. Київ "Ніка - Центр", 2011. - С. 28. - С. 29. - С. 32. - С. 33.

Еспедиція «Причорномор'я - 2018» присвячена річниці реєстрації в органах юстиції України Інституту Східної Європи та 20 - літтю дослідження релігійної культури басейну Чорного моря.

Інститут Східної Європи(ІСЄ), Кафедра українознавства, науковий журнал «Українознавець» з 2 по 26 липня 2018 року успішно провели науково-пошукову експедицію «Причорномор'я - 2018» [5,с.81-107].

В 10 метрах від берега, після бурі у Чорному морі, на території між Дністром і Дунаєм, організатором експедиції, завідувачем Кафедрою українознавства і директором ІСЄ, доктором історичних наук, професором, академіком АНВШ України В. Ідзьо, було відкрите культове святилище, у дослідженні якого взяли участь дослідники з України: Львова, Києва, Румунії: Констанци, Молдови: Кишинєва, Болгарії: Варни.

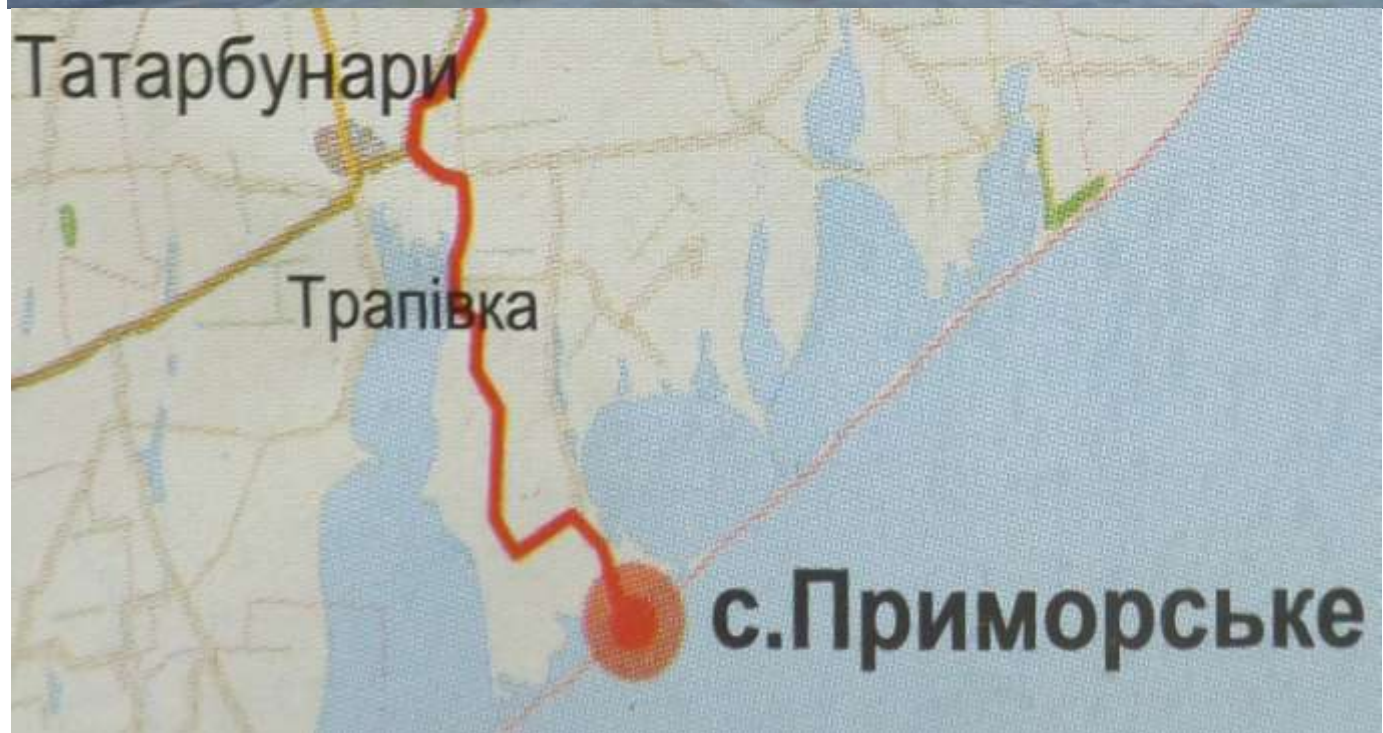
В ході експедиції «Причорномор'я - 2018», в 10-ти метрах від берега у Чорному морі, виявлене ранньотрипільське святилище «Богині Матері», вік якого, за висновками учасників експедиції, сягає: X-IX тисяч чл

IX-VIII тисяч років до н. е. У питанні датування думки учасників експедиції трохи розійшлися [5,с.81-107].

Внаслідок пошуково-археологічних досліджень в Чорному морі було виявлені, на думку учасників експедиції, залишки ранньо-трипільського культового святилища «Богині Матері», розмір якого 5 x15 метра в 10 метрах від берега в Чорному морі. Виявлено кам'яні статуетки культу «Богині Матері» вік яких і визначив датування цього культового ранньо-трипільського святилища за консенсною думкою дослідників: 10-8 тисяч років до нашої ери...

Дослідження у самому святилищі виявили кам'яні статуетки які пов'язуються з ранньо-трипільським культом «Богині Матері», їх форми та схожість демонструються нище у цій науковій статті... [5,с.81-107].

...Таким чином на територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України, на побережжі села Приморського, міжнародною експедицією «Причорномор'я - 2018» виявлені

нові ранньо-трипільські кам'яні старожитності, які сформовані на основі культу жіночого божества, який домінував у регіонах прилягаючого до басейну Чорного моря, в нижньому Дністро-Подоляв'ї... [5,с.81-107].

У 2018 році міжнародною науково-пошуковою експедицією, яка складалася з дослідників країн Чорноморського басейну: України, Молдови, Румунії, Болгарії тут виявлені нові пам'ятки ранньо-трипільського культу жіночого божества, відомого як «Богині Матері», зразки яких подаються нижче у статті... [1,с.171-173].

Також у культовому святилищі виявлені уламки кераміки, яка є з ритуального посуду, який пов'язується з ранньо-трипільським культом «Богині Матері», що сформувався тут в X-VIII тис. до н. е. [5,с.81-107].

В центрі святилища «Богині Матері» в 10 метрах від берега, в Чорному морі, були виявлені примітивної обробки обтесані камені, які були вітарем, чи служили огороженням для культового вогнища???

Попередні висновки з аналізу виявлених у святилищі в Чорному морі у 2018 році старожитностей, дають підстави наголошувати, що ранньо-трипільська жіноча релігійна культура сформувалась тут в кам'яну добу, просунулася по басейну Чорного моря та береговій території Дністро-Дунайського міжріччя, про що засвідчують виявлені в культовому святилищі «Богині Матері» старожитності, аналоги яких знайдені в Румунії і Болгарії [8].

Привертає увагу і природний ландшафт та рослинність у яких в X-VIII тис. р. до нашої ери розміщене це культове святилище «Богині Матері» в якому сформувалась ранньотрипільська жіноча культура [5,с.81-107].

Сучасний дослідник, завідувач відділу «Карпатської духовності» Інституту Східної Європи кандидат філологічних наук, в. о. професора Василь Хитрук у своїй праці «Золота булава. Духовний код Трипілья. України. Європи. - Київ, 2012» наголошує: «що трипільська кам'яна жіноча культура дуже добре проглядається і в давній українській культурі, яка і є спадкоємницею епохи Трипілья» [7,с.40-41].

Слід також наголосити, що по прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайського міжріччя, а також по берегу Чорного моря в 2018 році виявлені нові ранньо-трипільські старожитності які розвинулись

на основі виявлених жіночих кам'яних статуеток. У святилищі проглядається прадавній релігійний культ «Богині Матері», який розвивався між Дністром і Дунаєм в Х чи в Х-VIII тис. р. до нашої ери??? [4,с.12-18].

На територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України, на побережжі села Приморського, міжнародною експедицією «Причорномор'я - 2018» також були виявлені нові згромадження ранньо-трипільських кам'яних старожитностей, які сформовані на основі культу жіночого

божества, яке домінувало в регіонах прилягаючого до басейну Чорного моря, нижнього Дністро-Подоунав'я [1,с.171-173].

Нові археологічні джерела 2018 року засвідчують, що жіночий релігійний культ «Богині-Матері» розселився як в басейн Дунаю та Дністра так і по всій території України... Підтвердження цьому нам подає і ранньо-індо-європейське джерело «Рігведа», яке засвідчує давній релігійний жіночий культ «Богині-Матері». «Рігведа», також подає інформацію про давнє проживання індо-європейців у Причорномор'ї. Вчені, зокрема мовознавець Василь Хитрук, виявив в ранньому індо-європейському джерелі «Рігведі» свідчення, які дали йому право наголошувати, що основа «Рігведи» формувалась в Причорномор'ї в лоні ранньої джерельної писемної бази індо-європейців - «Кам'яна могила» так і в кам'яних культових пам'ятках «Богині Матері» Причорномор'я [7,с.40-44].

Власне в Причорномор'ї в індо-європейців (літописних «укрів» чи пра-українців-трипільців), за науковими дослідженнями санскритолога і філолога, завідувача відділу «Санскритології» та професора Кафедри українознавства Інституту Східної Європи Василя Кобилюха - «сформувалися в X-VIII тисячоліттях до нашої ери: звуки, фрази, власне тут індо-європейці почали наносити на камені знаки, формувати першу музичну, писемну та релігійну кам'яну культуру українського Причорномор'я та Дністро-Подоунав'я» [6,с.99-137]. Археолог Тарас Ткачук наголошує, що Середземномор'я і Причорномор'я стоять біля витоків праєвропейської кам'яної писемності, релігії, духовності, передусім жіночої божественної культури Богині-Матері, яка утвердилася і в трипільського населення у подальших VIII-II тисячоліттях до нашої ери. Дослідник наголошує, що кам'яна релігійна культура Середземномор'я і Причорномор'я, яка вживає: знаки, риси, як зразки писемності і рахування в VIII тисячолітті до нашої ери, продовжується і в Трипільській культурі VII-II тисячоліттях до нашої ери. Жіночий релігійний обряд, статуетки, ритуальний кам'яний посуд, знаряддя, орнаменти, написи, що тягнуться своєю культурою з Причорномор'я на територію України, Болгарії, Румунії та Молдови, розселяється з басейну Чорного моря і засновує також Шумер, Вавилон, Єгипет після «Всесвітнього Потопу» в X-IX тисячоліттях до нашої ери [3,с.121-158].

Подальший рух ранньо-трипільської релігійної жіночої культури з Причорномор'я, зокрема Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, в класичному, сформованому вигляді поширився на всю територію України, де сформував в VII-V тисячоліттях ранньо-українську спільноту... [2,с.98-106; 5,99-137; 7,с.40-44].

Як наголошує в своїй монографії «Історія Чорного моря» дослідник Чарльз Кінг: «археологічні дослідження етногенезу кам'яної релігійної культури басейну Чорного моря тільки починаються. Однак уже проаналізовані наявні джерела дають право говорити що у XII-X тисячоліттях та після «Вселенського Потопу» в XI-X тисячоліттях коли вода з Середземного моря прорвавши сушу в районі Босфору, залила територію між Кавказом і Карпатами, знищивши там великий пласт цивілізації та релігійної жіночої культури, її залишкам вдалось відродитися по берегах нового Чорного моря і кристалізувати в X-IX до нашої ери, в Дністро-Подоунав'ї, релігійну культуру, яка відома в науковій літературі, як «Матріархат» чи культура «Богині Матері»...» [8,с.28-33].

У висновок слід наголосити, що автор цієї науково-інформаційної праці складає подяку всім учасникам міжнародної експедиції «Причорномор'я - 2018», та всім тим шанувальникам української та європейської історії, хто у тій чи іншій формі долучився до важкої науково-пошукової праці у Дністро-Подоунав'ї та прибережній зоні Чорного моря території України [2,с.98-106; 5,99-137; 7,с.40-44].

Внаслідок швидкого клопіткого та фахового дослідження у продовж 25 - ти днів, дослідникам-науковцям та шанувальникам давньої української та європейської історії, вдалось отримати успішні наукові результати, сконцентровані автором вище у науковій праці – «Еспедиція Причорномор'я - 2018»... [8,с.28-33].

Список використаних джерел та літератури:

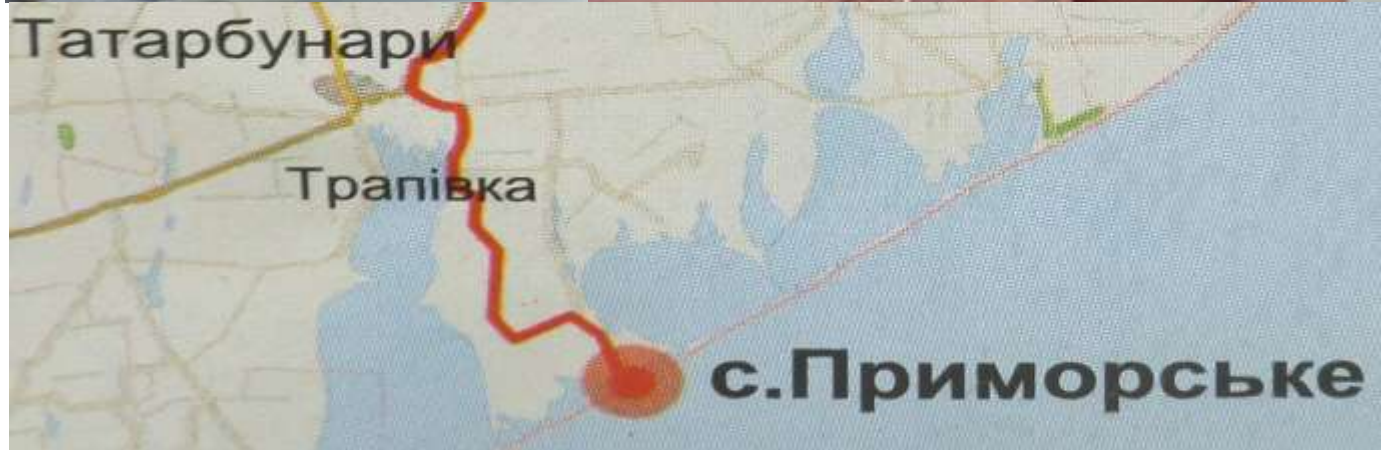
1. Ідзьо Віктор. Становлення міст та поселень старогрецької цивілізації Нижнього Подністров'я та їх пізнавальні відносини до населення середнього та верхнього Подністров'я (VII - V ст. до н. е.). Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2007. - Т. XII. - С. 171 - 173.
2. Ідзьо Віктор. Трипільська культура на території України в контексті дослідження кристалізації української нації в VI-II тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2015. - Т. XX. - С. 98-106.
3. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004. - 288с.
4. Ідзьо Віктор. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2016р. - 546с.
5. Ідзьо Віктор. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілья в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти а X-XVIII тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т. XXI. - С. 81-107.
6. Кобилух Василь. Музика Праукраїни та її відлуння у Санскриті. - Тернопіль «Мандрівець», 2015. - 480с.
7. Хитрук Василь. Золота булава. Духовний код Трипілья. України. Європи. - Київ «Сучасний письменник», 2012. - С. 38. - С. 40-44.
8. Чарльз Кінг. Історія Чорного моря. Київ «Ніка - Центр», 2011. - С. 28. - С. 29. - С. 32. - С. 33.

Дослідження еспедицією «Причорномор'я - 2018» чоловічого релігійного культу давніх мисливців тарибалок кам'яної доби Х-VIII тисячоліть до нашої ери в басейні Чорного моря.

Вчені Інституту Східної Європи(ІСЄ), Кафедри українознавства, наукового журнал «Українознавець» з 2 по 26 липня 2018 року успішно провели науково-пошукову експедицію «Причорномор'я - 2018» [2,с.81-107].

В пребережній частині Чорного моря, на території між Дністром і Дунаєм, експедицією під керівництвом модератора та організатора, директора ІСЄ, завідувача Кафедрою українознавства доктора історичних наук, професора, академіка АНВШ України Віктора Ідзьо в якій взяли участь вчені з України: Львова, Києва, Румунії: Констанци, Молдови: Кишинєва, Болгарії: Варни, вивчали також чоловічий релігійний культ давніх мисливців та рибалок кам'яної доби Х-VIII тисячоліть до нашої ери в басейні Чорного моря [4,с.28-33].

На територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області на побережжі села Приморського міжнародною експедицією «Причорномор'я - 2018» виявлені у великі кількості чоловіко-подібні фігурки істот різного розміру і різного типу, а також кам'яних знаряддя зброї для мисливства і рибальства [1,с.2-14].

В ході міжнародної ескпедиції «Причорномор'я - 2018» у морі та на березі Чорного моря, виявлені чоловікоподібні голови, які були символами поклоніння, очевидно чоловіків мисливців та рибалок. Вік кам'яних чоловічих культових предметів, за висновками учасників ескпедиції сягає: X - IX тисяч чи IX - VIII тис. років до н. е. В питанні датування думки учасників ескпедиції не набагато розійшлися... [2,с.81-107].

Внаслідок пошуково-археологічних досліджень на територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України, на побережжі села Приморського, міжнародною еспедицією

«Причорномор'я - 2018» виявлені нові ранньо-трипільські кам'яні старожитності, які сформовані на основі культу «чоловічого божества рибальства та мисливства», який функціонував поряд жіночим культом «Богині Матері» [4,с.28-33].

Тут він зафіксований «чоловічими кам'яними головами і статуетками» де й активно функціонував і домінував у регіонах прилягаючого до басейну Чорного моря, в нижньому Дністро-Подунав'ї у X-IX тисяч чи IX-VIII тисяч років до нашої ери. Власне тут в 2018 році виявлені нові пам'ятки ранньо-трипільського культу чоловічого божества, на нашу думку «рибальства і мисливства», які подаємо нище... [1,с.2-14].

Отже, як продемонстровано на чисельних кам'яних старожитностях чоловічої мисливської та рибальської релігійної культури, X-VIII тисячоліть до нашої ери, на територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України на побережжі села Приморського виявлена, як вважає дослідник, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач відділу «Санскитології» виконуючий обов'язки професора Василь Хитрук ранньо-трипільська кам'яна чоловіча культура «рибалок і мисливців», яка

зафіксована достовірними кам'яними старожитностями, первісною мисливською та рибальською зброєю, та знайденими у великій кількості фігурками чоловіко-подібних істот різного розміру і різного типу [3,с.40-41].

Тут же на територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області на побережжі села Приморського, міжнародною експедицією «Причорномор'я - 2018» були виявлені та дослідженні нові кам'яні ранньо-трипільські знаряддя зброї у вигляді наконечників кам'яних стріл та кам'яних списів для мисливського та рибальського полювання, знайдені яскраві зразки предметів для полювання які демонструються нижче [2,с.81-107].

Сучасний дослідник, завідувач відділу «Санскритології» Інституту Східної Європи кандидат філологічних наук, доцент, виконуючий обов'язки професора Василь Хитрук у своїй праці «Золота булава. Духовний код Трипілья. України. Європи. - Київ «Сучасний письменник», 2012р.» наголошує: «що ранньо-трипільська кам'яна чоловіча культура мисливства і рибальства дуже добре проглядається і в давній українській культурі, яка і є спадкоємницею епохи раннього Трипілья» [3,с.40-41].

Привертає увагу і природній ландшафт та рослинність у яких в X-VIII тисячоліттях до нашої ери давні причорноморські мисливці та рибалки, після культового релігійного обряду в честь «чоловічого полювання і рибальства» здійснювали вище поданими зразками мисливства і рибальства культура [2,с.81-107].

Цікавим є і тваринний світ: птахи, звірі, риби, що розселилися на територіях між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області України. Як засвідчують наукові дослідження вчених - Причорномор'я у ті далекі часи, які вплинули на формування чоловічої релігійної культури «рибальства і мисливства» та чоловічого первісного релігійного світобачення та духовності і культури, про що засвідчують знайдені та досліджені вченими експедиції «Причорномор'я - 2018» зразки кам'яних фігурок птахів, тварин, причорноморських звірів які тут проживали в X-VIII тисячоліттях до нашої ери, віднайдені зразки яких подаються нище і які потребують подальшого дослідження [4,с.28-33].

Слід наголосити, що кам'яна культура тваринного світу Причорноморської території України тотожна з аналогічними зразками знайдених вченими на Причорноморської території Болгарії та Румунії... [3,с.40-44].

У висновок слід наголосити, що попередні висновки виявлених Чорному морі та околиці від нього у 2018 році, старожитностей чоловічого релігійного культу давніх мисливців та рибалок кам'яної доби X-VIII тисячоліть до нашої ери в басейні Чорного між Дністром і Дунаєм в Татарбунарському районі Одеської області, дають підстави наголошувати, що чоловіча релігійна культура «рибалок і мисливців» що сформувалась тут в кам'яну добу в X - VIII тисячоліттях до нашої ери, потребує подальшого системного наукового дослідження... [1,с.12-18].

У висновок також слід наголосити, що автор цієї науково-інформаційної статті складає подяку всім учасникам міжнародної експедиції «Причорномор'я - 2018», та всім тим шанувальникам української та європейської історії, хто у тій чи іншій формі долучився до важкої науково-пошукової праці у прибережній зоні Чорного моря [4,с.28-33].

Внаслідок швидкого клопіткого та фахового дослідження у продовж 25 - ти днів, експедиції вдалось отримати успішні наукові результати, сконцентровані вище у науковій праці - «Дослідження Еспедицією «Причорномор'я - 2018» Інституту Східної Європи чоловічого релігійного культу давніх мисливців та рибалок кам'яної доби X-VIII тисячоліть до нашої ери в басейні Чорного моря» [2,с.81-107].

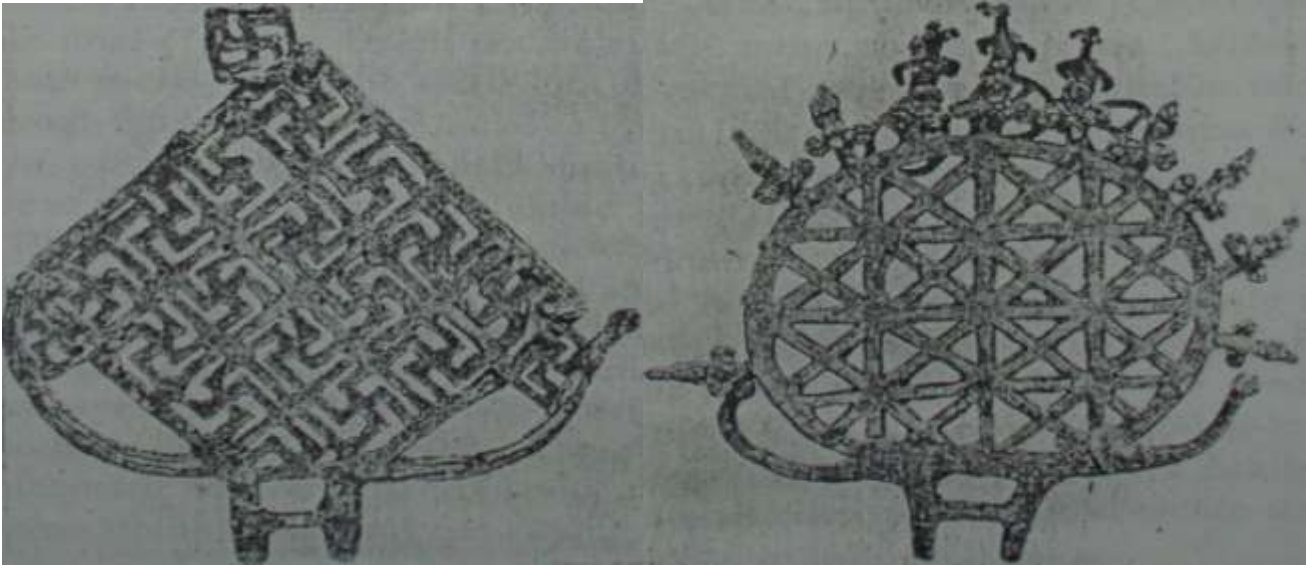
Список використаних джерел та літератури:

1. Ідзьо Віктор. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігіон», 2016р. - 546с.
2. Ідзьо Віктор. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти а Х-XVIII тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т. XXI. - С. 81-107.
3. Хитрук Василь. Золота булава. Духовний код Трипілля. України. Європи. - Київ «Сучасний письменник», 2012. - С. 38. - С. 40-44.
4. Чарльз Кінг. Історія Чорного моря. Київ «Ніка - Центр», 2011. - С. 28. - 33.

Хеттська писемність та культура - розвинена складова індо-європейської цивілізації Причорномор'я.

Як засвідчують письмові та археологічні джерела, в стародавні часи на індо-європейську культуру Причорномор'я та Дунайсько-Дністровського регіону великий вплив мала індо-європейська мова та культура, яка поширилися з Малої Азії [9, с. 45-65; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Св.1. 2. Індо-європейські символи, які функціонували в ранній хеттській культурі.

До регіонів Подунав'я та Карпат, внаслідок проникнення військово-політичних союзів хеттів, проникає їх мовний та культурно-релігійний ареал. Цей мовний та культурно-релігійний ареал хеттів-тохарів, як вважають вчені філологи, близький до слов'янського культурно-релігійного та мовного ареалів, передусім до праукраїнської мови та релігійної культури. Дослідники-мовознавці припускають, що власне хетти-тохари і були тим великим (лужицьким) слов'янським народом, який у XIII-XII століттях до нашої ери в останній фазі переселення індоєвропейських народів, прийшов у Європу із Малої Азії і поширив свої технічні, господарські, культурно-релігійні та мовні здобутки на райони Подунав'я, Карпат та Подністров'я, про що знав ще з легенд київський літописець XII століття Нестор, автор «Повісті Минулих літ», як відзначав чеський мовознавець першої половини XX століття Бедржих Грозний [9, с. 45-65; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Сьогодні вже за сукупністю проаналізованих джерел можемо зробити реконструкцію, яку подаємо нище, як розвиток індо-європейської та української мови:

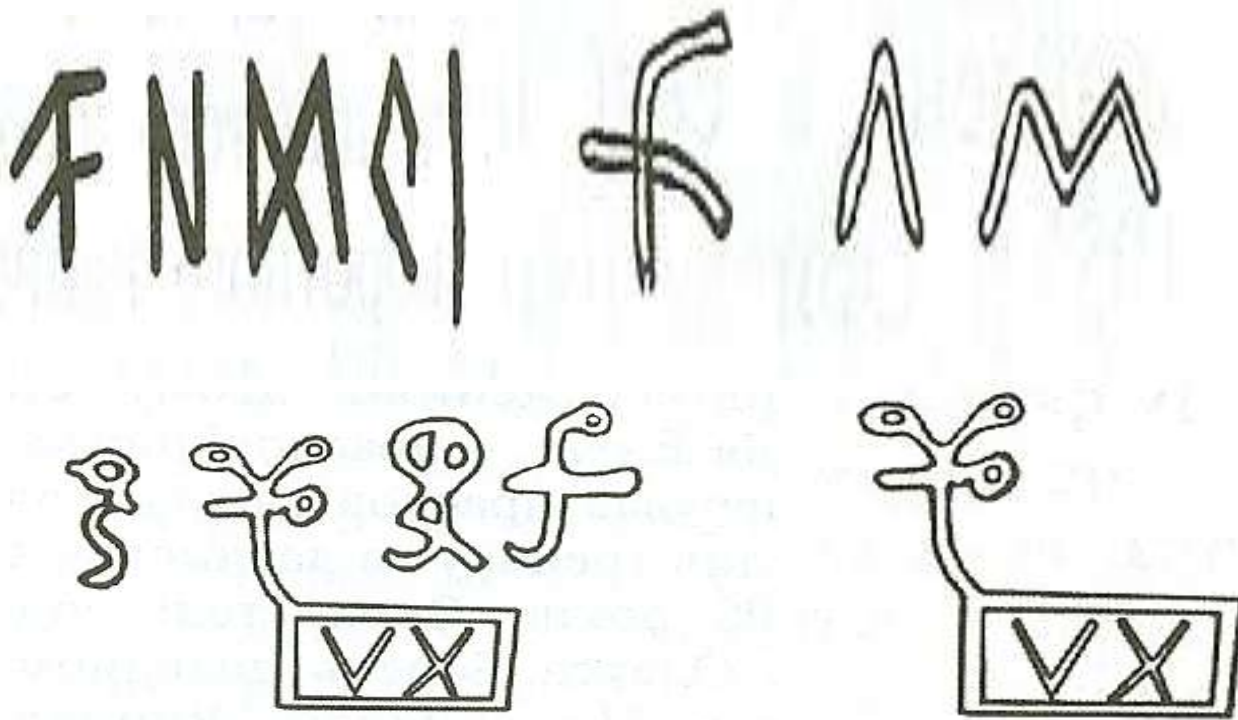

Св.3. 4. 5. Стародавнє письмо з Кам'яної Могили, що на території України(VII-VI тис. до н. е.)

Св.6. 7. 8. Стародавня Трипільська писемність на території України (V-II тис. до н.е.).

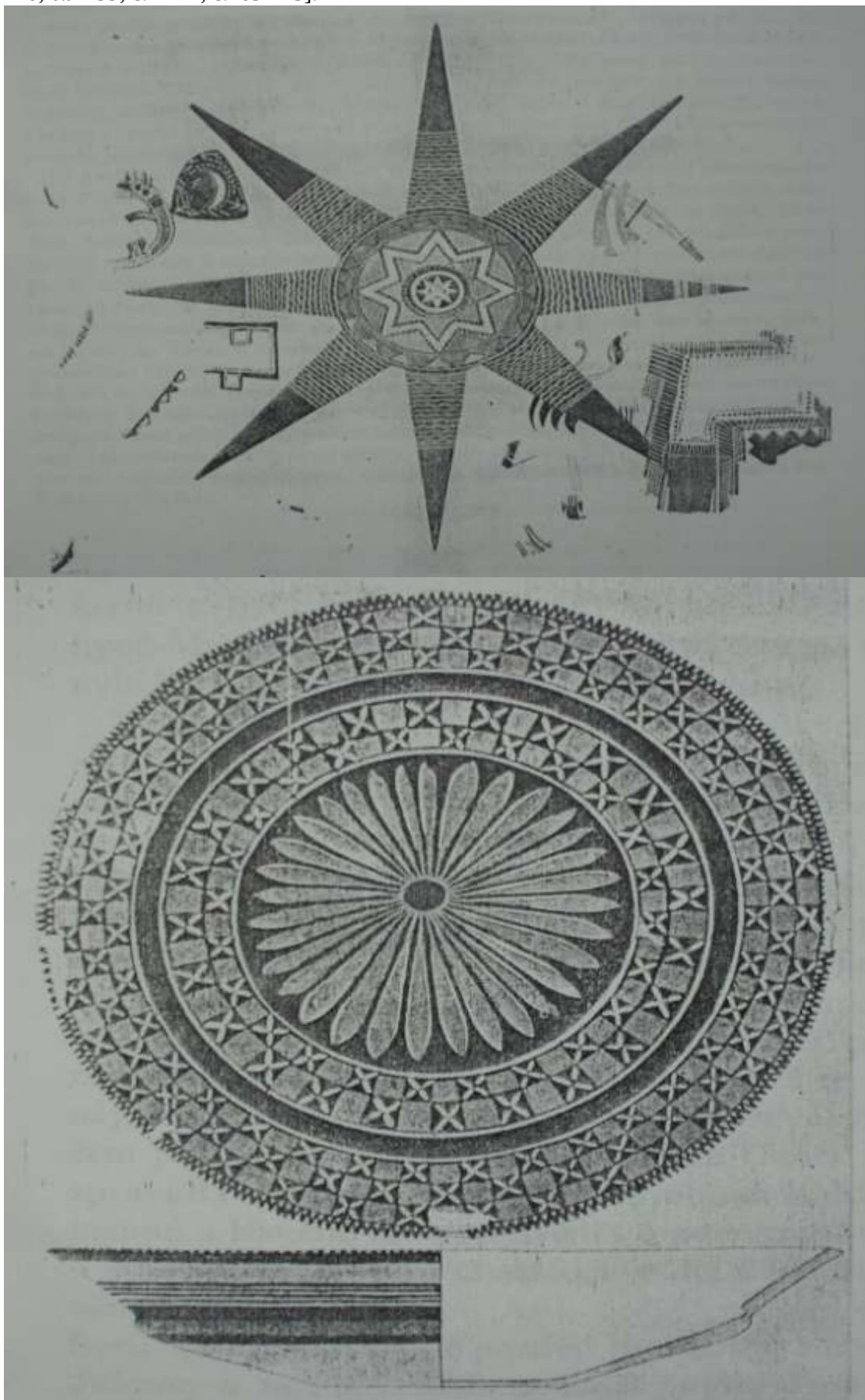

Св.9. 10. 11.12. Стародавня писемність з якої еволюціонувала Індосвропейська писемність.

Св.13. 14. 15. 16. 17. Хеттська писемність з якої еволюціонувала Індосвропейська писемність та слов'янська та українська за мовознавчими дослідженнями чеського вченого мовознавця Б.Грозного.

В контексті цієї вище поданої реконструкції, як наголошував польський дослідник В. Хенсель, можемо наголосити на великому мовному та культурному впливі, мовного та культурного ареалу хеттів на лужицькі(слов'янські) племена. Дослідник припускав, що цей мовний та культурний ареал хеттів та слов'ян цілком у стародавні часи(в індоєвропейській епосі) міг бути тотожним [30, с. 13-14; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Св.18. 19. Релігійний культура та світогляд хеттів і давніх слов'ян- українців.

Св.20. Голова хеттської богині в головному уборі з орнаментами. 1050-850 роки до нашої ери.

Св.21. Хеттський надгробок на могилі подружньої пари. Кінець VIII - поч. VII ст. до н. е.

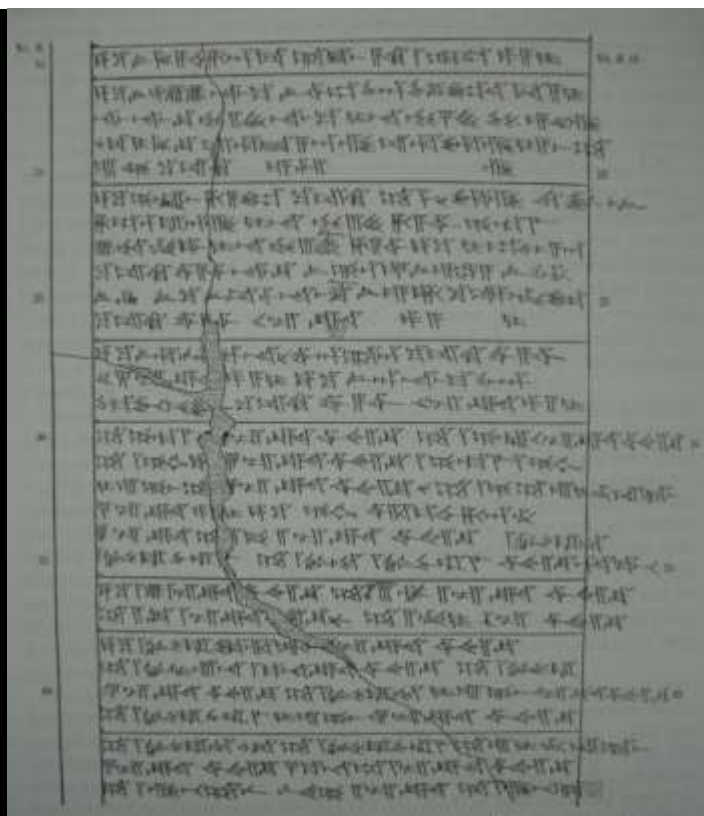
Св.22. Базальтова стелла VIII ст. до н. е. з Південної Туреччини з зображенням малолітнього письця з писчими інструментами по каменю у матері на колінах.

Як засвідчують проаналізовані джерела та висновки вчених Б. Грозного, В. Хенселя, Т. Гамкрелідзе та В. Іванова, хетти, а також тохари, мовно та культурно належать до тих народів, які раніше за інших розірвали стосунки з індо-європейською мовною групою народів. Немає сумніву в тому, що хетти заселяли Малу Азію і сформували там землеробсько-пастушу культуру за Каспієм, яку принесли у Європу. Біля 1600 року до н. е. хетти створили свою державу, котра відома із джерел Старого Царства, яке досягло найбільшої могутності в час царювання Хаттусіля I (біля 1570-1530 рр.) і Мурсила I.

Св.23. Стелла з зображенням хетського царя Св.24. Печатка хетського царя з клинописами.

Після правління цих царів Хеттське царство почало занепадати внаслідок міжусобиць, яким поклав край цар Таленін, який біля 1480 року написав гуманний кодекс законів, який налічував біля 200 статей. Низка дослідників вважає, що власне Хеттське царство, яке мало свою мову, кодекс законів, писаний хеттською мовою, і було тим першим мовним та культурним згромадженням, ареал якого спостерігається в стародавніх слов'ян і в українців-слов'ян зокрема.

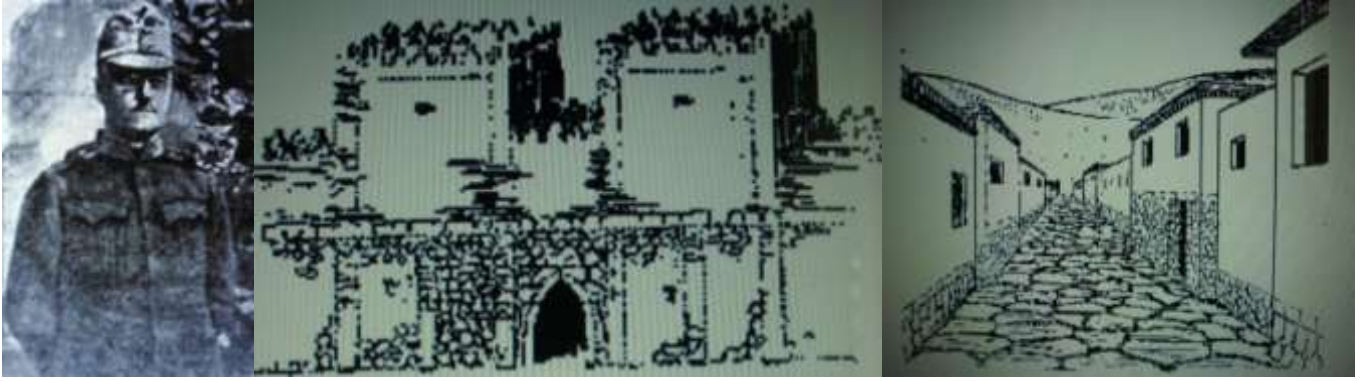

Св.25.Хеттський Кодекс законів.

Св.26.Реконструкція вченими (Берлінський музей).

Зауважимо, що у стародавніх слов'ян теж був статут законів, який П.В. Голубінський виводив від хеттського, так званий «Галицький Статут». На його думку старослов'янський чи старогалицький статут носив основи хеттського, що може говорити про вплив хеттів на слов'ян, якщо ці народи взагалі не слід ототожнювати [6, с.76-95].

Св.27. Чеський археолог та мовознавець Бедржих Грозний, хеттської та слов'янських мов.

Св.28. 29. Реконструкція царських воріт та міської вулиці столиці хеттів міста Хаттуси.

Як засвідчують джерела біля 1450 року до н. е. Старе Царство хеттів прийшло в упадок, а утворене на його підвалинах нове царство функціонувало до 1200 року до н. е. і було за однією версією зруйноване єгиптянами, за другою ассирійцями, після чого відбулась міграція хеттів в регіони Подунав'я, де вони злились з місцевим землеробським населенням. Як вважають дослідники в місцях де в Подунав'ї розселились землеробсько-пастуші племена хеттів з своєю мовою та культурою в подальшому появилась та розвинулась слов'яно-українська мова та культура [31, с.17-19].

Таким чином можна припускати, що у тих районах Подунав'я, де проникла мова та культура хеттів в подальшому почала розвиватися мова та культура слов'ян в тому числі й праукраїнців. Цікавим прикладом впливу мови та культури хеттів на формування мови та культури слов'ян може бути їх клинописна система письма, яка примінялась спочатку, як вважають дослідники В.В. Іванов та Т.В. Гамкрелідзе, для ведення записів на деревині [5, с.888-899].

Слід наголосити, що і таблички «Велесової книги» першої української книги, як її називає академік-мовознавець П. Кононенко, теж були записані на спеціально виготовленому дереві і певною формою клинописного письма [4, с.4-7; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123; с.109-123].

В подальшому розвиток такої української мови та письма достовірно зафіксований в епоху Української держави в IX-XIV століттях і виявлений в Києві, Новгороді, Галичі та інших містах та селах стародавньої України-Русі. Що стосується історії хеттів, то їхні легенди розповідають, що хетти розсеклилися до Чорного моря і як вважають дослідники Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов, мова та культура хеттів простягалася з Подунав'я до Пруту та Дністра [5, с.888-899; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123; с.109-123].

Слід також врахувати при з'ясуванні релігійних вірувань прикарпатських слов'ян, що вони з прадавніх давень вірували в сонячне божество Хорса. За таких обставин задамо питання, чи не від хеттів, які просунулись в цей регіон власне в стародавні часи перейняли релігійні вірування в сонячного бога, прадавні слов'яни, оскільки хетти, як засвідчують джерела, поклонялися богу сонця. Як наголошують вчені Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов, хетти у III-II тисячолітті до н. е. просунулися до Подунав'я та Дністра і розвинули тут мовну, релігійну, землеробську та пастушу культуру. Власне хетти розвинули тут нову релігію та поклоніння в хетського бога «Siu-Sinka», слов'янська назва «Біло-Бога-Хорса», який, як у хеттів так і у стародавніх слов'ян означав сонячне божество. Характерно зауважити, наголошують Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов, що у хеттській мові бог сонця називається «Хо чи Хор», що чітко можна утотожнити з визначенням у слов'яно-українському мовному ареалі, слов'янським «Хорсом», який теж утотожнюється з сонцем [5, с.897-898; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Індо-європейські, хетто-слов'янські зв'язки прослідковуються не тільки в мовній культурі, але також в міфології, де слов'янська розвивалась під впливом хеттської, зокрема під впливом «Міфів про Ісленику» які тотожні з слов'янськими та українськими пісненими плачами та заклинаннями, які відомі нам із фольклору стародавньої Галичини та з «Слова о полку Ігоревім», якщо прийняти молодшого сина Ярослава Осмомисла, Олега Ярославовича Галицького, за автора «Слова о полку Ігоревім» [16, с.137- 145; с.93-113].

Дослідники Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов наголошують, що спільність мови, культури, релігії та міфології дають підстави наголошувати, що хетто-слов'янський конгломерат один із перших відколовся від індо-європейської спільноти, один із перших утворив свою мовну культуру, Хеттську державу, поширивши свій ареал до Подунав'я та Подністров'я. Дослідники також наголошують про хетто-тохарську мовну та релігійну культуру, де під хеттським конгломератом вбачають поселившись на Подунав'ї, українців-

слов'ян, а під тохарами, проникнувших у глиб Європи предків кельтів [5, с.911- 912; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Таким чином в V-IV тисячолітті до н. е. від Малої Азії до Кавказу та по берегах Чорного моря до Подунав'я та Карпат формується та поширюється ареал мовної праукраїнської землеробсько-пастушої культури, з відповідною мовною термінологією, як ане притерпіла змін до XXI століття і яку дослідники історики та мовознавці пов'язують з хеттами-слов'янами-прото-українцями, що зафіксував на своїй карті давньо-грецький картограф Клавдій Птолемей.

Св.30. Карта давньогрецького географа Клавдія Птолемея(II ст. до н. е. - II ст. н.е.).

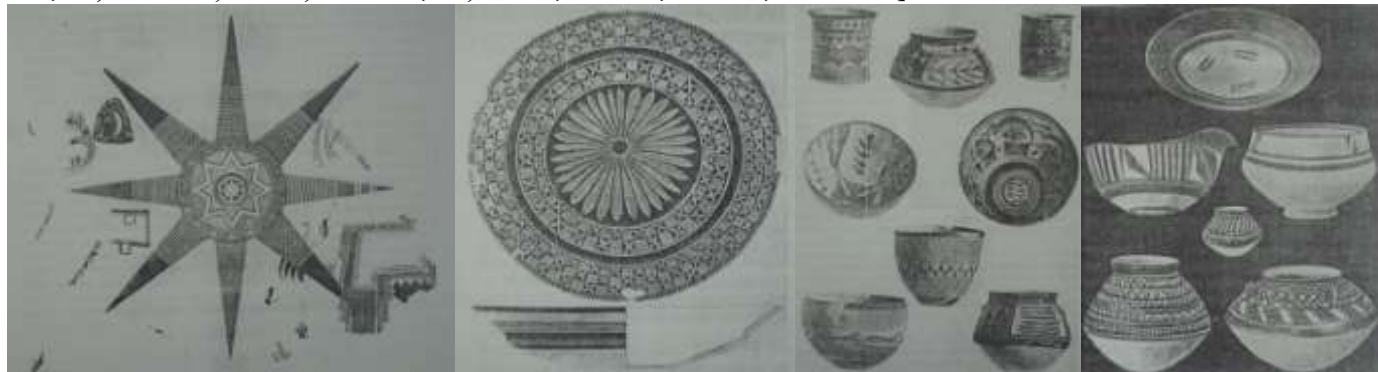
В зв'язку з поширенням цієї культури з Кавказу до Карпат та Балкан, тут виникає на хеттській мовній та релігійній культурі, новий релігійний культ «Сонця-Хорса», про який згадує ще київський літописець Нестор у XII столітті. Характерно, що Нестор називає Карпати «Горами Кавказькими», що може говорити про поширення хеттської культури з Вірменського нагір'я в Карпати та Прикарпаття, а це може означати, що назва «Гори Кавказькі» «Гори Кавкасійські» є стародавньою назвою і цілком може співпадати з часом проникнення хеттської мовної та культурно-релігійної землеробсько-пастушої культури в Подунав'я та Подністров'я [5, с.912-913; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Таким чином дана теорія Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванова розвиває історизм про формування праукраїно-слов'янського мовного та культурного, землеробсько-пастушого конгломерату на основі хеттської культури, рух якої в Подунав'я та Подністров'я засвідчено археологічно давньо-ямбною культурою, яка поширилася в область середнього та нижнього Дунаю, Подністров'я та Побужжя [5, с.948-949; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Слід наголосити, що сама хеттська культура, яка базувалася на релігійному поклонінню сонцю, згідно свідчень археологічної науки, мала ритуал курганного поховання. Поклоніння сонцю було обов'язковим для хеттів, що було зафіксовано в хеттських законах. Також в законах засвідчувалося шанування бджіл, виноградних лоз, землі, ткацтва, сільського господарства, землеробства, шанування свиней, корів, кіз, овець, особливо коней[5, с.449-450, с.560-603]. Після висновків мовознавців Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванова, які вважали, що хетто-слов'янська, мовна, землеробсько-пастуша культура проіснувала на територіях Подунав'я та Подністров'я до раннього середньовіччя, тобто до епохи експансії в V ст. до н. е. тохарів-кельтів в Дунайський регіон. Власне з цього часу слов'яни-українці Дунаю, Карпат та Прикарпаття в джерелах за період V ст. до н.е. до I ст. н. е. відомі під збірною назвою - «сколоти» в подальшому «венеди»[2, с.61-65].

Дослідники Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов пов'язують курганні поховання хеттів в Подунав'ї з курганними похованнями культури Карпатських курганів. Як зазначають дослідники, поховальний ритуал у цих культур одинаковий, як і релігійне сонцепоклоніння, яке через тисячоліття не притерпіло змін та етнічного характеру. Сама співзвучність гори Хеттські, гори Кавказькі, гори Карпатські, гори Хорватські, просто Хриби, Хорби, Хрби, Горби, говорять про мовний і культурний розвиток однієї і тієї ж хеттослов'янської культури. Таким чином у I тисячолітті до н. е., наголошують дослідники, в центральній Європі формується на хеттських мовних та культурних традиціях, єдина археологічна культура поховальних урн, яку слід утотожнювати з поховальною культурою хеттського, а в подальшому слов'янського ареалу [5, с.953-956; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Св.31. 32. 33. 34. Релігійно-культурний побут хеттів який притаманний і для релігійно-культурного побуту слов'ян-українців.

В сферу цієї великої та могутньої культури входить територія, яка включає Кавказ, басейн Чорного моря, Подунав'я, та Карпато-Дністровський регіон, тому не дивно, що Карпати на протязі довгого періоду називалися «Гори Кавкасіські», «Гори Кавказькі». До вищезначеного слід додати, що у Хеттському царстві була ріка Галіс, як і місто Галіс, яке очолювало одну із високо розвинутих провінцій Хеттського царства. Дослідники Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов вважають, що хетти, які в стародавні часи прийшли в Подунав'я поширили свій вплив також на Подністров'я, Побужжя та Повіслення, всю решту територію Західної Європи зайняли тохари, предки кельтів. Як вважають дослідники, стародавня присутність хеттів в Подунав'ї була відчутна навіть у час середньовіччя, зокрема наявністю її стародавнього політико-адміністративного центру Галац-Галич на Дунаї, вихідці з якого заснували Галтіс-Галац-Галич в Подністров'ї, про який згадує Йордан в 246 році [5, с.862-863].

Характеризуючи релігію хеттів дослідники наголошують, що сонце завжди було головним богом індоєвропейського конгломерату і хеттів зокрема. Що стосується решти богів, то бог Перкун - Пернун був богом дружинної знаті та воїнів. Слід наголосити, що в «Анналах хеттського царя Хаттуси I» називаються завойовані ним землі та міста, один із значних центрів завойований в Подунав'ї, як вважають Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов, в анналах названо місто Hass чи Hals, яке дослідники ототожнюють з Галацом (Малим Галичем) на Дунаї. Взагалі на основі аналізу «Анналів Хаттуси I» дослідники прийшли до висновку, що цей хеттський цар завоював територію до Вісли, включаючи і Карпатський регіон та і Подністров'я [5, с.795-796, с.863-864; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Св.35. Кам'яна стелла з хеттського м. Галтіса.

Св.36.Хеттський воїн з хеттського м. Галтіса.

Аналізуючи даліше «Аннали Хаттусіа І», який правив Хеттським царством в XVII ст. до н.е., дослідники наголошують, що він звертається до свого роду і дружини, даючи заповіт, щоб його похоронили в землю. Дослідники наголошують, що в праукраїнців-слов'ян слово «Рід» було святе, чи навіть божеством Родом. Характеризуючи взагалі Хеттське царство дослідники наголошують, що в час правління царя Хаттусіа І у хеттів будувалися фортеці, які за конструкцією дуже нагадують майбутні слов'янські городища V-VI століть н. е. Прикарпаття, Подністров'я та Побужжя. Слід наголосити, що з самої ранньої своєї історії хетти виступають в джерелах, як хороші будівельники міст та фортець, господарі та торгівці. В Європі «хеттська схема забудови» притаманна міській та фортечній забудові та господарству та торгівлі в Прикарпатті та Подністров'ї. Таким чином, на хеттському господарсько-громадському надбанні населення Прикарпаття та Подністров'я вступає в I тисячоліття до н. е., а отже цей регіон, який кристалізував суміш мовної культури хеттів з представниками місцевих трипільських племен, це майбутні «Неври», епохи Геродота, які кристалізували в подальшому протослов'ян [24, с.144, с.179, с.190; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123]. Дослідник А.Я. Брюсов наголошував, що за період III-II тисячоліття до н.е. мовна та релігійна культура хеттів стала державною. Їх сонячний культ став державною релігією, а господарство та торгівля перетворила їх на заможну націю в Азії та Європі. На основі мовної та релігійної культури хеттів, наголошував дослідник, сформувалась землеробсько-пастуша культура в населення Карпат, Прикарпаття та Подністров'я, яка в подальшому просунулася в Побужжя та Подніпров'я [3, с.197-198, с.260-261; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Св.37. Карта поширення хеттської культури складена чеським мовознавцем Бедржихом Грозним.

Всі ці висновки філологічної науки вчені філологи співставили з останніми напрацюваннями археологічної науки і прийшли до висновку про активне функціонування основних компонентів хеттської культури в середовищі місцевих Дунайсько-Дністровських племен, очевидно трипільських племен [10, с.172-174, с.219-220].

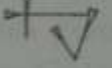
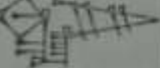
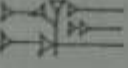
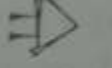
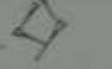
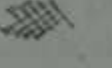
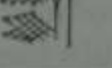
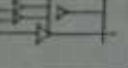
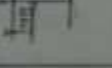
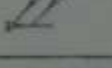
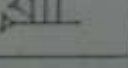
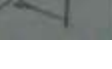
Зокрема Ф.П. Філін чітко пов'язує ці археооргічні культури з індо-європейськими мовами [29, с.149-156]. Цілком ймовірно, наголошує В.В. Мавродін, що уже в цей час складається мовна етнокультура, яка виділяється з індо-європейських мас у протослов'ян [21, с.3-18, с.34-36].

Дослідники Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Іванов уконкретнюють, що власне з прийшлого хеттського конгломерату з його мовною та релігійною культурою яка вплинула на місцеві Дунайсько-Дністровські, трипільські племена кристалізувалися українці-слов'яни з їх сучасним мовним, релігійним та культурним ареалом, який так добре був відомий Геродоту [5, с.795-796, с.863-864; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Таким чином, наголошують дослідники, хетти є предками слов'ян, що видно по більшості археологічних старожитностей та у мовній тотожності. Так наголошують дослідники, в хеттській мові III тисячоліття до н. е. більшість корінних слів тотожні з стародавніми так і сучасними слов'янськими (українськими) словами: так хеттське-attas-слов'яно-українське: отець, тото, батько; хеттське ватар-водар: слов'яно-українське вода; tatī-tatī, слов'яно-українське: злодії, вбивці; хеттське-peris, слов'яно-українське: небо; хеттське - giamaṇna слов'яно - українське: - земля. Зближують хеттську мову з старослов'янською і словосполучення, закінчення слів, та побудова і закінчення речень. Хетто-слов'янські тотожності, наголошують дослідники, ймовірно дуже стародавні і глибокі, що засвідчує про спільність етнокультури в III тисячолітті до н. е. [5, с.795-796, с.863-864; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

Хетти створили в Малій Азії архаїчне державне утворення, яке за висновками вчених, було землеробсько-скотарським, у якого культ Сонця-Хорса був притаманним для хетів Малої Азії, як в подальшому для венедів-слов'ян Подунав'я, Прикарпаття і Подністров'я. Це їх існування з стародавніх часів підтверджують «Певтінгерові таблиці», аналіз яких дає підставити твердити, що літописні «вінди-венеди» це прийшли в Подунав'я Подністров'я, хетти Малої Азії [5, с.795-796, с.863-864; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

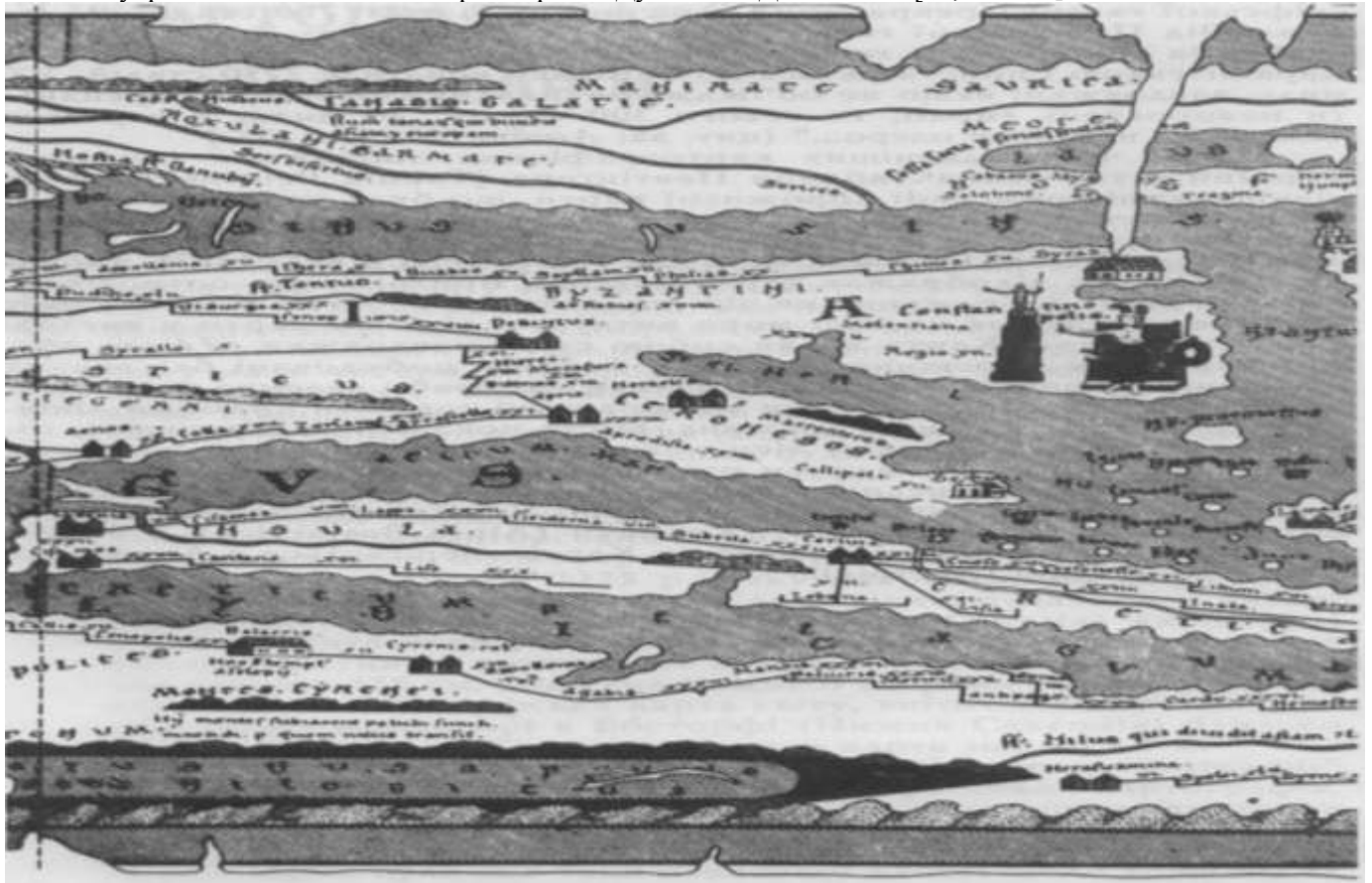
	A	B	C	D	E
	<i>Původní obraz</i>	<i>Obrázové znaky otočené v písmě o 90°</i>	<i>Starobabylonský znak</i>	<i>Novoassyriský znak</i>	<i>Význam</i>
1					pták
2					ryba
3					osel
4					vůl
5					slunce den
6					obilí
7					sad
8					pluh orati
9					bumerang hoditi
10					státi jiti

Св.38. Хеттське клинописне письмо.

Цілком ймовірно, що ослаблення хетто-слов'янської цивілізації, наголошує Д.А. Мачинський, було обумовлене появою в Подунав'ї скіфів, а в подальшому сарматів, які часто витісняли в II-I тисячолітті до н. е. хетто-слов'янську етнокультурну з нижньо-дунайської та нижньо-дністровських територій, про що засвідчують джерела розміщуючи у цих регіонах гетів та даків [22, с.31-36]. Дослідник В.А.Городцов наголошував, що у цьому конгломераті була присутня і слов'янська етнокультурна [8, с.7-12].

На взаємозв'язки хеттів і даків вказують відчасті і Т.В. Гакрелідзе та В.В. Іванов. Автори даної праці розглянувши всю джерельну базу та археологічний матеріал Прикарпаття та Придністров'я з регіоном Подунав'я теж знаходить спільні риси у слов'янській та дакійській культурах, які проглядаються з ранньо-хетто-тохарської культури, яка вийшла з індо-європейської спільноти. Особливо хетто-тохарські риси яскраво відбилися в подальшій слов'янській та особливо українсько-слов'янській культурі. Не слід виключати на тохарському та гето-дакійському впливі на етно-конгломерат слов'ян. Якщо врахувати вище виложену гіпотезу дослідника В.А. Городцова, який ототожнював давньослов'янські вишивки з дакійськими, де ці вишивки побутують як у дакійського так і слов'яно-українського населення. Тотожність узорів, барв, кольорів слід пов'язувати із древніми традиціями, як культурно-побутовими так і економічними, які

склалися у сивому минулому у слов'ян з даками, ще у хетто-тохарській добі, де як вірно зауважив Б.О. Рибаків, дунайський рельєф, спільна релігія сонце-поклоніння споріднили культуру Прикарпатської слов'яно-української спільноти з Чорноморсько-Дунайсько-Дакійською [25, с.90-92].

Св.39. «Певтінгерові таблиці», дорожня карта римських шляхів III-IV ст. н. е. на якій римлянами зафіксовано Чорне море, Причорномор'я, Дністро-Дунайське міжріччя, річки Дунай та Дністер.

Близьке сусідство слов'ян з даками стало тією причиною, яка привела до виникнення держави та централізації суспільства у даків в останніх століттях до н. е. При царі Децибелі, Дакія досягла найбільшої могутності, що дало можливість в подальшому протистояти Римській державі. Як наголошувала дослідниця І.Т. Круглікова, ця Дакійська держава мала вплив і на політичний та культурний розвиток слов'ян [19, с.34, с.163-164]. Ряд вчених, зокрема А.Д. Дмитрієв вважав симбіоз дако-слов'янський симбіоз дуже дадним Він намагався прослідкувати його розвиток з тохаро-хеттської епохи, де хеттська культура, на думку дослідника була слов'янська, а тохарська-дакійська. Наявнісь у Дунайсько-Дністровському регіоні могутньої державності було зумовлено давніми традиціями, які зокрема у народу карпів-хорватів, так і не зуміли нівілювати римляни. Дослідник А.Д. Дмитрієв вважав державу карпів ранньо-феодальною [12, с.18-20].

Тут же на цій території фіксує єдине мовне споріднення слов'ян і визначний мовознавець О.М. Трубацев, який вбачає мовне зародження слов'ян в системі індоевропейського, хеттського етносу. На його думку процес складання праслов'янської мови проходила в малоазійській прабатьківщині в Хеттській державі, в хеттській мовній консолідації, де праслов'янська мова витікає з хеттської тобто анатолійської чи Передньоазійської мовної індо-європейської спільноти [28, с.194-200; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123]. Цієї ж мовної концепції притримується наступний російський вчений В.В. Іванов, який наголошує на зв'язках слов'янських мов з анатолійськими мовами, що дає право наголошувати на ідентичності слов'янського етносу з хеттським [13, с.29-30; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123]. В іншій своїй науковій праці В. Іванов наголошує, що хетти і слов'яни з Передньої Азії просунулися в басейн Причорномор'я, а далі в Подунав'я. Їх рух фіксується як лінгвістично так і археологічно по всьому їхньому шляху, що зафіксовано і в мовах і в топонімії теріорій від Передньої Азії до Причорномор'я, Подунав'я та Подністров'я. В подальшому закріпившись на Дунаї, наголошував дослідник, вони починаючи з II тисячоліття проникли в райони Попруття, Карпати, Подністров'я та Побужжя [14, с.11-73; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

З'ясовуючи етногенез та проживання «хеттів-хорватів» історик В.В.Мавродін розглядав розвиток історії хорватів від стародавніх хеттів, які у II тисячолітті до нашої ери поселилися в Подністров'я та просунулися в Прикарпаття. Його увагу привернули ті факти, які дали йому можливість наголошувати, що мовна спорідненість хеттів та слов'ян дуже велика. В III тисячолітті до нашої ери хетти уже були великим народом в Малій Азії і з цього часу починається їх реальне переселення на Схід на територію України де вони

асимілюють Трипільську культуру. Іншою могутньою народом, окрім хетів, який би асимілював в Дністро-Дніпровському регіоні, трипільську культуру, просто не було [17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123]. У III тисячолітті, наголошувала мовознавець А.В. Десницька індо-арійці з Малої Азії починають рухатися далі мовний простір хеттів, він розширюється до кордонів сучасної Південної та Східної Європи. Хетти своєю культурою та мовою охоплюють територію басейну Чорного моря і Подунав'я, Карпат, Подністров'я і Прикарпаття [11, с.12-48].

Св.40. Рух конгломерату хеттів з басейну Чорного моря в Європу.

Дослідник В. Іванов вважав, що в II тисячолітті до нашої ери хеттська мова стає офіційною мовою мешканців Подністров'я, Карпат та Прикарпаття [15, с.12-19].

Таким чином, наголошував дослідник Б.В. Горнунг: «Прикарпаття та Карпати були тією територією де формувалася праслов'янська (праукраїнська) мова» [7, с.85-88; 17, с.92 - 99; с.5-21; с.93-117; с.109-123].

Реально, наголошує В.В.Іванов, для мовного визначення населення Прикарпаття та Карпат характерна землеробсько-пастуша культура, яка базувалася на анатолійсько-хеттській мовній культурі II-I тисячоліть до н. е. В подальшому тут поширюється слов'яно-іллірійська мовна спорідненість, що відповідає свідченням Геродота «про неврів-нориків», та Нестора «нарци, що суть словени» [15, с.12-19; 17, с.92 - 99; с.5-21; с.93-113]. З археологічної точки зору цю мовну концепцію підтримав археолог М.І. Лякушкін, який вважав, що гірські і пригірські місцевості: гора, хребет, бердо, бір (самбір), ріки, що витікали із Карпат, Бистриця, Ворона, Тиса, Біла, Черемош, Сан, лежать на слов'янському археологічному матеріалі, і хоча археологічно, достовірно, слов'янські старожитності у цьому регіоні виділені тільки в II-IV століттях н.е., все це говорить про те, що вони були тут і у більш раніший час в рамках поширеної тут «Хеттської», «Балканської» культур, які виявлені в стародавньому пласті серед археологічних культур Карпат та Прикарпаття [20, с.27-39].

Св.41. Хеттсько-козацька знать та її культурний побут з хетського міста Калдеша.

В подальшому ці етнічні та мовні етнокультури вирости в великі народи, які з V ст. до н. е. визначені Геродотом «Неври», Нестором-літописцем «Нарци», а з перших століть н.е. готський історик Йордан означував пра-українців, як: «Венеди», «Склавіни» та «Анти» [17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123]. Маврикій Стратег, візантійський дієписець VI століття вважав, що територія слов'ян включала в себе території Карпат і Дунаю [27, с.253 - 256].

Про таке розселення слов'ян і в своєму історичному екскурсі розповідає і Нестор літописець, де перше проживання, це Азія «Після Вавілонського стовпотворіння...», друге проживання-норики чи нарци на Дунаю, «де є нині земля Угорська та Болгарська» і третє «Сидять бо по Дністру і Пруту і багато їх там і проживають на тих місцях до наших днів», тобто до епохи «Нестора-літописця» [26, с.2-10; с.91-99].

З цього приводу дослідник А.Д. Мачинський вважав, що уже в Передній Азії пройшло виділення слов'янського етносу з індо-європейського конгломерату і уже як самостійний етнос з своєю мовою та культурою слов'яни прийшли в басейн Чорного моря, Дунаю, Карпат та Українського Прикарпаття, розселивши свою етно-культуру за рахунок місцевих «Дунайських, народів», слов'яни у III-II тисячолітті до н. е. просунулись у Карпати в Подністров'я, Повіслення, Побужжя та Подніпров'я [23, с.12-121].

Таким чином в Дунайсько-Карпатський регіон просунулися хетти, які відомі згідно свідчень джерел, під назвою «венеди». Скоріше всього, що першою великою стоянкою венедів був Дністровський лиман, як наголошують стародавні автори «Венедський залив». Стародавнє проживання тут венедів науковці припускають уже в I тисячолітті до нашої ери. Власне з цього часу венеди заселяли Дунайсько-Карпатську

територію і ця територія, як вважав, візатинтійський історик та імператор К. Багрянородний, який наголошував: «Настала пора і слов'янські поселення, що раніше знаходились в Передній Азії, появились на Анатолійському півострові» [1, с.117-119; 17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113].

Слід наголосити, що всі ці свідчення ще у ХІХ столітті проаналізував чеський історик П.І. Шафарик, який прийшов до висновку, що слов'янський етнос, його мовний та культурний ареал, являються одним із великих стародавніх народів у Центральній Європі. Пам'ять про стародавні покоління, яке ще проживало на Дунаї та по відрогах Карпат збереглися як в Руському літописі так і інших стародавніх слов'янських літописах. Перший раз слов'яни згадуються в зв'язку з «Вавилонським стовпотворінням» учасником якого слов'яни були, оскільки проживали в Передній Азії. Пізніше літописець вже згадує слов'ян після їх переселення на Дунаї з своєю мовною культурою [32, с.124-185]. Як бачимо, сам літописець Нестор був переконаний у вірності свого історичного екскурсу. Він чітко писав: «По багатьох же літах сіли слов'яни по Дунаю. І від тих слов'ян розійшлися по землях, що прозвалися іменами своїми: Морава, Чехи, Руси і т. д. Літописець наголошує, що слов'яни мали єдину мову» [26, с.2-10; с.91-99]. Отже у даному нарисі ми намагалися проаналізувати всі ці свідчення мовного та культурного зародження, становлення та розвитку за допомогою фахівців, які вже апробували дану мовну та культурну тематику в своїх наукових працях, однак, як бачимо із вище поданого, всі ці концепції до кінця не проливають світло на процеси етнотворення, хоча ми намагалися максимально точно відтворити історичний генезис українського мовного ареалу від слов'янського до українського народу через конгломерати хеттів, які із-за мало чисельних джерельних свідчень та недостатньої бази археологічних джерел це зроблено не в повній мірі, що є предметом подальшого дослідження, оскільки взаємовідносини та історичний розвиток стародавніх українців проходив у прямих взаємовідносинах, у поступальному напрямку, з Хеттською цивілізацією та її мовним та культурно-релігійним ареалом [17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

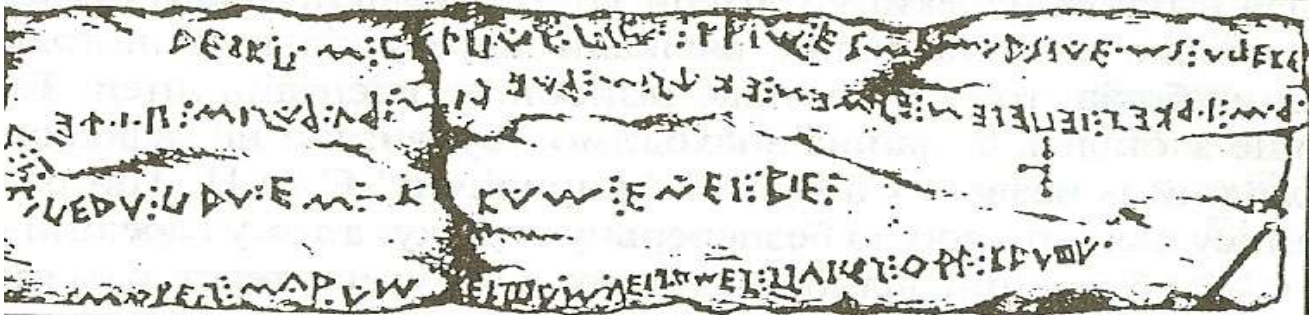
У висновок наголосимо, що останнім часом значно зріс інтерес до наукової проблеми походження та розвитку хеттської писемності на теренах України. Існує досить велика кількість непрочитаних клинописних знаків та написів різних часових відтинків та різних археологічних культур, до яких традиційно ставились з осторогою і осмислення яких стало можливим тільки після кардинальних змін в парадигмі історичної науки. Питання про писемність у хеттській культурі зачіпали вчені та аматори, але, хоча напрацьовано досить багато, схоже, що вирішене воно буде вже наступними поколіннями. У фольклорному вигляді хеттська культурна традиція має сильний підтекст, оскільки у мовній традиції хеттів активно розвинута мовна клинописна стародавня шумерська традиція. Клинописні таблички-листи пізніше теж запечатували у глиняні конверти, що свідчить про безперервність близькосхідної традиції, що дало право вченим вірно зробити висновок, що шумери та хетти були індоєвропейцями» [16, с.137- 145; с.93-113]. Священне письмо хеттів-індоєвропейців «висічене на камені» в Подністров'ї, біля села Перківці Кельменецького р-ну Чернівецької обл., який в кінці ХХ століття віднайшов археолог В. Артюх, фото якого з хеттськими письменами, подані на обкладинці та в контексті з'ясування мовознавчої концепції цієї праці. Ці клинописні написи висічене на камені в Подністров'ї, біля села Перківці Кельменецького р-ну Чернівецької області, цілому відповідають клинописній системі хеттського письма, яке було у III-II тисячолітті до н. е. основним засобом спілкування індоєвропейських народів, таких як: кіпро-мінойського, грецького, латинського, українського, російського, оскільки у мовній традиції хеттського правопису є такі письмові знаки, які рівноправно означали як приголосні, так і голосні звуки взяті з індо-європейської, хеттської мови та особливо відкриті склади, через що, наприклад, українська та італійська мови вважаються, дуже хеттськими, мелодійними мовами [26, с.2-10; с.91-99].

В глибоку давнину, очевидно, усі хеттські мови були так чи інакше коренеізолюючими, тобто короткі слова-поняття граматично ще не змінювались, а зв'язок між ними здійснювався за допомогою інтонації(мелодійно), порядку слів у реченні та деяких службових слів-детермінативів. Згодом з'являється нова, аглюнативна за типом мова, шумерська, яка переходить у хеттську, у якій слова легко розкладаються на незмінний смисловий корінь та афікси (суфікси і префікси), які показують зв'язок між словами. Із хеттської мови на думку чеського мовознавця Бедржиха Грозного виходять: українська, італійська, чеська, польська, словацька, німецька, у яких коріння слів та афікси настільки тісно переплітаються, що їх часом нелегко виділити. Ця хеттська мова склалась не пізніше III тис. до н. е., тобто до часу переселення хетів в Причорномор'я, Подунав'я та Подністров'я [17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123]. Вже тоді принцип логографічного письма, який був винайдений шумерськими, а в подальшому розвинений хеттськими жрецькими, продовжив своє функціонування в хеттській, індоєвропейській та проукраїнській мові та писемній культурі, яка з кінця III - поч. II тис. до н. е. планомірно розвиває індо-європейську мову і перетворює клиноподібні палички, тобто клинопис на вищого рівня більш досконалу, хеттську клинописну мову, яка активно розвивається до кінця I тис. до н. е. і кристалізує: романські, германські, слов'янські, а отже і праукраїнську мову, хронологію розвитку якої подаємо нище на конкретних археологічних, письмових джерелах... [17, с.92 - 99; с.5-21, с.93-113; 26, с.2-10; с.91-99; с.14-27; с.109-123].

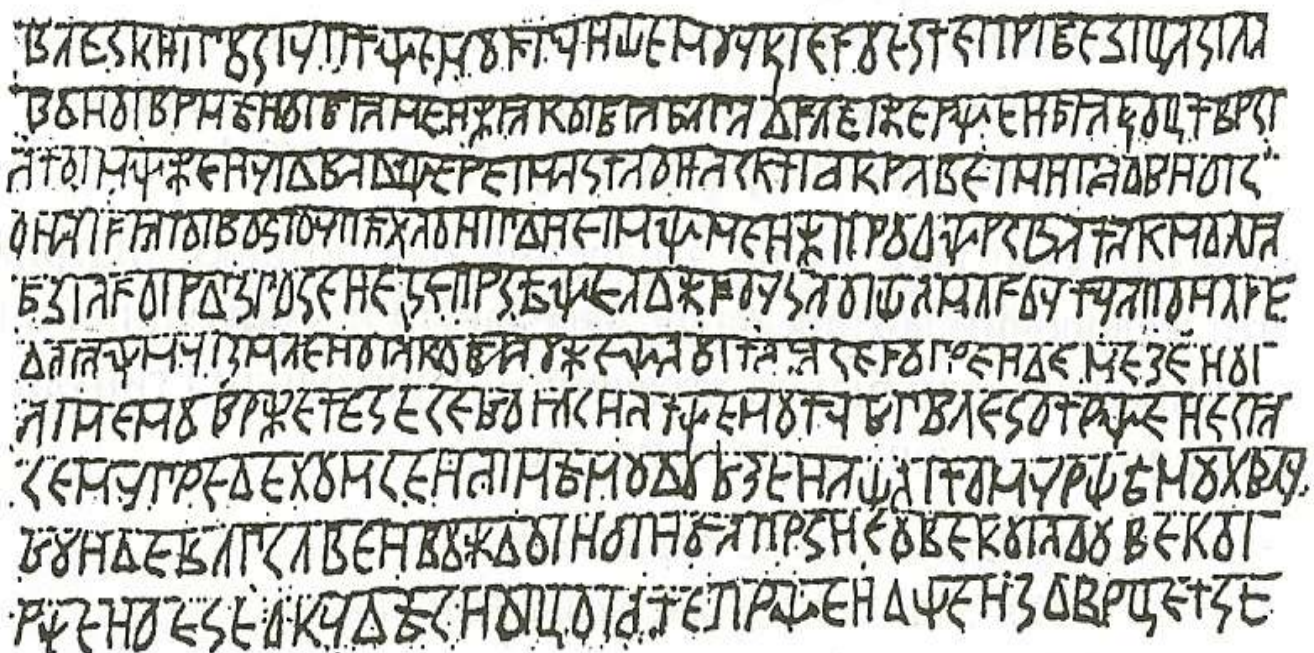

Св.42. 43. 44. Хеттська, індо-європейська, праукраїнська писемність: Причорномор'я, Карпат, Прикарпаття і Подністров'я з якої еволюціонувала – слов'янська II-I тисячоліття до нашої ери.

Св.45. Індо-європейська, слов'янська писемність регіонів Причорномор'я, Дунаю, Карпат, Прикарпаття та Подністров'я I тис. до н. е - I тис. н. е., територій прилягаючих до Хеттської держави.

Св.46. Мова епохи Велесової Книги з якої постала слов'яно-українська - I-IX століття нашої ери.

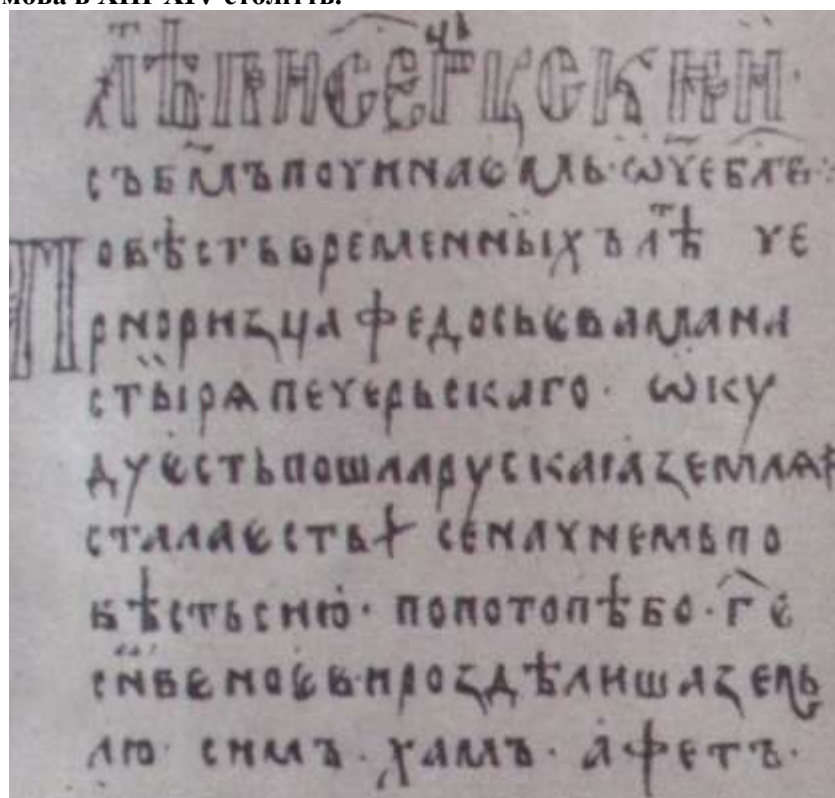

Св.47. Слов'яно-українська азбука з якої еволюціонувала ранньо-українська епохи Руси-України IX-X століть.

Св.48. Українська мова в X-XI століттях. Св.49. Українська мова в XI-XII століттях. Св. 50. Українська мова в XIII-XIV століттях.

Св.51. Зразок української мови та писемності епохи Руси-України другої половини XII століття з якої еволюціонувала сучасна українська азбука та мова (Нестор літописець).

Св.52. Книжна українська мова Галицької України середини XII століття за оригіналом Галицького Євангелія 1144 року.

Св.54. Мова «Руської Правди» - законодавства Руси-України XI-XIV століть.

Св.55. Мова «Слова о Полку Ігоревім» - історико- поетичного твору Руси-України XII століття.

У висновок наголошу, внаслідок праці над стародруками в Слов'янській бібліотеці міста Праги мною досліджено давньослов'янські та давньочеські книги, що були написані та переписані чеськими літописцями кириличним та глаголичним письмом до епохи латинізації чеського письма у IX-XIII століттях...

Св.56.57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. Стародруки Велико-Моравської держави VIII-IX століть.

Попередні дослідження письма дають підстави наголошувати, що окремі стародруки слід виводити від Велико-Моравської держави VIII-IX століть.

Попереднє вивчення стародруків дають підстави наголошувати, що окремі давньослов'янські писані документи точно датувати починаючи з IX століття, тобто з 864, 874 та 884 років.

Окремі давньослов'янські писані документи попередньо можна відносити до X, XI та XII століть.

Деякі кириличні документи і рукописи Велико-Моравської держави IX століття були переписані навіть XIV-XV століттях. сі вони є безцінними зразками давньослов'янської писемної та релігійно-християнської культури і потребують подальшого ретельного наукового дослідження.

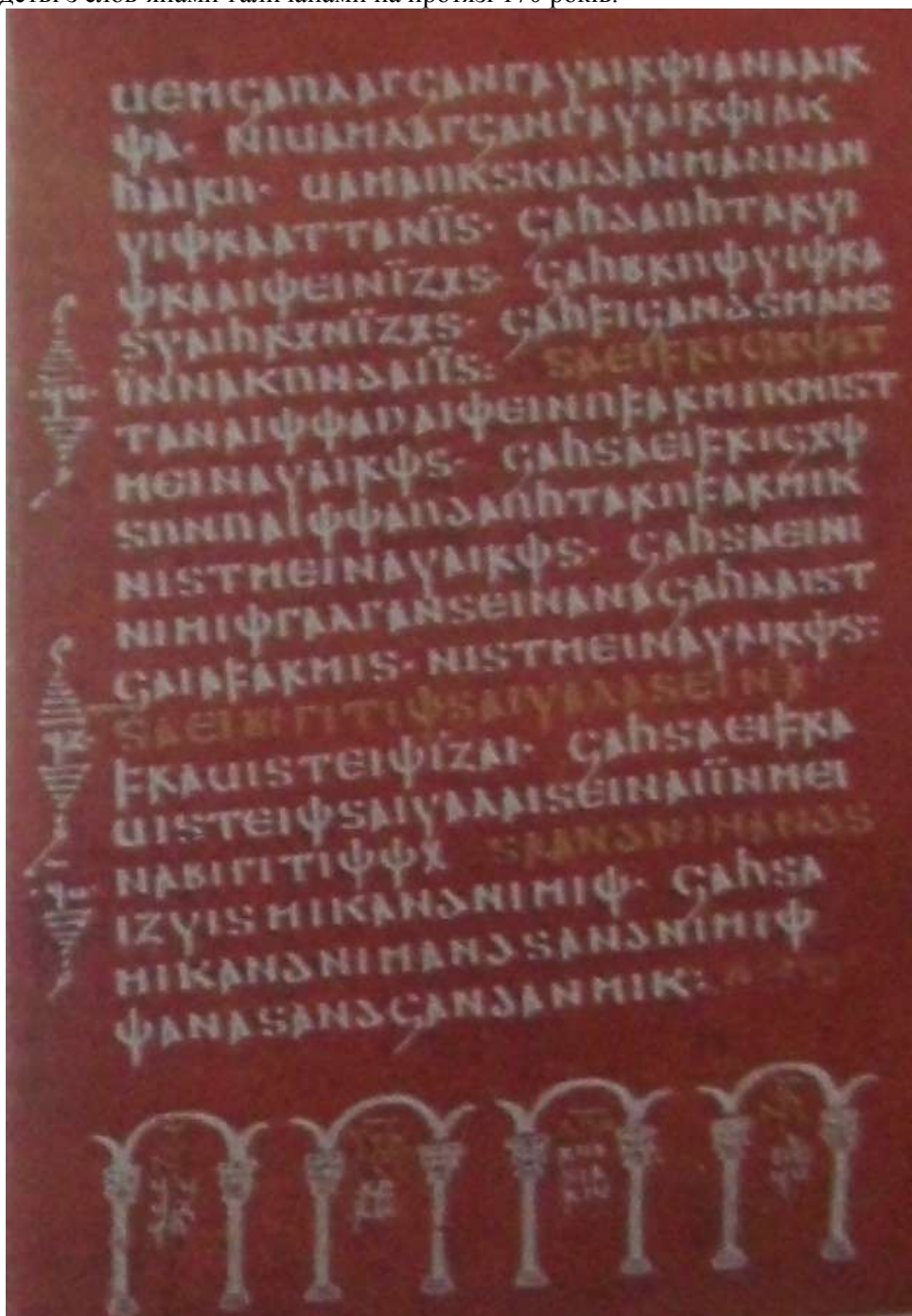
Слід наголосити, що власне в наукових працях чеських вчених є перші публікації та аналіз давньослов'янських стародруків. Ці стародруки датуються XI, XII та XIII століттями.

Св.65. 66. 67. 68. Стародруки давньої Чеської держави XI, XII та XIII століть.

Власне в одному з видань було видано сторінку першої слов'янської Біблії, яка відома в історичній літературі як «Кодекс Аргентум», чи перша Біблія готського єпископа Вульфїлли, яка була написана, за нашими дослідженнями в 330-350 роки.

Слід наголосити, що дану першу Біблію, за нашими дослідженнями, було укладено давніми готами і слов'янами на території Подністров'я – Галичини в першій половині чи середині IV століття. Написана вона не давньо-готською мовою, як вважають німецькі вчені, а давньослов'янською чи давньо-галицькою, яку готи перейняли у слов'ян Прикарпаття і Подністров'я в III-IV століттях під час проживання на землях давньої Галичини у сусідстві з слов'янами-галичанами на протязі 170 років.

Св.69. Сторінка «Кодексу Аргентуму» - слов'янської найстародавнішої Біблії IV ст. н. е. готського християнського єпископа Вульфїлли, епіцентр єпископії якого був у Подністров'ї і в Прикарпатті.

«Кодекс Аргентум» - перша слов'янська найстародавніша Біблія, яка була в розпорядженні готського християнського єпископа Вульфїлли, епіцентр єпископії якого був у Подністров'ї і в Прикарпатті.

Слід наголосити, що готський християнський єпископ Вульфїлла був учасником I Вселенського християнського Нікейського Собору в 325 році. Власне після I Всееленського християнського Собору і була в 330 році укладена в Подністров'ї, на території Галичини, і перша слов'яно-готська Біблія, яка на нашу думку, написана на давній слов'яно-галицькій мові та написана давньослов'янським (давньо-галицьким) письмом, що потребує ретельного дослідження... Тож визначним доробком праці в Слов'янській Бібліотеці міста Праги було відкриття текстів «Кодексу Аргентум» та стародруків Велико-Моравської держави, як і давньочеських кириличних рукописів X-XIII століть до епохи латинізації Чехії.

Всі текти оригінальних стародруків з Чеської національної бібліотеки та Слов'янської Бібліотеки міста Праги потребують подальшого ретельного наукового дослідження...

Список використаної джерел та літератури:

- 1.Багрянородний К. Об управлении империи. - М.,1987.
- 2.Баран В.Д. Від венедів до українців. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2001.- Т.І.
- 3.Брюсов А.Я. Очерки по истории племён европейской части СССР в неолитическую эпоху. - М.,1952.
- 4.Влесова книга. - К.,«Дніпро», 1990.
- 5.Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. - Тбилиси, 1984. - Т.ІІ.
- 6.Голубовский П.В. Лекции по древнейшей русской истории. - К.,1904.
- 7.Горнунг Б.В. Из предистории образования общеславянского языка. - М.,1963.
- 8.Городцов В.А. Дако-сарматские религиозные элементы в русском народном творчестве в кн.: Труды государственного исторического музея. - М.,1926. - Вып. I.
- 9.Грозний Б. Мова і культура хеттів. - Прага, 1932.
- 10.Даниленко В.Н. Неолит Украины. - К.,1969.
- 11.Десницкая А.В. О хеттском языке. В кн.: Краткая грамматика хеттского языка. - М.,1952.
- 12.Дмитриев А.Д. Падение Дакии. - Вестник Древней Истории. - М.,1949. - №1.
- 13.Иванов В. О значении хеттского языка для сравнительно - исторического исследования. В кн.: Вопросы славянского языкознания. - М.,1957. - Вып.2.
- 14.Иванов В. Общая индоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы. - М.,1965.
- 15.Иванов В.В. О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков. В кн.: Вопросы славянского языкознания. - М.,1957. - Вып.2.
- 16.Ідзьо В.С. Олег Ярославович Галицький (Настасич) - автор Слова о полку Ігоревім. Перевал. - Івано-Франківськ, 2004. - №2.
- Ідзьо Віктор. Хеттська цивілізація в історичному, мовному, культурному процесі етнотворення українського народу» . - Івано-Франківськ "Сімік", 2012р.
- 17.Ідзьо В. Український мовний ареал від Геродота до Нестора. Українознавець. - Львів, 2006. - Ч.ІІ.
- Ідзьо Віктор. Українська мова. Давня українська література - призабута та малодосліджена спадщина українського народу. - Івано-Франківськ «Сімік». - Вид. II, 2011р.
- Ідзьо Віктор. Хеттська цивілізація в історичному, мовному, культурному процесі етнотворення українського народу» . - Івано-Франківськ "Сімік", 2012р.
- Ідзьо Віктор. Аналіз мовного, історичного та культурно-релігійного розвитку Хеттської цивілізації, її впливу на розвиток української мови, культури та релігії населення території України у XII-XV століттях до нашої ери в контексті досліджень наукового українознавства Українознавець. - Львів, 2013. - Ч.ХІІІ.
- Ідзьо Віктор. Хеттська писемність та культура, як розвинена складова писемності та культури індо-європейської цивілізації. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2016. - Т.ХХІ. - С.109-123
- 18.Йордан. О происхождении деянии гетов. - М.,1960.
- 19.Кругликова И.Т. Дакия в эпоху римской оккупации. - М.,1985.
- 20.Лякушкин Н.И.К вопросу о культурном единстве славянства. В кн.: Исследования по археологии СССР . - Ленинград, 1961.
- 21.Мавродин В.В. Русские на Дунае//Учёные записки ЛГУ. - №87. - Саратов, 1943. - Вып.1.
- 22.Мачинский А.Д. Кельты на землях к востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. - М., 1974.
- 23.Мачинский А.Д. Возникновение древней Руси в контексте истории средиземноморья (VIII в. до н. э. - XI в. н. э.). Основне контуры реконструкции. В кн.: Балканы в контексте средиземноморья. Проблемы реконструкции языка и культуры. - М.,1986.
- 24.Пизани В. Хеттский и славянский язык. Общее индоевропейское языкознание. - М.,1956.
- 25.Рыбаков Б.А. Древние элементы в русском народном творчестве. - М.,1953.
- 26.Руський Літопис. - К.,1989.
- Шалагінова О.До питання про писемну ідентифікацію трипільської таблички з с. Лишнівки на Волині. Українознавець. - Львів«Сполом», 2007. - Вип. V.
- 27.Стратегикон. Вестник Древней Истории. - М.,1941.
- 28.Трубачев О.М. Ремесленная терминология в славянских языках. - М.,1966.
- 29.Филин Ф.П. Образование языка восточных славян. - М.-Л.,1962.
- 30.Хенсель В.Предполагаемое влияние хеттов на лужицкие племена. В кн.: Древние славяне и их соседи. - М.,1970.
- 31.Хенсель В. Предполагаемое влияние хеттов на лужицкие племена. В кн.: Древние славяне и их соседи. - М.,1970.
- 32.Шафарик П. Славянские древности. - М.,1848. - Т.І.

Експедиція «Причорномор'я 2018р.». 20 років дослідження історії етногенезу релігійної культури Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря(1998-2018рр.).

20 років дослідження історії етногенезу релігійної культури Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря(1998-2018рр.) дають право наголошувати, що вlane на її території у ранніх трипільців, які в подальшому переросли у арійців чи індо-європейці, Причорноморську спільноту народів виник і утвердився релігійний культ Матері-Богині, який як вважає вчений, професор Кембріджського університету Пітер Фостер поширилася по Причорномор'ю від Персії до України. Власне на цій території, зокрема і у басені Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, це культ утвердився в X-VIII тисячоліттях до нашої ери. Як наголошує у своєму дослідженні професор Кембріджського університету Пітер Фостер: «до X тисячоліття релігійний культ жінки-матері тут розселився, а власне у X-VIII тисячоліття культ Жінки-Матері тут розвинувся і його можна поставити етногенезу і етнотворення релігійної культури Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря». Власне в цьому регіоні наголошує професор Пітер Фостер в VIII тисячолітті до нашої ери ця релігійна культура Богині-Матері у Дністро-Дунайському міжріччі на території прилягаючій до басейну Чорного моря цей релігійний культ розвинув землеробство, яке поширив на всю територію як Причорномор'я та України так і Східної та Центральної Європи, де зокрема в Австрії археологами знайдені достовірні археологічні старожитності, кам'яні зернотерки, які датуються VII тисячоліттям до нашої ери. А це дає право наголошувати, що в VII тисячолітті на території Австрії та Альп, населення яке просунулося сюди, розвинуло нові передові землеробські та зернообробні знаряддя праці, які дали можливість вирощувати, розробляти і випікати основний вид харчування. – хліб. Слід наголосити, що про потужність цього Австрійського хліборобського центру дають підстави говорити всесторонні науково, в першу чергу археологічні, антропологічні дослідження в Британії проведені англійськими вченими. Зокрема археолог Майкл Пірсон наголошує, що населення на Британські острови прибуло у V тисячолітті до нашої ери із території Австрії, Альп, де на території Британії розвиваючись воно у II з половиною тисячоліття до нашої ери, наголошує інший британський дослідник Олівер Крег, заклало знаменитий релігійний центр-святилище – «Стоунхендж» біля якого влаштували культові поховання свої знаменитих воїнів, князів чи волхвів...[8].

Св.1. Стоунхендж очима англійських вчених XVI-XVII століть.

Британська дослідниця Анет Монгомері провівши широкомасштабні європейські історичні, археологічні та антропологічні дослідження прийшла до висновку, що такі аналогічні люди, що прийшли в Британію в V тисячолітті до нашої ери до цього часу у європейський час з VII по V тисячоліття до нашої ери проживали у Австрії і Швейцарії. Ці прибульці принесли з собою з Європи «Мідну культуру»: кинджали, наконечники стріл з міді, вироби з золота. Тобто своє передвою культурою, вони змінили Британію. Вони заклали нову релігійну культуру, побудували «Стоунхендж», а аткож розвинули бронзову культуру. Тобто наголошує британська дослідниця Анет Монгомері, предки майбутніх англійців прийшли на Британські острови з Австрії і Швейцарії, а відповідно більш раніше ті в Австрію і Швейцарію прибули з Причорномор'я у VIII-VII тисячоліттях до нашої ери. Власне тут, на території Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, наголошує Пітер Фостер, виявлено перший жіночий серп, який датується X-VIII тисячоліттями до нашої ери. Власне такі раньо-трипільські артефакти X-VIII тисячроіть до нашої ери виявлені археологами по усьому узбережжю Чорного моря, зорема та території Туреччини, Болгарії, Румунії, Молдавії та України. Як вважає британський професор Пітер Фостер, цей культ в подальшому повинен був розвинути у цьому регіоні Чорного моря і метали, про що засвідчують і археологічні джерела. Тому зрозуміло, що окрім археологічних джерел в дослідженні історії етногенезу релігійної культури Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря є і ранні археологічні та письмові джерела, зокрема Велесова Книга, яка оспівує Причорноморський культ Жінки-Матері - «Матері-Ства» – жіночої богині, яка в небі. Про поступовий розвиток кам'яної культури в металеву з VIII по VI тисячоліття до нашої ери, зокрема про високий рівень металевої культури культури Причорномор'я говорять золоті речі, зброя та прикраси, які датуються вченими V тисячоліттям до нашої ери (біля 4000 року), мідного віку, що згайдені в кургані на березі Чорного моря на території Болгарії біля міста Варни [8].

Св.2. Речі V тисячоліття до нашої ери (біля 4000 року), мідного віку, що знайдені в кургані на березі Чорного моря на території Болгарії біля міста Варни.

Слід наголосити, що професор Пітер Фостер вважає, що цей Причорноморський культ Богині-Матері в подальшому утвердився і в Аріїв, які з цим культом Богині-Матеріц у свій спосіб, розвинули землеробську-хліборобську цивілізацію трипільців. Слід наголосити, що про розвиток культу Богині-Матері в Причорномор'ї, окрім Велесової Книги описані і в арійському чи індо-європейському джерелі «Рігведі», яка оповідає про часи активного розвитку Причорномор'я в IV-III тисячолітті до нашої ери. На основі цих свідчень український археолог Тарас Ткачук виявив розвиваючийся культ трипільців від Причорномор'я до Подністров'я. Дослідник датував старожитності цих ранніх трипільців VII тисячоліттям до нашої ери. Внаслідок досліджень трипільських посуд, написів, орнаментів, графіті, вчені дослідили розвиток культу

Богині-Матері на території України. Вони наголошують, що він також рухався як в Середземномор'я, Подунав'я, Подністров'я, Побужжя так і в Східну Європу, на територію Словаччини і Чехії. Німецький археолог XIX століття Генріх Шліман у 1886 році, внаслідок широкомасштабних археологічних розкопок на території Туреччини, шукаючи Трою, виявив археологічні зразки ранньо-трипільської та індо-європейської цивілізації [5; 6; 7].

Св. 3. 4. 5. 6. Ранньо-трипільські старожитності з Стамбульського археологічного музею.

Внаслідок свого наукового відкриття німецький археолог Генріх Шліман зривив наукову сенсацію свого часу, що індо-європейська цивілізація бере свій початок в Причорномор'ї і що власне Причорномор'я було одним із найстародавніших зародків індо-європейської цивілізації, а Троя, політична і релігійна культура троянців, розвиваючись в тисячоліттях з Х - I тисячоліття і є тим класичним зразком місцевої Причорноморської індо-європейської цивілізації на підвалинах якої виросла хеттська індо-європейська державність та спільність індо-європейських народів Причорномор'я. Слід наголосити, що в свій час вчені: І. Д'яконов, В.Істрін, В.Кинжалов порівняли це причорноморсько-індо-європейське писомо з фінікійським, середземноморським і критським письмом і прийшли до висновку, що вони походять... [5].

Критские знаки	Их про- изведе- ние В. Ге- оргиеву	Фини- кийские буквы	Их про- изведе- ние
𐀀 𐀁 𐀂 𐀃	а	𐤀	а
𐀄 𐀅 𐀆 𐀇	ба, па	𐤁	б
𐀈 𐀉 𐀊	го, ко	𐤂	г
𐀋 𐀌 𐀍	да, та	𐤃	д
𐀎 𐀏	бу, в	𐤄	проды- хание
𐀐 𐀑	па, у	𐤅	и
𐀒 𐀓	зо	𐤆	э
𐀔 𐀕	ла	𐤇	х
𐀖	те	𐤈	т
𐀗	бе	𐤉	й
𐀙 𐀚	ка	𐤊	к
𐀛 𐀜	ла	𐤋	л
𐀞 𐀟 𐀠	ма	𐤌	м
𐀡 𐀢	па	𐤍	и
𐀣 𐀤 𐀥 𐀦	са, се	𐤎	с
𐀧 𐀨 𐀩	о	𐤏	е
𐀪 𐀫 𐀬	не	𐤐	и
𐀭 𐀮 𐀯	се, са	𐤑	ш
𐀰 𐀱	ку	𐤒	к
𐀲 𐀳 𐀴 𐀵	ро, ра	𐤓	р
𐀶 𐀷 𐀸	си, се	𐤔	ш
𐀹 𐀺 𐀻	та, та	𐤕	т

Св.7. Порівняння письма фінікійського, середземноморського з критським письмом вченими І. Д'яконовим, В.Істріним, В.Кинжаловим.

Св.8. Ранньотрипільська-хеттська писемність віднайдена на безезі Чорного моря з Стамбульського археологічного музею.

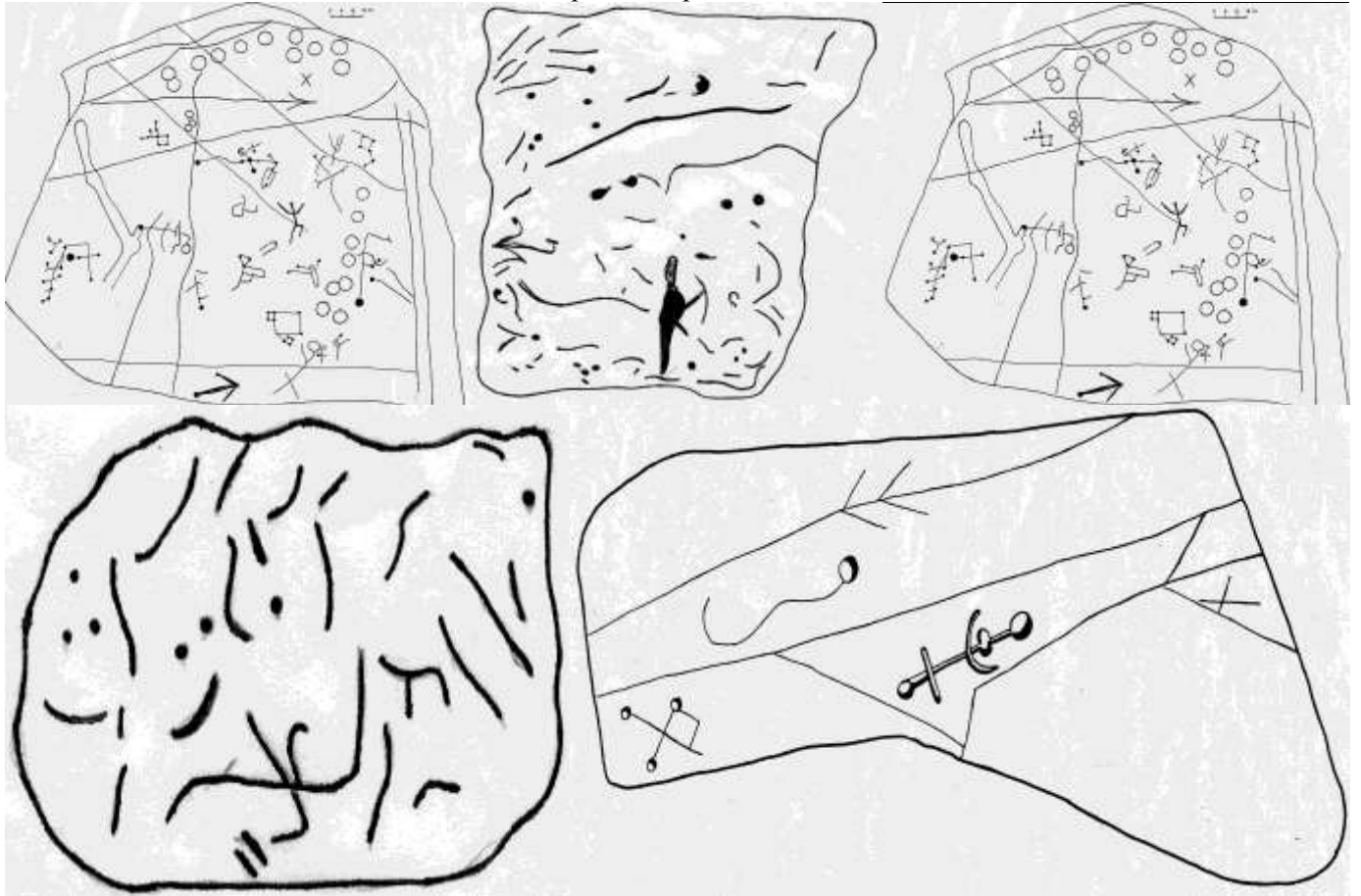
Віднайдені по безезі Чорного моря археологічні ранньо-трипільські артефакти та старожитності археологом Генріхом Шліманом, зокрема глиняний посуд, глиняні глечики, глиняні кухлі, глиняні жіночі статуєтки, які він датував VIII-VII тисячоліттями до нашої ери дали йому підставу твердити, що власне ця археологічна культура внаслідок економічного, культурного та релігійного розвитку розвинула Трою та троянську культуру. Власне ця стародавня Причорноморська культура розвивала з кам'яної та бронзової доби ранньо-європейську цивілізацію. Археологічні старожитності виявлені археологом Генріхом Шліманом на узбережжі Чорного моря дали йому можливість зробити висновок, що кам'яні написи X-VIII тисячоліть до нашої ери, даліше клинописна культура узбережжя Чорного моря, мовна і письмова культура Трої та Хеттії це неперервний процес розвитку індо-європейської цивілізації, вінцем якої є троянська і хеттська. Слід наголосити, що в подальшому цю археологічну концепцію повністю підтвердив і чеський археолог і мовознавець Б. Грозний [6].

Однак Г. Шліман вважав, що ця культура розвинула як землеробів так і скотарів. Він із-за мало чисельності археологічних джерел не зміг віддати перевагу одній із них, хоча сьогодні чітко ясно, що власне землеробська культура пра-трипільців по усьому басейну Чорного моря була домінуючою в їх суспільстві [8].

Як вважають дослідники пра-трипільці ходили навколо Чорного моря, по колу по сонцю. Коло-сонце було їх Божеством. По колу в подальшому вони ставили свої поселення біля Чорного моря. Тут у них виникла кам'яна цивілізація, кам'яна писемність, кам'яне мистецтво, культура, духовність, релігія, про що засвідчує нам комплекс знань про цю велику епоху Причорномор'я, досліджена виданим вченим істориком і археологом Юрієм Шилевим «Кам'яна Могила» [9].

Очевидно щодо всіх в етногенезі виявлених вченими у «Кам'яній Могилі» аналогічний етногенез релігійної культури проходив і басейні Дністрово-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, по крайній мірі про розвиток тут нам вказують «Рігведа» і «Велесова Книга», про що було наголошено вище...

Знайдені і досліджені археологом В. Артюхом в Подністров'ї в с. Комарові на плитах 1-5 ранні, на річковому басейні Дністрово-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, ранні форми письма, які схожі до писем досліджених істориком і археологом Ю. Шилевим на «Кам'яній Могилі» [9].

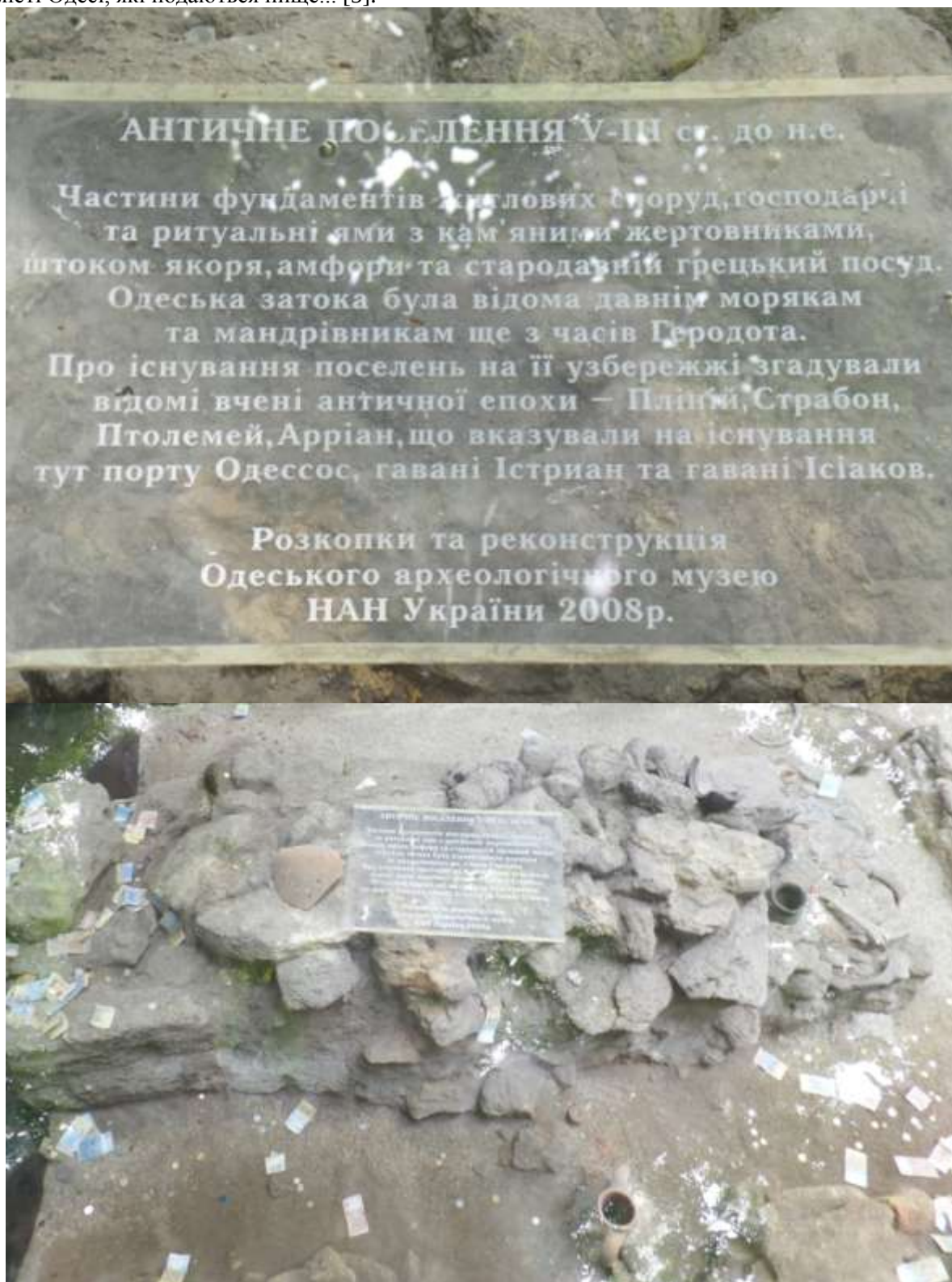
Св.9. 10. 11. 12. 13. Плити 1-5 досліджені археологом В. Артюхом в Подністров'ї в селі Комарові.

Також цікавим джерелом, яке проливає світло на історію етногенезу релігійної культури Дністрово-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря є і ранні письмові джерела, зокрема твір VIII століття до нашої ери давньогрецького поета Гомера «Одісея». Епоха VIII століття - VII століття до нашої ери

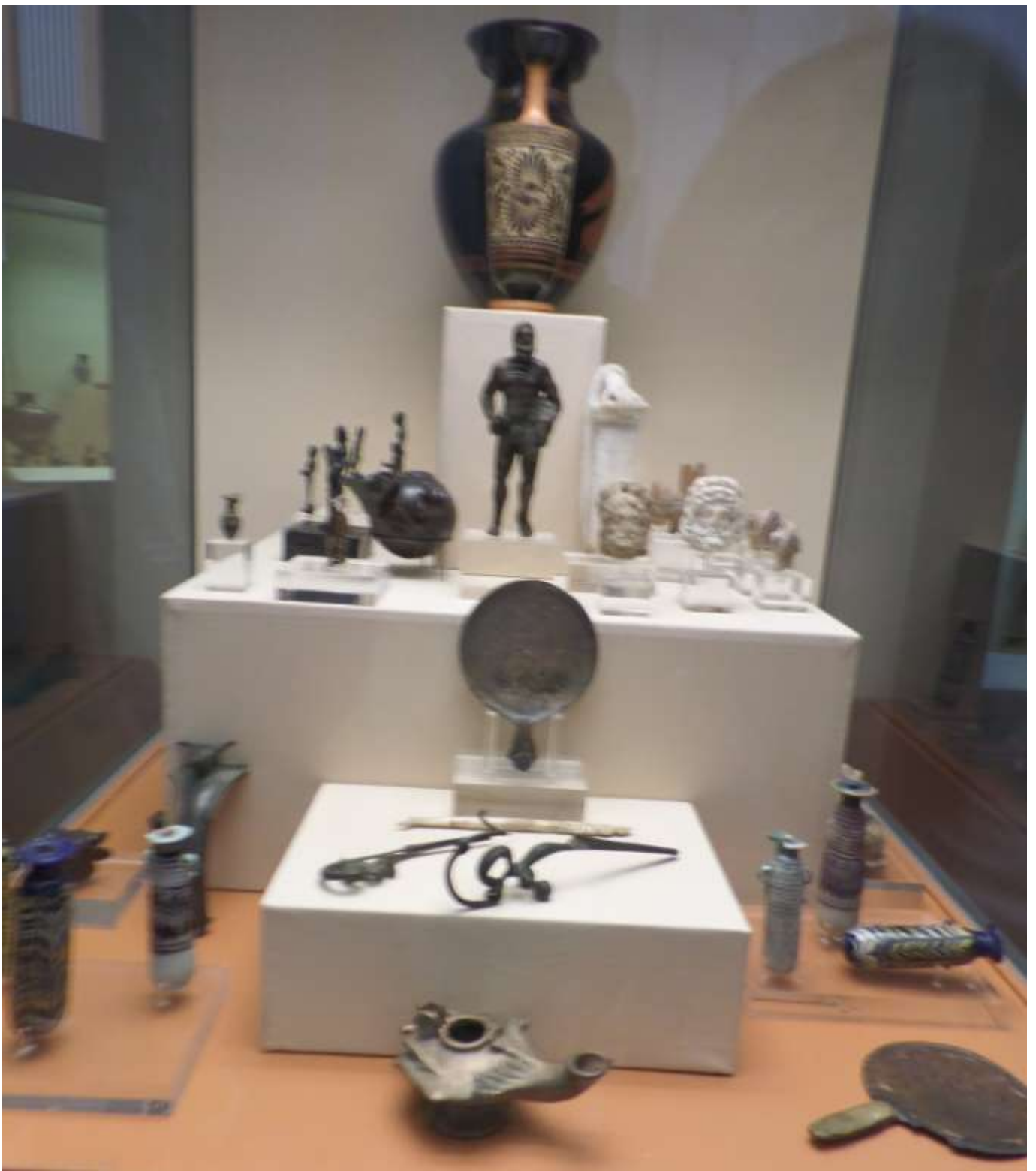
давньогрецького поета Гомера, це час коли давні греки почали колонізувати басейн Чорного моря і витіснити політично, економічно і культурно з басейну Чорного моря, місцеву Троянську «Цивілізацію» [1; 2; 3; 4;].

В кінці VI на початку V століття до нашої ери, давні греки активно почали колонізувати басейн Чорного моря. В цей час широко почала розвиватися міжнародна торгівля. За нашими дослідженнями Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, видно, що великі кораблі перевозили амфори з зерном, оливковим маслом та інший торговий крам. Добре був налагоджений торговий шлях між Тірою, Ольвією і Афінами, про що засвідчують знайдені багато чисельні давньогрецькі старожитності з цих давніх міст, зокрема залишки аміфор, які віднайдені вченими Інституту Східної Європи, які подаються нище.

Слід також наголосити, що по прилягаючому до басейну Чорного моря Дністро-Дунайському міжріччі, а також по берегу Чорного моря в сторону міста Одеси сконцентровані і античні поселення та старожитності, які також сконцентровані внаслідок довготривалих наукових досліджень в Одеському археологічному музеї, так і в місті Одесі, які подаються нище... [5].

Св.124-142. Старожитності давньо-грецької епохи з Одеського археологічного музею України.

Науковими експедиціями Інституту Східної Європи які проводилися у продовж 20 років на території Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря (1998-2018рр.) виявлені давньогрецькі старожитності, аналіз яких дає право наголошувати, що дана територія від давньогрецьких міст Ольвії, Тіри (Україна) далі по території Румунії і Болгарії теж були заселені давньогрецькими поселенцями, які вели між собою активну, як морську так і сухопутну торгівлю, що подано нижче [5; 6; 7].

Св.143-149. Вчені з фіксованими давньогрецьки артефактами, які виявлені науковими експедиціями Інституту Східної Європи на території Дністоро-Дунайського міжріччя Чорного моря (1998-2018рр.).

Св.150-158. Давньогрецькі артефакти, які виявлені науковими експедиціями Інституту Східної Європи на території Дністрово-Дунайського міжріччя Чорного моря (1998-2018рр.).

Св.159. Амфори з давньої Ольвії.

Св.160.161. Заповідник Ольвія. Артефакти з Ольвії.

Св.162. Кам'яні старожитності з заповідника Ольвія.

За свідченням Гомера, давні греки, що прийшли завоювати перлину Причорномор'я місто-державу Трою, добре знали про народи кіммерійців, скіфів-землеробів, царських скіфів, що проживали по «Понту Евксинському» з якими давно вже вели активну міжнародну торгівлю[10].

Зокрема Гомер в 11 пісні говорить... по до «Понту Евксинському» - басейну Чорного моря впадають глибокі ріки: Дністер і Дунай по берегах яких пасуться вівці... Там живе народ «дійників кобилиць», який є «найбільш справедливим серед усіх». Автор Поєми давньогрецький поет Одисей вказує район проживання цього «кіммерійська народу» - територія Північного Причорномор'я та Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря [4].

Про давній народу та - територію Північного Причорномор'я та Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря згадують також відомі античні історики Геродот, Страбон, асирійські клинописні тексти VII-VI століть до нашої ери під іменем «гамірра».[1; 2; 3; 4].

Слід наголосити, що в дорс лідженому нами регіоні, на території, Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, найбільшим давньогрецьким містом-колонією є Тіра, яке розташоване на правому березі Днівстровського лиману, на місці сучасного міста Білгород-Дністровського. Слід наголосити, що місто Тіра засноване в VI столітті до нашої ери переселенцями з міста Мілета. VI-III століття до нашої ери було найбільшим часом розквіту міста Тіри. Місто карбувало власну монету.

У середині I століття до нашої ери Тіра була зруйнована гетами. З початку II століття до нашої ери місто Тіра входить до складу Риму і його значення в Причорномор'ї відновлюється. Наприкінці III століття нашої ери місто Тіра була знищена готами. У середні віки на місці Тіри виникло місто Аккерман.

Св.163. 164. Археологічні розкопки на території давньо-грецького міста Тіри.

Археологічні розкопки давньогрецького міста Тіри вченими ведуться з середини XX по XXI століття.

Слід наголосити, що про давній народ та територію Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря згадують також Біблія, яка розповідає про Чорноморську країну «Гамірр».

Св.165. Північне Причорномор'я у V столітті до нашої ери за свідченням історика Геродота.

Св.166. Перші скіфські монети за давньо-грецькими зразками V століття до нашої ери.

Сучасні археологічні дослідження вчених Інституту Східної Європи, які проводилися 20 років по історії етногенезу релігійної культури Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, виявили етногенез людського прапратрипільського населення починаючи з VIII-VI тисячоліття до нашої ери, яке еволюціонувало в Трипільську та Зрубну культуру XVIII-XII століть до нашої ери сліди якої віднайдено на території лівобережної України та території Північного Причорномор'я та Дністоро-Дунайського

міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря. Знайдена у цьому регіоні високоякісна кам'яна релігійна культура, яка пов'язується з кам'яними зразками жіночих ритуальних фігурок та інших кам'яних ритуальних речей, кам'яних мисок в подальшому засвідчена і кам'яною зброєю та рибальське знаряддя яка використовувалася для полювання як в басейні Чорного моря так і на ріках Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря...[5; 6; 7].

За свідченнями археологічних джерел, достеменно відомо ранньотрипільська культура VIII-VI тисячоліть до нашої ери Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря в II – I тисячоліття до нашої ери зливається з індо-арійською цивілізацією, де остання поглинаючи культуру Трипілля. Археологи пов'язують цю сукупність з наявністю на території лівобережної України та території Північного Причорномор'я та Дністоро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, яку ототожнюють з «Зрубною археологічною культурою», пізньої бронзи, яка датується XVIII-XII століттями до нашої ери. Власне ця «Зрубна археологічна культура» притаманна киммерійцям [7].

Св.167. Даньо-грецький Тризуб – символ-герб Північного Причорномор'я.

Археологами досліджена зброя, господарство, кінське спорядження, гончарне, ковальське мистецтво.

За археологічними джерелами можна зробити висновок і про духовно-світоглядну та релігійну культуру кемірійців Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря [5; 6; 7].

Як вважають археологи кіммерійці у VIII столітті до нашої ери вірили в життя душі, загробне життя. Слід наголосити, що про країну Кімерію, кіммерійський народ що проживав в басейні Чорного моря так і на ріках Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, вперше писав у своїй «Одісеї» давньогрецький поет Гомер [4].

Св.168. Битва кіммерійців з давніми греками. Давньогрецька стелла.

Про кіммерійців в своїй «Історії» писав і давньо-грецький історик Геродот, який розповідаючи про країну Кімерію, яку завоювали скіфи. Ті царі, що не побажали втікати і що полягли в битві з скіфами, кіммерійці поховали поблизу ріки Тірасу-Дністра і їх молили, наголошував давньогрецький історик Геродот у V ст. до н. е. можна тепер побачити[1; 2; 3; 4].

Таким чином, наголошу в своїй «Історії» давньо-грецький історик Геродот, після поховали поблизу ріки Тірасу-Дністра, свої царів, що загинули в битві з скіфами, кіммерійці покинули свою батьківщину Причорномор'я та зокрема Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря [3].

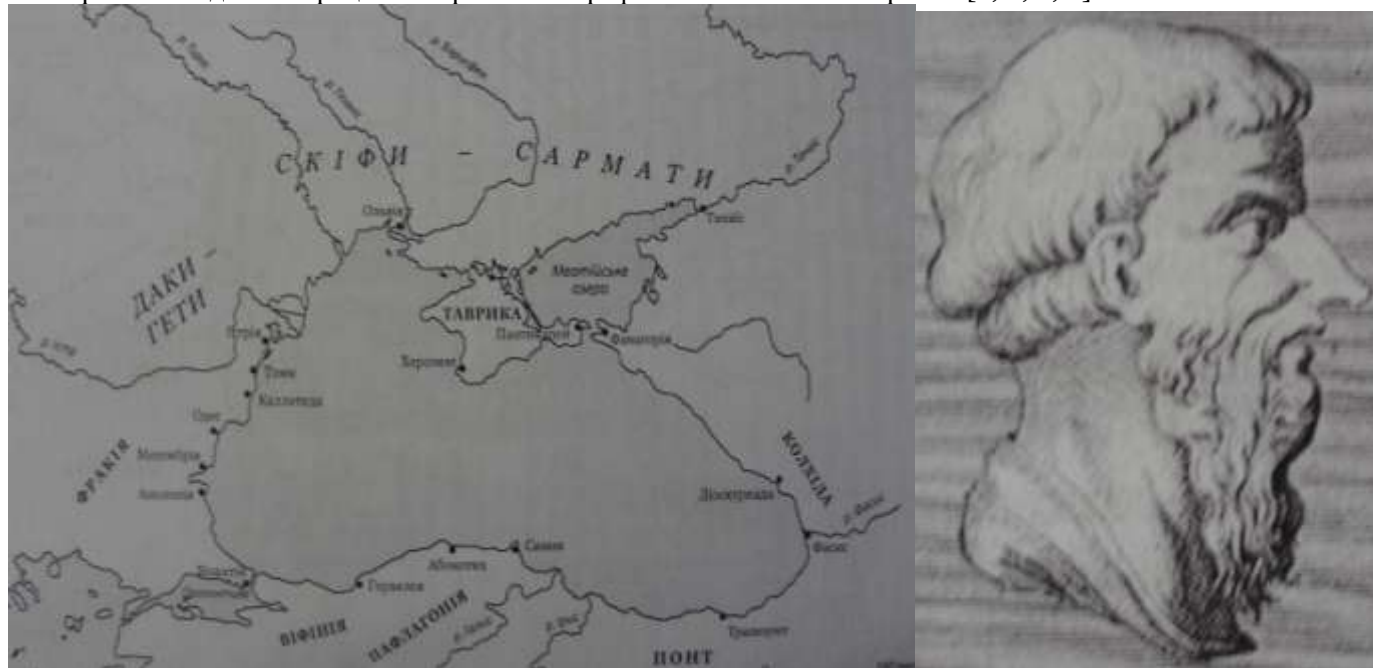
Таким чином, як засвідчують давньогрецькі, асирійські, лідійські, урартські джерела, які мали політичні стосунки в VII столітті до нашої ери з кіммерійськими царями: Теуштою, Дугдамісом, Лігдамісом, Сандакшатром, царем Уммою Магді, царем Дугдамме(воював в Єгипті, Малій Азії, Ассирії), царем Мідасом, який не бажав загинути від рук скіфів і покінчив із життям випивши кров бика, країна «Гамірр»-Кімерія, що базувалася навколо басену Північного Причорномор'я так і на територіях і ріках Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря, у VII-V століттях до нашої ери, щезає з політичної карти Північного Причорномор'я так і на територіях і ріках Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря і замінюється в V ст. до н. е. войовничим народом скіфами [8].

В цей час на території Північного Причорномор'я так і на територіях і ріках Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря навала мігрантів призвела до початку переселення великих мас людей. Прибульці почали активно витіснити місцеві надоди і племена, завойовуючи для себе їх життєвий і культурно-релігійний простір. Давньогрецький історик Геродот у V столітті до нашої ери зокрема наголошує, що: « що прибулі не знищували місцевих міст і поселень, не знищували уклад життя та їх релігійну культуру, а лише грабували їх, брали данину... Тож у скорому часі, коли скіфи відійшли, захоплені раніше землі знову почали розквітати...». Отже після 515 року за аналізом «Бехістунського напису царя Дарія», зникаю усі згадки про кіммерійців, як про окремий народ. Від них залишилися тільки велика кількість кіммерійських топонімів на території Північного Причорномор'я так і на територіях і ріках Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря [3].

Насамперед це Боспор-Кіммерійський (Море Кіммерійців). Повідомлення про Боспор-Кіммерійський (Море Кіммерійців) зхнаходим в багатьох античних авторів починаючи з істори Гекатея. Істори к Гекатей згадував також кіммерійське місто чи давньогрецьку колонію у кіммерійській землі. Римський географ Мела, опираючись на втрачені твори давньогрецьких географів VI-V століть до нашої ери назвав міста Причорномор'я: Мірмукій, Гермисій, Пнтікапей, Феодосію та інші. Давньо-грецькі джерела також називаю

також поселення на узбережжі Чорного моря - Боспору-Кіммерійського: Кіммерік, Кіммерія, мис Кіммерік, Кіммерійські стіни, Кіммерійську протоку. Взагалі усю країну навколо Чорного моря - Боспору-Кіммерійського давньо-грецькі історики і географи називають «Кіммерією» [1; 2; 3; 4].

Св.169. Карта Скіфії. Св.170. Анахарсіс. Філософ Скіфії, який зарахований до семи мудреців світу.

Англійський археолог Майкл Пірсон наголошує, що під час розкопок навколо Стоунхенджа були виявлені людські залишки які датуються V тисячоліттям до нашої ери. Вченими досліджено, що це були високорослі голубоокі люди, які прийшли з Альпійських регіонів Австрії та Швейцарії, де виявлені аналогічні залишки людей цього часу. Ці люди створили в Англії металургійну культуру, нового типу поселення по колу, які притаманні для трипільців Причорномор'я та Трипілья України. В своїх поселеннях вони виготовляли посуду трипільського типу. Поклонялися вони матері-жінці, чи як як і давні греки богині Деметрі [8].

Св.171. Чаша(скіфос) з зображенням богині Деметри. V століття до нашої ери.

Св.172.173. 174. Різні зображенням давньогрецької богині Деметри. V століття до нашої ери.

Наступний англійський вчений-археолог Олівер Крег дослідивши кістки давніх тварин, яких привели з собою з Альпійських регіонів Австрії та Швейцарії ці голубоокі люди в Британію у V тисячолітті до нашої ери, очевидно були з ними і раніше на протязі VIII-VI тмсячроіть до нашої ери, де вони проживали у Причорномор'ї і де у них первісною була кам'яна релігійна культура. Дальше вони розвинули цю культуру і тваринництво в VI-V тисячоліттях до нашої ери в Альпійських регіонах Австрії та Швейцарії і звідти перенесли її у Британію. Сюди в Британію вони принесли із Причорномор'я і Альпійських регіонах Австрії та Швейцарії і релігійну культуру – культ Богині-Матері, яку вклали в світоглядно-релігійну систему Стунхенджа та інших кам'яних культових в честь Богині-Матері (зимового і літнього сонця), споруд.

Отже наголошує у висновок свого дослідження англійський вчений-археолог Олівер Крег, за час проживання у Британії ці люди Причорномор'я (VIII тис. до нашої ери) дальше Альпійських регіонах Австрії та Швейцарії (VI-V тис. до н. е.) і дальше Британії (V-II тис. до н. е.) голубоокі люди, за дві з половиною тисяч років у Британії у 2,5 тисячолітті створили Стоунхендж [8].

Св.175. Чаша(скіфос) з зображенням Прометей. V століття до нашої ери.

Аналіз кісток цих людей-воїнів, наголошує англійський археолог Майкл Пірсон, що створили Стоунхендж, які в поховали своїх визначних релігійних і державних і військових діячів (63 особи) в

Стоунхенджі, в знак поваги до їхньої діяльності мають аналоги в Швейцарії і в Причорномор'ї. Зокрема британська дослідниця Анет Монтгомері вважає, що ці прийшли люди, що прибули взагалі з Альп Австрії та Швейцарії, довго жили раніше на території Європи [8].

Вони виявлені сьогодні в Причорномор'ї: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдови та України. Далше їх поселення тягнуться в гористі місцевості Словаччини, Чехії і звичайно в Альпи Австрії і Швейцарії. Сюди вони, довго проживаючи по вищезначених регіонах Європи, принесли з Причорномор'я свою Сонячну жіночу культуру і релігійний культ Богині-Матері (сонце вони вважали жіночим божеством Богині-Матері). З Причорномор'я та Альп вони принесли в Британію свою систему обробітку міді та золота, а також бронзову культуру. Власне ці люди пра-трипільці чи як їх називають арії і створили в Британії релігійну культуру Стоунхенджа [8].

Нові наукові дослідження в Причорномор'ї дають право наголошувати, що власне тут на цій території у Причорномор'ї на територіях: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдови та України пра-трипільці, а далше арії і створили своє первісне царство, первісну релігійну культуру. Тут вони превісно почали, як вважав доктор археології Генріх Шліман: «обпалювали глину, виготовляли посуд, розвивати землеробство, скотарство, полювання і т. д.» [7].

Власне тут на цій території у Причорномор'ї на територіях: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдови та України пра-трипільці створили і розвинули культ Богині-Матері – Сорнця. За їх світобачення Богиня-Мати – Сонце, що пливе по небу утворює порядок і спасає пра-трипільців від світового хаосу. Пра-трипільці вірили і поширювати це своє світобачення про Богиню-Матір, що пливе по небу і огріває світлом на всю Європу і далше в Британію. Таким чином Богиня-Матір на небі, це образ неба, світла. Богиня-Матір (сонце) іде по небу. Власне їй було створенні спочатку кам'яні, а потім внаслідок розвитку глиняні фігурки Богині-Матері. Богиня-Мати у трипільців це Сонце, яке навчило землеробству, рибальству, полюванню. Богиня-Мати(Сонце) навчила гончарства, ткацтва, навчила видобувати вогонь [6].

Виразником культу Богині-Матері була трипільська жриця, яка вирощувала і жала зерно вже у VIII тисячолітті до нашої ери первісним серпом. Жінка-мати, Богиня-мати випікала хлід, який був у її культурі ритуальною їжею. Богиня-мати доносила свої знання через жриць свої знання до народу трипільців. Власне Богиня-мати та посередники її культури жінки-жриці, що кекували усіми суспільними процесами у первісному ранньо-трипільському суспільстві, дотримували і розвивали духовність, релігійні обряди в честь культу Богині-матері [7].

Отже жінки-волхвині культу Богині-матері керували у ранньо-трипільському суспільстві усіма суспільними процесами, внаслідок розвитку яких тут розвинулась стабільність, порядок, духован і релігійна гармонія, яка поєднувалась з небесними силами, передусім небесною Богинею-матір'ю(сонцем), яка була головним ранньо-трипільським божеством. Власне вона - Богиня-матір (сонце), Велес-книжна «Матер-ства» відображена на в кам'яних статуетках, фрагментах кераміки у Причорномор'ї IX-VIII тисячоліть до нашої ери. Сучасний археолог, визначний дослідник трипільської культури, що перший віднайшов і датував VII тисячоліттям до нашої ери артефакти ранньо-трипільської культури в Подністров'ї Тарас Ткачук, наголошує, що ранні трипільці в Подністров'я і в Україну прийшли з Причорномор'я, звідкіля і принесли свою релігійну культуру в честь Богині-Матері, яку тут Велесова книга ще знає як культ небесної матері «Матер-ства» ще у I тисячолітті до нашої ери... Власне ранні трипільці першими приченсі до створення всеєвропейської духовної культури в Богині-Матері (Сорнця)... Власне тут на цій території у Причорномор'ї на територіях: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдови та України пратрипільців-арії і створили сонячний календар, який корелюється з жіночим культом Богині-Матері (Сорнця). За їх світобаченням, який аналізуємо за ранньо-трипільськими археологічними старожитностями, Богиня-мати створила і поєднувала своїм божеством три світи: Вона народжувала, виховувала і навчала дітей, садила і вищувала і збирала зерно, вирощувала і пекла ритуальний хліб. Власне вона Богиня-мати була засновником священного серпа, культ якого в українців та інших слов'ян: чехів, словаків, поляків, хорватів і т. д. зберігся до середньовіччя, в українців зокрема до епохи Української держави IX-XIV століть. Ранньо-трипільські жінки жали жито і пшеницю, терли його на кам'яних зернотерках, автентичні аналоги яких віднадені і зберігаються за VII тисячоліття до нашої ери і сьогодні в єдиному музею Європи розвитку хліба в Австрії. Слід наголосити, що розвиваючи культ Богині - матері, ранньо-трипільські жінки були і першими астрономами. Отже ранньо-трипільська цивілізація Причорномор'я з жіночою божественною організацією Богині-матері, розвинула «Золотий вік енеоліту на території Причорномор'я», зокрема на на територіях: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдавії та України [6; 7].

Трипільські жінки були оздоблювачами органментами ранньо-трипільських посудин, на яких фрагментами зафіксовано їх релігійне світобачення [9].

Власне культура Богині – матері створила первісне рівне суспільство у якому жриці культу Богині - матері підтримували духовний порядок, спілкуючись з небесними силами передусім з Бого-матір'ю - сонцем.

Така система спілкування дала можливість великий культ Богині-матері – Рожаниці, за яким культ Богині-матері став культом гармонії і миру, добробуту і рівності, що відображено у жіночих, чк кам'яних так

і глиняних статуетках. Очевидно, що культ Богині-матері - сонця підтримувався і божественним вогнем, чи ритуальним спалювання трипільських поселень, зокрема на території України. Слід наголосити, що культ Богині-матері, зокрема на території України був настільки міцним, що вчені, які досліджували ДНК трипільців, виявили, що по жіночій лінії більше половини населення українців, по жіночій лінії, походять від трипільців. І нічого тут дивного немає, оскільки трипільська жінка в VIII тисячолітті до нашої ери, за археологічними напрацюваннями в Причорномор'ї археолога Генріха Шлімана, мала необмежену владу в ранньо-трипільському суспільстві. Вона визначала для членів суспільства міру покарання, вирішувала питання всього господарського, культурно-релігійного життя в суспільстві.. Вона була волхвицею, посередником між суспільством і Богинею-матір'ю. У підтвердження нашої гіпотези французька дослідниця Сімона де Боу у своєму дослідженні «Богиня-матір» наголошує: «що найбільш ранні форми божества, це форма поклоніння первісній жінці та створеній нею культурі та культу «Богині-матері» – «первісній богині-жінці», яка і створила перше релігійне світобачення в Європі. Очевидно такому твердженню може бути недавнє археологічне дослідження біля Кракова в Польщі, де знайдено давню кістяну статуетку Богині-матері, яка польськими вченими датується VII тисячоліттям до нашої ери і яка експонується в Караківському археологічному музею. За твердженнями польських вчених, ця жіноча релігійна культура прийшла в Польщу в VIII-VII тисячоліттях до нашої ери з Причорномор'я, де поширилася в VII-V тисячоліттях до нашої ери. Власне з цього часу на території Польщі розвиваються релігійні кам'яні споруди, кам'яні святилища та релігійні центри Богині-матері...[6; 7].

Аналогічна релігійна культура Богині-матері, як вважає вчений Василь Хитрук розвивається в IX-VIII тис. до нашої ери в Причорномор'ї, про що засвідчують артефакти, як вважає дослідник з Ольвії-Трої [10].

Про давність релігійного культу Богині-матері засвідчують і турецькі археологи, які провели археологічні дослідження в турецькому Причорномор'ї. де у слід за дослідженнями раннього трипілья німецького археолога в XIX столітті Г.Шлімана, виявили велику кількість ранньо-трипільських старожитностей, які датуються X-VIII тисячоліттями до нашої ери. За їх науковими висновка раннє трипілья починає активно розвиватися в час близько XI-X тисячоліття до нашої ери. В цей час у 10,5 тисяч років тому на території Причорномор'я були сухоходом. Тут відбулась велика епохальна катастрофа, оскільки через Босфор хлинула велика велика вода з Середземного моря, рівень якого підвищився, і сухоход між Карпатами і Кавказом заповнився водою і тим самим утворив Чорне море, яке стало філією Середземного моря. Цей Біблійний Потоп, що знищив усе на суходолі між Карпатами і Кавказом, утворив нову фазу розвитку Чорноморського басейну, і тим самим розвинув як єдину Середземноморську і Чорноморську культуру [8].

Св.176. Традиційний для Північного Причорномор'я і Ладомир'я – головної релігії укрів-троянців-скіфів. Храм Деметрані-Сіті, біля Неї – її син Лав – засновник Лаведії-Славії.

Св.177. Золоте кільце цар-матки – Цариці-Матері троянців-уличів (символ – бджола-матка!)

Зараз важко сказати хто в XI-X тисячоліттях до нашої ери зароджував духовну культуру Богині-матері, нові форми життя навколо бачейну Чорного моря, чи цей культ був принесений після Вселенського Потопу з басейну Середземного моря, однак в X-VIII тисячоліттях культ Богині – Матері точно був домінуючим на території Причорномор'я, а саме на територіях: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдови та України [6; 7].

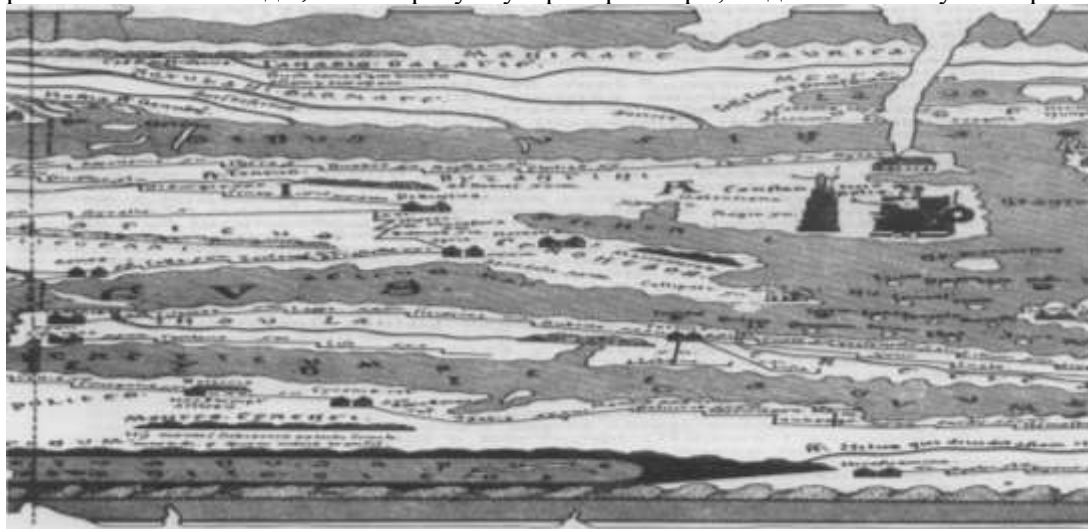
Цілком можливо, наголошує археолог Кладе Дона ці люди та їх релігійний культ Богині-матері поширився з Туреччини з «Звонових печер», де він археологічно виявлений і досліджений і датується X-IX тисячоліттями до нашої ери. Очевидно, що після Вселенського Потопу люди з Туреччини з «Звонових печер» заповнили благодатне Причорномор'я де розселившись по усіх його просторах і створили культ Богині-матері, якщо вони ще не створили його у «Звонових печерах», що потребує подальшого дослідження... Слід наголосити, наголошує археолог Кладе Дона у Туреччині у «Звонових печерах», турецькими археологами за XIX-XII століття знадені багато чисельні фрагменти ранньо-трипільської кераміки, яка датується X-IX тисячоліттями до нашої ери. Очевидно люди з регіону «Звонових печер», що в Туреччині, наголошує археолог Кладе Дона, переживши Вселенський Потоп у IX-VIII тисячоліттях до нашої ери розселилися навколо нового після потопного утворення, басейну Чорного моря. Власне вони, ці люди «Звонових печер» з території сучасної Туреччини заволодівши Причорномор'ям і були творцями пра-трипільської і арійської культури. Виявлені в турецькому Причорномор'ї та у «Звонових печерах» кам'яні жіночі статуетки та ранньо-трипільська кераміка X-VIII тисячоліть до нашої ери, наголошує археолог Олег Култинін, зближує ці артефакти з артефактами ранніх трипільців Причорномор'я, зокрема територій: Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'я Молдови та України. В цьому регіоні розвинулась і первісна писемність, обробка металів, міді, далі бронзи, срібла та золота. Дані вироди з золота з Болгарії знайдені біля міста Варни, які датуються V тисячоліттям до нашої ери, цьому яскраве підтвердження.

В подальшому на території Туреччини, Передньої Азії, Персії і виникли цивілізації, які теж тягнуться до Причорномор'я, де сконцентрувалася Хеттська цивілізація, яка опанувала басейн Чорного моря... Власне в Причорномор'ї та території Туреччини, Болгарії, Румунії, та особливо Причорномор'ї Молдови та України зародилися і розвинулися індо-європейці, арійці, які і рушили в Європу... Особливо такий бурхливий розвиток тут відчувається після Вселенського Потопу, про що наголошують Шумерські джерела, які засвідчують про виникнення Чорного моря і зародження індо-європейців, які в IX-VIII тисячоліттях до нашої ери тут поселившись, зовинули свою культуру навколо нього. Своїм релігійним культом Богині-матері, який у VII тисячолітті поширився і в Європу, на територію сучасних Словачки, Чехії, Польщі, Австрії та Швейцарії. Американський історик давньої релігії Річ Андерс вважає, що Чорне і Середземне моря є прабабківщиною прадавньої релігії, власне у цих регіонах, на думку дослідника і зародились чи консолідувалися після Вселенського Потопу у IX-VIII до нашої ери релігійна культура Аріїв. Про це, наголошує американський історик давньої релігії Річ Андерс вказують давньо-індійські міфи та шумерські легенди. Турецькі вчені, зокрема археолог Кладе Дона наголошує, що артефакти з «Звонових печер», що сконцентровані в Стамбульському археологічному музеї, яскраво доповнюють ці індійські та шумерські письмові свідчення джерел [8].

У висновок наголосимо, що внаслідок подальшого розвитку, наголошує американський історик давньої релігії Річ Андерс, постали цивілізації як у містах Трої та Афіни так і у Чорноморсько-Середземноморських басейнах [9].

Американський історик давньої релігії Річ Андерс вважає, що підтвердження таких висновків є у давньому «Монускрипті Войніча», в якому засвідчено, що: «давна цивілізація трипільців чи індо-європейців була створена навколо Середземного і Чорного морів». У цих регіонах наголошено в «Монускрипті Войніча» по колу будувалися поселення в яких розвивалася божественна культура жінки-богині-матері...[8].

Про розвинений у Причорномор'ї релігійний культ Богині-Матері, який зайняв всю еллінську епоху і перейшов у римський час, нам засвідчує Римська дорожня карта світу III-IV століть нашої ери та творчість римського поета Овідія, який перебував у Причорномор'ї, Поднісsov'ї і Покутті України... [5; 6; 7;].

Св.178. Римська дорожня карта світу III-IV століть нашої ери.

Св.179. Римський поет Овідій.

Список використаних джерел та літератури:

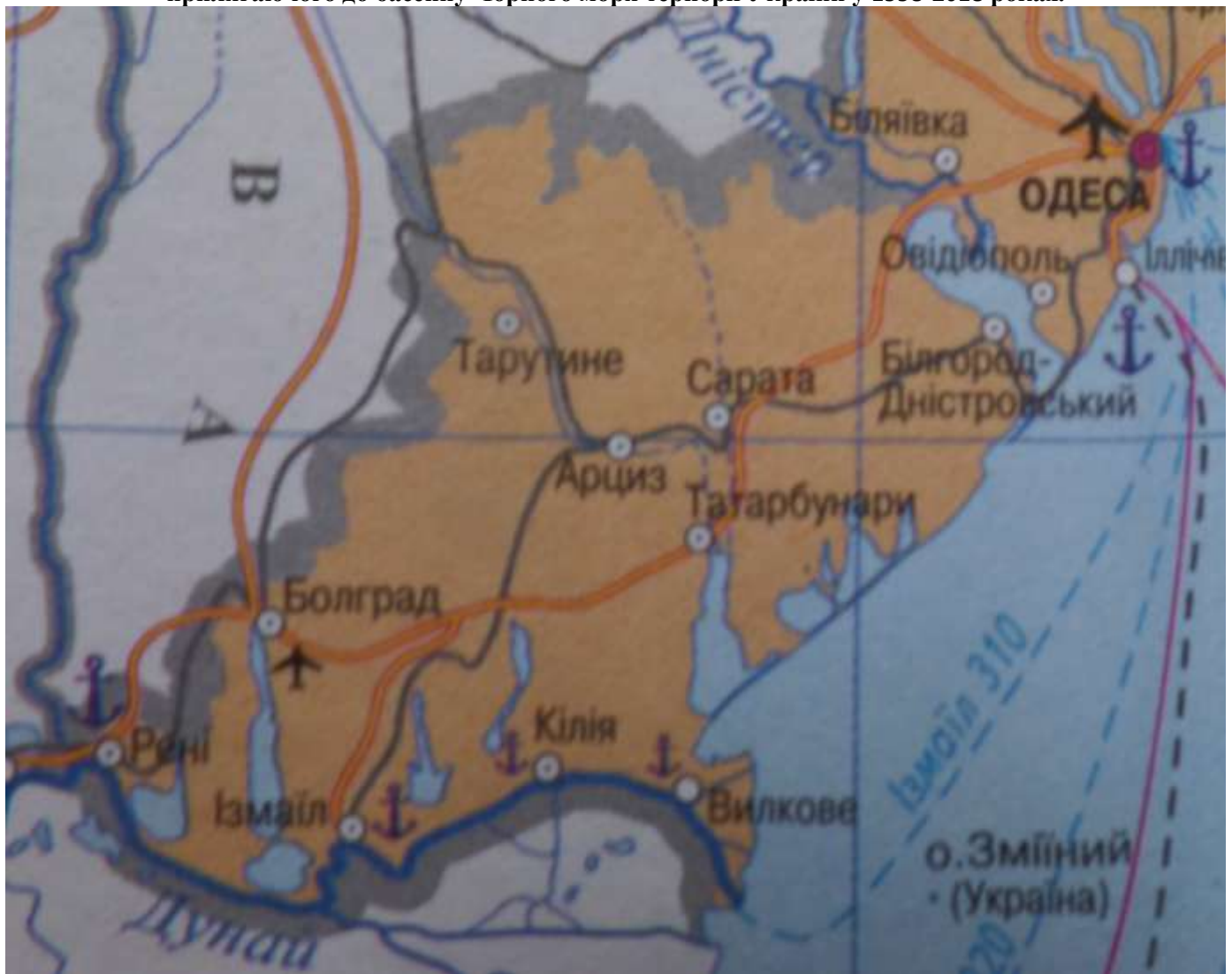
- 1.Аполодор. Мифологическая библиотека. - М.,1985. - С.67-68.;
- 2.Гавриш Іван. Кіммерійці. ДНК нації. Історія України. - К.,2015р. – Грудень. - С.12-13.
- 3.Геродот. Історія. - Л., 1972. - С16-18.
- 4.Гомер «Ілліада і Одиссея». - К., 1992. - С.6-8.
- 5.Ідзьо В. Становлення міст та поселень старогрецької цивілізації Нижнього Подністров'я та їх пізнавальні відносини до населення середнього та верхнього Подністров'я (VII - V ст. до н. е.). Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2007. - Т.ХІІ. - С.171 - 173.
- 6.Ідзьо Віктор. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2016р. - 546с.
- 7.Ідзьо Віктор. Релігійна культура гирла Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху Трипілля в контексті дослідження етногенезу релігійної культури та духовності та формування європейської спільноти а Х-ХVІІІ тисячоліттях до нашої ери. Науковий Вісник Українського державного університету. - М., 2016. - Т.ХХІ. - С.81-107.
- 8.Кінг Чарльз. Історія Чорного моря. - Київ “Ніка - Центр”, 2011. - С.28. - С.29. - С.32. - С.33.
- Колекція античних старожитностей Львівського музею історії релігії./Каталог. Упорядник Вадим Артюх. - Львів, 2018.
- 9.Хитрук Василь. Золота Булава. - К., 2012. - С.14-15.
- 10.Хитрук Василь.Троя Гомера знайдена в Україні! Сенсація світової науки! Українознавець - Львів, 2018. - Випуск - Issue ХVІІІ. - С.67-77. Використано матеріали. - С.74. - С.75. - С.76. - Світлини: 5, 6, 12, 13, 14.

Св.179. Експедиція «Причорномор'я 2018р.». 20 років дослідження історії етногенезу релігійної культури Дністро-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря (1998-2018рр.).

Карта регіону дослідження етногенезу релігійної культури Дністор-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря териорії України у 1998-2018 роках.

Висновок

В наукових працях директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою Українознавства, доктора історичних наук, професора, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» досліджено зародження, становлення та розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України на основі пошуково-археологічних експедицій які проводилися в 1998-2018 роках.

На великому фактологічному джерельному матеріалі, який виявлений за 20 - ти ліття науково-пошукових археологічних експедицій, показано еволюцію жіночої та чоловічої релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України з X по IV тисячоліття до нашої ери.

Наукові праці «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» також дослідили історію релігійних вірувань на основі ранньо-трипільського релігійного жіночого культу «Богині - Матері» у взаємовідносинах з чоловічим релігійним культом «Мисливців та рибалок» на основі археологічних старожитностей знайдених в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України у порівнянні з аналогічними жіночими і чоловічими релігійним культами, які досліджені археологами та істориками як у народів басейну Чорного моря так і у народів Південної, Західної, Центральної та Східної Європи які розвивалися у них у продовж тисячоліть.

Наукові праці «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» вперше засобами сучасної історичної та археологічно-пошукової науки зробили глибокий фактологічний аналіз виявлених археологічних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору вивчатимуть зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

Наукові праці директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства, доктора історичних наук, професора, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка АНВШ України Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» на основі археологічних експедицій які проводилися у 1998-2018 роках по питаннях дослідження розвитку давньої жіночої та чоловічої релігійної культури європейців, продемонстрували зародження та становлення Чорноморської Цивілізації з X - по VII тисячоліття до нашої ери та зародження і поширення давньої релігійної культури європейців, зокрема жіночої релігійної культури «Богині - Матері» та чоловічої «Мисливців та рибалок» на основі конкретних виявлених археологічних старожитностей на території як Чорноморського басейну та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України та на території всієї Європи.

Дослідник в працях «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» вивчив і проаналізував кращі традиції сучасної європейської та української історичної та археологічної науки, які вивчали давню європейську релігійну жіночу та чоловічу культуру на основі археологічних старожитностей виявлених у 1998-2018 роках на територіях прилягаючого до басейну Чорного моря Дністро-Дунайського міжріччя території України.

У працях «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» враховані аналогічні накові дослідження які напрацьовані історичною та археологічною наукою у продовж XIX-XX століть, які досліджували зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючих до Дністро-Дунайського міжріччя території України, які однак, не відривають розвиток релігійної культури від розвитку первісної жіночої та чоловічої європейської релігійної культури у X-IV тисячоліттях до нашої ери, яка лежить в основі розвитку європейських народів до прийняття ними раннього християнства.

Ігор Огірко

Рецензія на наукову працю «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України. Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019» директора Інституту Східної Європи, доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя.

Наукова праця «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» є актуальне. Воно друкується за рішенням Вченої Ради Інституту Східної Європи протокол №4, від 17 листопада 2018р. за рішенням Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, протокол №4, від 17 листопада 2018р.

Наукова праця директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» своїм дослідженням вірно наголошує, що європейська релігійна культура розвинулась в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України в X-VIII тисячоліттях до нашої ери.

Вперше засобами сучасної історичної науки в праці зроблено глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору дослідили етногенез зародження, становлення і розвитку Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

В основі дослідження лежать наукові експедиції в Причорномор'я за період з 1998 по 2018 роки.

В праці за цей період 1998 - 2018 роки, досліджена релігійна культура Дністро-Дунайського міжріччя басейну Чорного моря України в епоху раннього Трипілля в контексті формування давньоєвропейської спільноти в X-VIII тисячоліттях до нашої ери в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

В розділах праці досліджено розвиток як жіночого та чоловічого релігійного культу, зокрема як давні ранньо-трипільські жіночі вірування та так і релігійна культура чоловіків мисливців та рибалок кам'яної доби X-VIII тисиссячоліть до нашої ери в басейні Чорного моря. Автором також досліджена ранньо-трипільська прото-писемність, подальша в ньому регіоні хеттська писемність та релігійна культура, яка розвинула індо-європейську цивілізацію Причорномор'я.

В дослідженні подані карти досліджень етногенезу релігійної культури Дністор-Дунайського міжріччя прилягаючого до басейну Чорного моря териорії України.

В науковій праці досліджується зародження, становлення та розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України на основі пошуково-археологічних експедицій які проводилися в 1998-2018 роках.

На великому фактологічному джерельному матеріалі, який виявлений за 20 - ти ліття науково-пошукових археологічних експедицій показано еволюцію жіночої та чоловічої релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України з X по IV тисячоліття до нашої ери. Наукова праця «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» також дослідила історію вірувань на основі ранньо-трипільського жіночого культу «Богині - Матері» у взаємовідносинах з чоловічим культом «Мисливців та рибалок» на основі археологічних старожитностей знайдених в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України у порівнянні з аналогічними жіночими і чоловічими культурами, які досліджені археологами та істориками як у народів басейну Чорного моря так і у народів Південної, Західної, Центральної та Східної Європи які розвивалися у них у продовж тисячоліть.

Наукові праці «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» на основі археологічних експедицій які проводилися у 1998-2018 роках по питаннях дослідження розвитку давньої жіночої та чоловічої релігійної культури європейців, доказали, що зародження та становлення Чорноморської Цивілізації проходило з X - по VII тисячоліття до нашої ери. Чорноморська Цивілізація та зародила, створила і поширення давню релігійну культуру європейців, зокрема жіночу релігійну культуру «Богині - Матері» та чоловічу релігійну культуру «Мисливців та рибалок», що яскраво доказав в праці її автор Віктор Ідзьо, на основі конкретних виявлених археологічних старожитностей на території як Чорноморського басейну та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

Дослідник в працях «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» взяв за основу кращі традиції сучасної європейської та української історичної та археологічної науки, які які допомогли йому вивчити давню європейську релігійну жіночу та чоловічу культуру в 1998-2018 роках на територіях прилягаючого до басейну Чорного моря Дністро-Дунайського міжріччя території України.

Що стосується подальшого розвитку Трипільської релігійної культури то в VII-VI тис. до нашої ери вона інтенсивно розвивається на Балканах, Румунії, Молдавії та особливо в Україні де і отримує свою назву «Трипільська культура» а від місця на території України, де була вперше відкрита на початку XX століття, біля села Трипілья поблизу міста Києва археологом В. Хвойкою. Як засвідчують перші знахідки, Трипільська культура була поширена в енеоліті на території Правобережної України та Молдавії, а також в східній Румунії. Походження Трипільської культури, її етнічна приналежність, як її зародження та становлення ми виводимо з X-VIII тис. до н. е. з Дністро-Дунайського гірла Чорного моря, про що наголошено вище. Вчені XX століття (Т. Пассек та інші) вважали час її розселення V-IV тисячоліття до нашої ери, вчені XXI століття (Т. Ткачук та інші) сьогодні вважають, згідно останніх археологічних досліджень, час виникнення Трипільської культури VII-VI тисячоліття до нашої ери. При всіх розбіжностях датування, за проаналізованим археологічним матеріалом, можна наголосити, що Трипільська культура у VI-II тисячоліттях, як перша праукраїнська цивілізація, яку слід поставити в основу української нації, розвинула: релігійну культуру, скотарство, землеробство, ремесла, які були підкріплені побутовою організацією, які в своїх контурах збереглися до XXI століття. Розвиваючись своєю релігійну культуру та духовність, Трипільська культура досягла вдосконалень в різних вищезначених галузях, а також поширюється на більш значну територію, концентруючись на території між Дністром і Дніпром, де в майбутнього на новому витку історії, розпочався етногенез українського народу.

Вивчення пам'яток Трипільської культури почалось на початку XX століття. Першим її відкрив біля села Трипілья археолог В.В. Хвойко. В подальшому її вивченням займалися такі вчені, як Є.Р. Штерн, М.Ф. Біляшевський, М.Я. Рудинський, Т.С. Пассек, С.С. Магурі, Є.Ю. Крічеський та багато інших. В Західному регіоні України першим відкрив та систематизував пам'ятки Трипільської культури на Тернопільщині в 30-х роках XX століття О. Кандиба (Ольжич). Першим спробу хронологічно встановити розвиток Трипільської культури, по її етапах: ранній, середній та пізній, зробив В.В. Хвойко. Слід наголосити, що найбільш точніше хронологію розвитку Трипільської культури в Україні було визначено в 40-50 роки XX століття археологом та істориком Т.С. Пассек, яка внаслідок сукупності археологічно досліджених пам'яток, зуміла виділити окремі локальні варіанти та їх регіональні особливості. По загальній характеристиці та особливості розвитку Трипільської культури, вона визначила три етапи: ранній, середній та пізній, ґрунтуючись на датуванні методом С-14, дослідниця прийшла до висновку, що Трипільська культура розвивалася на протязі V-III тис. до н. е. У XXI столітті український вчений Т. Ткачук внаслідок археологічних досліджень прийшов до висновку, що Трипільська культура бере початок свого розвитку з VII тисячоліття до нашої ери. Слід наголосити, що вперше трипільські поселення, які згідно класифікації Т.С. Пассек слід віднести до раннього етапу, були виявлені в басейні Середнього Дністра та Південного Бугу М.Ф. Біляшівським поблизу села Борисівка Вінницької області. Дальше в першій чверті XX століття, дослідник С.С. Гамченко в 1913 році, поблизу села Саврань Одеської області, відкрив ранньотрипільські старожитності.

Слід наголосити, що найбільш виразний ранньотрипільський комплекс дослідник С.С. Гамченко виявив в 1929 році в урочищі Попів-Город, поблизу селі Озеринці Могилів-Подільського району, на лівому березі Дністра. В цей же час були досліджені біля 60 ранньотрипільських пам'яток, які поширювались від східних відрогів румунських Карпат від басейну ріки Серет до басейну Південного Бугу до верхів'їв ріки Росі, а також від північної межі Причорномоських степів до верхньої течії Дністра та Південного Бугу. Слід наголосити, що ранньотрипільські поселення були найкраще досліджені в регіоні середньої течії Дністра, в селах: Лука-Врублевецька, Ленківці, Солончени І, Бернів, Лука, Голеркани.

Здебільшого трипільські поселення раннього часу розташовані на низьких ділянках, переважно мисах, над заплавлених терасах. В таких умовах, наголошував археолог Б.О.Тимошук, знаходились трипільські поселення: Лука-Врублевецька, Брага, Солончени І на Дністрі, Ветелівка на Пруті. Поселення в селі Ленківці розташоване навпаки на правому високому березі Дністра на висоті 100 метра над рівнем ріки. Дещо в інших топографічних умовах знаходяться ранньотрипільські поселення в басейні Південного Бугу. Так пам'ятки Мабатинівка ІІ, Гребенка розташовані на перших та другій терасах ріки. Ранньотрипільські старожитності були виявлені також на підвищених ділянках місцевостей поблизу сіл: Печора, Данилова Балка, Олександрівка та на ріці Кодима. Поки що важко встановити загальні риси планування, оскільки дана проблема слабо вивчена і потребує подальшого дослідження. Слід наголосити, що всі наявні старожитності ранньотрипільської культури дають право наголошувати, що в її складанні значну роль відіграла культура лінійно-стрічкової кераміки.

Не слід виключати також, що Трипільська культура і культура лінійно-стрічкової кераміки були різними, однак, знаходились в близьких територіальних і хронологічних контактах і підлягали взаємопроникненню. В

ранній Трипільській культурі простежуються місцеві запозичені елементи. До місцевих традицій слід віднести велику роль мисливства та галузі господарства з якими пов'язані архаїчні прийоми обробки кременю. Старі місцеві традиції постійні також в формах і техніці домобудівництва, що зафіксовано в комплексах Трипільля на Київщині.

У висновок позитивної рецензії наголошу, що своїм дослідженням автор доктор історичних наук, професор, академік Віктор Ідзьо досліджив багатосторонні взаємопов'язані процеси, які виникли у X-VIII тис. до н. е. релігійній культурі ранньо-трипільських племен Причорномор'я. Дослідником на основі дослідженої ранньо-трипільської культури Причорномор'я були виявлені жіночі і чоловічі релігійні культури, які поклали початки етнічним утворенням з оформленим економічним укладом в основі якого лежало землеробство і при селищне скотарство при значній ролі в господарстві мисливства і збиральництва.

Як засвідчено у висновку вченим Віктором Ідзем археологічні джерела точно датують час концентрації в Причорномор'ї ранні соціально-політичні інституції жіночі і чоловічі інституції, які виявлені в лоні релігійної культури X-XVIII тисячоліття до нашої ери.

Ранньо-трипільський час на території України, вірно наголосив у висновку праці вчений Віктор Ідзьо, цілком відповідає процесу, який розвивався в енеолітичній Європі у X-XVIII тисячоліттях до нашої ери...

Василь Хитрук

«Архетип Великої Матері Північного Причорномор'я 10-8 тисячоліть до нашої ери».

Рецензія на наукову працю «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019» директора Інституту Східної Європи, доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя.

Уперше в археологічній історичній українській та світовій науці на основі новознайдених артефактів автором рецензованої монографії показана Архетипна модель життя, культури і релігії аріїв Північного Причорномор'я кам'яного віку. Цією моделлю виявився Архетип Великої Матері Північного Причорномор'я допотопного і післяпотопного періоду. Книга відкриває цілу галерею світлин і фігурок палеолітичної Берегині-Оранти, Праматері-Родоначалниці людства, Великої Матері Богині – див.: сс. 56-57; 114-142 та ін.. Читач вперше познайомиться з культом Бога Сіви та його Священним Лінгамом – символом Роду – див. с. 32, св.: 8, 38, 39, с. 40. Експедиція «Причорномор'я», 2016 рік. Фігурки слоноголового Бога Ганеші аріїв-індо-європейців – див.: Св. 65-70, с. 50-52, палеолітичний образ «Рогу Достатку і Розквіту життя народу», чоловічі фігурки та ін.

В даній науковій праці директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою Українознавства, доктора історичних наук, професора, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» вперше в археологічній українській та світовій науці на основі новознайдених артефактів показано автохтонність місцевого, а не привнесеного ззовні, джерела виникнення цієї Архетипної моделі буття, культури і релігії доаріїв і аріїв Північного Причорномор'я кам'яного віку XX - X – IX тисячоліть до н.д..

Тому «Давньоукраїнський Три-Ук (Тризуб) – символ-герб Північного Причорномор'я не можемо віддати грекам, яких на ті й навіть античні часи ще не було на мапі Європи – див. св.: 167, с. 199. Якою тоді була Європа? В той час, коли на Південно-Східному Міжмор'ї, із-за близькості до Південної півкулі Гімівату, було тепло і життя людини розвивалося еволюційно, економічно, культурно і релігійно чудово, Греція ще була не заселена, а вся північна і західна частини Європи ще мерзла під то наступаючими, то відступаючими льодовиками. Божественний вибір «Колиски Білої Раси людства», чудове подільсько-причорноморське підсоння, поступове нарощення чорноземів, естетична, етична, духовна культура, зокрема, наявність жреців-брагманів, зародження Вед і зумовили кристалізацію культури і ранньоевропейської цивілізації Аріїв-Гіперборіїв Північного Причорномор'я пізнішого етапу «Давньоукраїнської археологічної культури мальованої кераміки» (Трипільської,- термін В.Хвойка). Така величезна кількість артефактів Великої Матері Богині того періоду, знайдена археологічно-історичною експедицією під керівництвом академіка Віктора Ідзя, говорить про те, що вже в ті далекі часи саме на території України, в межиріччі Бога-Тіраса-Істра і навколо Уксинського озера, яке потім стало Понтом Уксинським (греками перейменований на Понт Еуксинський), волею Бога Всемогутнього і Богині Матері, яку пізнішими поколіннями за древньою традицією названо Ладом було започатковано «Колиску народів» - «Лади-мирію», а стародавню релігію Великої Богині Матері, відповідно, називали «Ладомирієм».

Саме землю Дунайсько-Дністровсько-Бористенського регіону Пророк Заратустра називає «Арійським Простором» - Колискою Аріїв, а причорноморські літоси «Укксаммаком» на честь засновника «Тео-Укрів» Вергілія - родоначалника українців Ука або Укаса. Епіцентром культури виготовлення фігурок Великої

Матері та пов'язаним з нею обожнювальним культом, як виявили сучасні українські вчені, був на ті часи і залишається й нині – Карпатський регіон, зокрема всесвітньовідоме Святилище Великої Матері Лади та її доньки Лелі у селі Снідавка, Косівського району, на Гуцульщині. Образ Берегині – Рожаниці Лади-Лелі став Архетипічною Матрицею всіх фігурок Великої Матері Богині – Матері Землі – Подательки всіх духо-матеріальних благ для своїх дітей – землян, знайдених археологами цієї експедиції, яка тривала цілих 20 років(!) та й всіма іншими експедиціями світу, котрі досліджували ці регіони Східної Європи. Саме Мати Богиня Лада, уособлювана як монументальний камінний образ Богоматері – Берегині цивілізації, стала тим магнітом, який притягав вір'ян протягом багатьох тисячоліть і з появою християнства вилився в культ Богоматері Ісуса і всесвітній Рух Маріанства – обожнення Діви Марії.

Отже, монографія визначного вченого, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» послужить значним поштовхом не тільки для появи нових, більш правдивих наукових праць про Україну, а й для нового переписування Історії Світу, подібно до того, як у XX столітті з грецьких на шумерські, так тепер, у XXI століття – перед істориками Європи постає нова проблема – гуманітарна проблема-потреба переписання Історії Світу з шумерських на українські координати. Справедливість обов'язково святкуватиме торжество Правди. Така логіка еволюції історії. Головна теза нової багаторічної фахової творчої праці В.Ідзя узгоджується з дослідженнями Професора Кембріджського університету Пітера Фостера, котрий своїми дослідженнями підкреслює зародження релігійного культу Матері Богині з 12-10 тис. до н. д. Логічно мислячи, Потоп стався у 10 тис. до н.д., отже, всі артефакти, що викидає нині Чорне море, були виготовлені до Потопу, це як мінімум. І коли в анналах науки ми маємо фігуру Богині Матері з 21 тисячоліття (Мізін, Україна), то природно, що тут маємо факт реальної традиції обожнення Великої Матері Богині, принаймні від 40 тисяч років тому – часів зародження української мови, за Академіком Марром і професором Інституту Східної Європи, санскритологом Василем Кобилухом.

На завершення маємо підкреслити рацію значення даної праці, об'єктивно і науково доказово виражену у Висновках: «В наукових працях директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою Українознавства, доктора історичних наук, професора, віце президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Святославовича Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» досліджено зародження, становлення та розвиток Європейської Цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України на основі пошуковоархеологічних експедицій які проводилися в 1998-2018 роках». Справді, «зародження і становлення Європейської цивілізації та релігійної культури» народів Східної Європи безпосередньо і тісно пов'язане із поняттям геніального європейського психіатра К.Г.Юнга про Архетип Великої Матері Богині у «колективному підсвідомому і надсвідомому». Додамо – і Колективному Свідомому. Зрештою, саме цей культ Великої Матері створив нас такими, якими ми є зараз, на порозі Золотого Віку Великої Матері Богині, що повертається вже вкотре до своїх дітей знову і знову. І нова, насичена сотнями власних артефактів книга – яскраве цьому підтвердження.

Олег Огірко

Рецензія на наукові праці доктора історичних наук, професора Віктора Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України». – Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019. – 208 с.

В наукових працях директора Інституту Східної Європи, завідувача кафедри українознавства, доктора історичних наук, професора, віце- президента Академії наук «Трипільська Цивілізація», академіка Академії наук Євразії, Віктора Ідзя «Зародження, становлення і розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України» досліджено зародження, становлення та розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України на основі пошуковоархеологічних експедицій, які проводилися в 1998-2018 роках. На великому фактологічному джерельному матеріалі, який виявлений за 20 - ти ліття науково-пошукових археологічних експедицій, показано еволюцію жіночої та чоловічої релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України з X по IV тисячоліття до нашої ери. В даних наукових працях також досліджено історію релігійних вірувань на основі ранньо-трипільського релігійного жіночого культу «Богині - Матері» у взаємовідносинах з чоловічим релігійним культом «Мисливців та

рибалок» на основі археологічних старожитностей знайдених в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України у порівнянні з аналогічними жіночими і чоловічими релігійним культами, які досліджені археологами та істориками як у народів басейну Чорного моря так і у народів Південної, Західної, Центральної та Східної Європи, які розвивалися у них у продовж тисячоліть.

Сьогодні відомо біля двох тисяч пам'ятників культури Трипілья в Україні – поселення, поховання та надгробники. Археологи вивчають трипільську цивілізацію упродовж століття, і їх результатами стали дуже важливі та цікаві деталі з історії, розвитку ремесел, про знаряддя, приміщення, традиції, та духовні аспекти життя. Це дозволило зробити наукові висновки та деяку реконструкцію цієї культури.

Головним богом трипільців була жінка, і їхня культура розвивала багату та складну артистичну символіку релігійної віри до Великої Богині у різних її іпостасях – Давальниця життя, Володарка смерті та Богиня відтворення. Ця символічна система віддзеркалює природу, але водночас представляє «циклічність, нелінійність та міфічний час».

Відповідно, трипільська культура мала усі риси матріархату. Жінки займалися сільськогосподарськими справами, головували у сім'ях, готували керамічні предмети, тканини, одяг та відігравали провідну роль у суспільстві. Чоловіки займалися полюванням, готували знаряддя праці з каміння та кісток.

Вперше у даній роботі засобами сучасної історичної та археологічно-пошукової науки зроблено глибокий фактологічний аналіз виявлених археологічних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору вивчатимуть зародження, становлення і розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України.

Наукові праці професора Віктора Ідзя на основі археологічних експедицій які проводилися у 1998-2018 роках по питаннях дослідження розвитку давньої жіночої та чоловічої релігійної культури європейців, продемонстрували зародження та становлення Чорноморської цивілізації з X - по VII тисячоліття до нашої ери та зародження і поширення давньої релігійної культури європейців, зокрема, жіночої релігійної культури «Богині - Матері» та чоловічої «Мисливців та рибалок» на основі конкретних виявлених археологічних старожитностей на території як Чорноморського басейну та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України та на території всієї Європи. Вивчено та проаналізовано кращі традиції сучасної європейської та української історичної та археологічної науки, які вивчали давню європейську релігійну жіночу та чоловічу культуру на основі археологічних старожитностей виявлених у 1998-2018 роках на територіях прилягаючого до басейну Чорного моря Дністро-Дунайського міжріччя території України. У запропонованих працях враховані аналогічні наукові дослідження, які напрацьовані історичною та археологічною наукою у продовж XIX-XX століть, які досліджували зародження, становлення і розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючих до Дністро-Дунайського міжріччя території України, які однак, не відривають розвиток релігійної культури від розвитку первісної жіночої та чоловічої європейської релігійної культури у X-IV тисячоліттях до нашої ери, яка лежить в основі розвитку європейських народів до прийняття ними раннього християнства.

Автор наукових праць розглядає процеси зародження, становлення та неперервний культурний, історичний, духовний, політичний, соціальний та економічний розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря.

Вважаю, що запропоновані наукові праці «Зародження, становлення і розвиток Європейської цивілізації та релігійної культури в басейні Чорного моря та на територіях прилягаючого Дністро-Дунайського міжріччя території України», підготовлені завідувачем Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи, доктором історичних наук, професором Віктором Ідзьом, вносять помітний вклад у скарбницю знань про історію української держави та особливо будуть корисні для науковців, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, а також для усіх, що цікавляться історією України.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Зародження, становлення і розвиток
Європейської Цивілізації
та релігійної культури в басейні
Чорного моря та на територіях
прилягаючого Дністро-Дунайського
міжріччя території України**

Подано до друку 8.07.19 р. Підписано до друку 9.07.19 р.

Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний.

Умовн.друк.арк.10,25

Зам.56. Тираж 300 екз.

**Львів,
«Видавництво Інституту Східної Європи»,
2019**

**Інститут Східної Європи
Eastern-European Institute**

Віктор Ідзьо

**Зародження, становлення і розвиток
Європейської Цивілізації
та релігійної культури в басейні
Чорного моря та на територіях
прилягаючого Дністро-Дунайського
міжріччя території України**

Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2019

